GEDENKBOEK
F. DOMELA NIEUWENHUIS

1846 — 1916

GEDENKBOEK
DOMELA NIEUWENHUIS

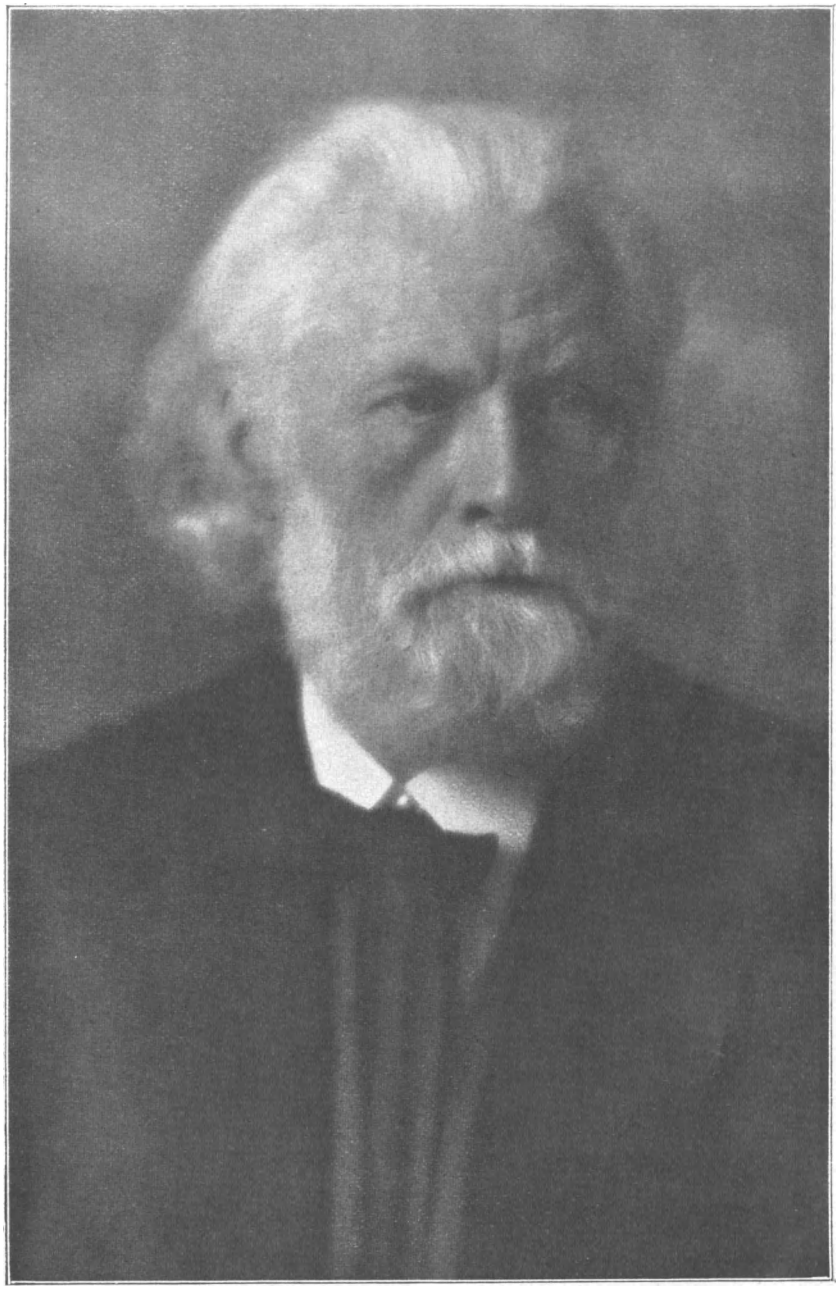

Foto Albert Kapteyn

GEDENKBOEK

TER GELEGENHEID VAN DEN 70STEN VERJAARDAG VAN

F. DOMELA NIEUWENHUIS

31 DECEMBER 1916

UITGEGEVEN VOOR HET HULDIGINGS-COMITÉ DOOR DE
MAATSCHAPPIJ VOOR GOEDE EN GOEDKOOPE LECTUUR
AMSTERDAM 1916

Aan

F. Domela Nieuwenhuis,

den onbaatzuchtigen en onvermoeiden strijder voor de verheffing der arbeidende klasse, wordt dit

Gedenkboek

opgedragen, bij gelegenheid van zijn 70en verjaardag

VOORWOORD

Door de Nederlandsche arbeiders- en cultuurbeweging geroepen om den meest populairen propagandist en den besten vriend van duizenden in den lande, F. Domela Nieuwenhuis, op 31 December 1916, bij gelegenheid van de 70e herdenking van zijn geboortedag, een huldiging te bereiden, hebben wij met volle waardeering en met veel enthousiasme deze taak aanvaard.

In hoeverre wij daarmede gelukkig geslaagd zijn, kunnen wij overlaten aan het oordeel van later dagen maar onze arbeid zou onvolledig zijn, als onze Hulde slechts beperkt bleef tot de demonstraties op den 31en December.

Zeker, deze dag zal bij hen, die zoo gelukkig zijn daar aan te kunnen deelnemen, stellig nog lang in aangename herinnering voortleven; maar wij zouden daarmede aan de organisaties, die ons met hare opdracht vereerden, aan de vrienden van den Jubilaris, geen werk van blijvenden aard hebben aangeboden; noch voor de historie der Cultuur-beweging een monument van beteekenis hebben gewrocht.

En ziedaar waarom wij aan

FERDINAND DOMELA NIEUWENHUIS,

en aan U, geestverwanten, strijdgenooten, en aan allen die belang stellen in het leven en werken van Domela Nieuwenhuis, dat één is geworden met het leven en streven van de beschavings-beweging onzer dagen, dit

GEDENKBOEK

aanbieden.

In zijn Gedenkschriften zegt Domela Nieuwenhuis ergens „ik heb alles zelf doorgemaakt en buitendien, behalve honger en gebrek, alles ondervonden, wat een arm menschenhart ondervinden kan". Welnu, moge hij op zijn 70en Jaardag en nog lang daarna óók ondervinden dat dit leven van harden arbeid, van veel leed, van zwaren strijd niet vergeefs is geleefd.

Zich te bevinden te midden van duizenden voor wie zijn werken en zijn lessen niet ijdel zijn geweest, maar die hij wist op te wekken uit een poel van ellende en onrecht, van knechtschap en demoralisatie tot geestdrift voor groote en heilige beginselen; te midden van zoovelen die met ernst en met liefde voor de goede zaak bezield, trachten zijn voorbeeld van arbeid en strijd te volgen en medewerken onder zijn oude leuze:

BROOD EN VRIJHEID,

dat is: welvaart en geluk voor alle menschen, dat zal hem een moment van heerlijke emotie zijn en aan zijn hart een welverdiende voldoening geven.

Als een blijk van onze hulde en hoogachting bieden wij U, Domela Nieuwenhuis, ons Gedenkboek aan, dat U tevens zeggen zal hoe overal en in alle kringen der maatschappij Uw arbeid en Uw rusteloos streven, hooge waardeering en warme sympathie hebben verworven.

Daarom wenschen wij óók ons Gedenkboek in handen van duizenden menschen, opdat het moge strekken tot waardeering voor de historische en zedelijke beteekenis van onze wereld-beweging; velen tot leering moge zijn, tot opwekking moge dienen om deel te nemen aan den socialen strijd waaraan Domela Nieuwenhuis het beste wat in hem was heeft gegeven en waarin hij zulk een ongeëvenaarde plaats heeft ingenomen.

Wij brengen onzen oprechten hartelijken dank aan allen die aan ons Gedenkboek hebben bijgedragen: een

hartelijk woord ook aan de vrienden die wij bereid hebben gevonden, zorg te dragen voor de uitvoering van dit werk en aan allen die ons in onze taak hebben bijgestaan.

Namens het Comité tot Huldiging, enz.

W. BEEK, Voorzitter
W. VAN BLIJENBURGH, Penningm.
C. M. VELTMAN, Secretaris

Amsterdam, 1 November 1916.

INLEIDING

In den aanvang van dit jaar werd door verschillende personen de vraag besproken en overwogen op welke wijze het best de reusachtige werkzaamheid en de onvolprezen propaganda gehuldigd zou kunnen worden van F. Domela Nieuwenhuis, die op 31 December 1916 zijn 70en verjaardag zou vieren. Spoedig kwamen afgevaardigden van vereenigingen te zamen voor nader overleg en werd een comité uit hun midden benoemd, hetwelk voor den in de Nederlandsche arbeidersbeweging ongeëvenaarden strijder een passende hulde zou bedenken.

Het Landelijk Comité gekozen uit de Afdeelingen van den Alg. Nederl. Geheel-Onth. Bond; „De Dageraad", Vereeniging tot bevordering der Vrije Gedachte; F. D. N. Fonds; Federatie van Revol. Socialisten in Nederland; G. G. B., Vereeniging voor Gemeenschappelijk Grondbezit; Landelijk Comité der Int. Anti-Mil. Vereeniging; Landelijke Federatie van Bouwvakarbeiders in Nederland; N. A. S., „Nationaal Arbeids-Secretariaat in Nederland"; Nederl. Federatieven Bond van Gemeente Werklieden; Rationalistischen Bond, sectie Holland; S. A. A., Vereeniging voor Sociaal-Anarchistische Actie in Nederland, besloot tot de uitgaaf van een Gedenkboek en tevens een commissie aan te wijzen die de redactie daarvan op zich zou nemen. Onze Commissie van Redactie moge nu met een enkel woord hier verklaren, op welke wijze zij heeft gemeend haar taak te moeten opvatten. Wanneer het in hare bedoeling had gelegen om slechts waardeerende getuigenissen te verzamelen, het zou gewis haar gemakkelijk zijn gevallen om van vele bekende en vooraanstaande Nederlanders grootere of kleinere bijdragen te verkrijgen en ongetwijfeld zou ook menig buitenlander zijn hulde hebben willen betuigen aan hem, die jaren lang onder de roode banier heeft gestreden. De Commissie heeft echter tot geen enkelen buiten-

lander het verzoek om medewerking gericht. De woeste oorlog zou zeer zeker velen hebben belet iets te zenden en zoo zou het den schijn hebben kunnen krijgen alsof slechts enkelen aan het verzoek gehoor hadden verleend. Door geen enkele bijdrage uit het buitenland te vragen is voorkomen dat een onjuiste indruk gemaakt zou kunnen worden. De commissie evenwel meende dat, waar aan de meening van enkele Nederlanders over persoonlijkheid en werk van D. N. gaarne een plaats in het gedenkboek werd gegeven of een litteraire bijdrage werd geplaatst, toch in hoofdzaak iets anders moest worden nagestreefd.

Zij stelde zich voor zoo mogelijk een werk te leveren, hetwelk ook voor latere generaties nog van waarde zou kunnen zijn en daarom werd besloten eenige personen, van wie verwacht kon worden, dat ze daartoe de bevoegdheid en den lust hadden, te verzoeken om de beteekenis van D. N. te beschrijven op de verschillende terreinen, waarop hij zich heeft bewogen.

Door dit te doen, meende de commissie, dat zij tevens de ware hulde bracht aan D. N. Immers zoodoende zou worden opgericht een schoon monument voor hem, die met onbegrensde toewijding en taaie volharding gearbeid heeft voor een machtig ideaal. Zoo zou hij worden geteekend in zijn buitengewone veelzijdigheid.

Het is der Commissie gelukt flinke medewerking te verkrijgen en zij brengt haren dank aan allen die bijdroegen aan het tot stand komen van dit Gedenkboek.

Ongetwijfeld is het te betreuren dat geen medewerking uit het buitenland gevraagd kon worden. Maar dit feit, hoe treurig ook, is op zich zelf een bron van propaganda in den geest van den veteraan ter wiens eere dit Gedenkboek is saamgesteld. Dit feit moge een aansporing zijn om krachtiger dan ooit te propageeren tegen het militairisme, dien kanker aan elk volksbestaan. Het is een der sprekendste bewijzen voor de juistheid van Domela Nieuwenhuis' onvermoeiden strijd tegen den oorlog.

En thans biedt de commissie haar werk het publiek aan in de stellige overtuiging, dat zeer velen het zullen op prijs stellen hem te leeren kennen, wiens naam eens door duizenden werd gevloekt, maar ongetwijfeld eens door millioenen zal worden ge-

zegend; hem, die zich met z'n gansche ziel heeft gegeven aan de verlossing des volks.

Amsterdam, 31 Dec. 1916

De Commissie van Redactie,

BEEK
COLTOF
HAVERS
SCHERMERHORN
SCHEUTER

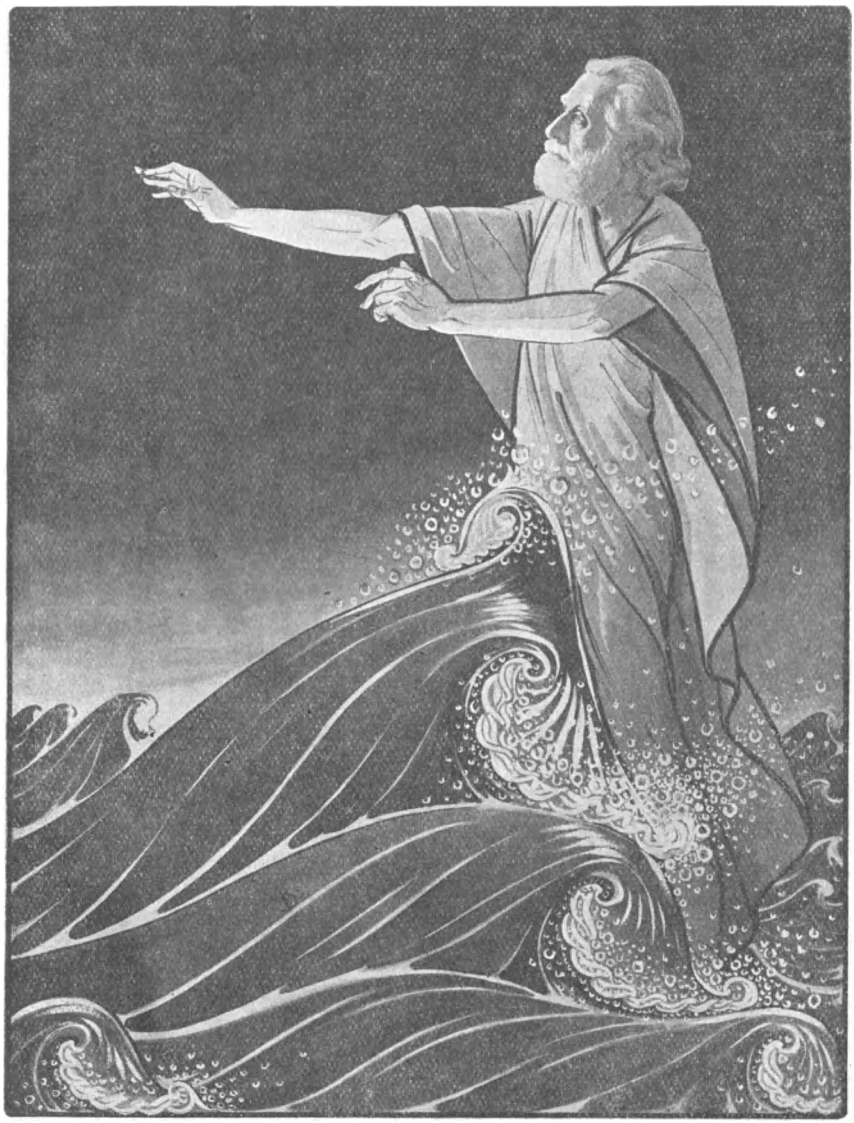

„Als een rots in de branding van het leven
Weerkaatsend het licht van den komenden dag."

F. DOMELA NIEUWENHUIS

Fier, als altijd, houdt Hij het hoofd omhoog,
En is het waar: dat blanke sneeuw het dekke;
Rustig staart zijn immer helder oog
De toekomst in en doet ons hope wekken,
In Hem in d'eerste plaats èn in den mensch,
Naar wiens verheffing Hij toch altijd trachtte;
Al ging het ook niet steeds naar wensch;
Naar vrijheid en naar recht deed Hij ons smachten;
De gansche zielestrijd was dáár toch aan gewijd!

Door d'eeuwen heen ontmoette men steeds helden,
Onbuigzaam en getrouw aan het gegeven woord;
Mannen, die het volk met geestdrift melden:
Elken dag, ja, elk uur! een vrijheidswoord.
Luid jub'lend scharen w'ons ten allen tijd
Achter de vaan der solidariteit!

Nieuwenhuis! Uw naam is een dergenen,
In wien het volk hoop stelt en vertrouwen;
Elk onzer koestert in zijn hart en hoofd:
Uw ideaal, waarop wij immer bouwen.
Wij allen bieden U deez' dag onz' hulde,
En vleien ons: dat, wat Uw hart vervulde,
Nog bij Uw leven mag bewaarheid zijn.
Hoog! hoog!! de vrijheidsvaan!!! Laat kraaien
Uit alle macht, hen, die het onkruid zaaien.
In U vertrouwend, **Edel mensch en Strijder!**
Siert U de liefde van ons allen....
grootscher! blijder!!

HERMAN BAKHUIS

Rotterdam, 1916.

F. DOMELA NIEUWENHUIS

ZIJN EERSTE OPTREDEN IN DE WOUDDORPEN VAN FRIESLAND

Op Frieslands ouden grond,
op 't veen en in de wouden
Was het voor menigeen
niet meer om uit te houden;
De werkreus afgestompt,
in naamloos leed verzonken,
Lag moedloos bij den weg,
in domheidsmacht geklonken.
En menig producent,
die daardoor niet verkocht,
Had in 't glas, of, in de vlucht
zijn heil gezocht.

Zoo stond de zaak toen men op eenmaal hoorde schallen,
De luide roep, „Sta op!" Wat wankelen moog of vallen;
Te winnen hebt gij veel en te verliezen niet,
Dan uw lamlendigheid, uw ketens en verdriet!

Die zoo sprak is geweest,
wat iedereen nu weet,
Van 't jongere Friesche volk,
de stuwkracht en profeet!

Deze berijmde ontboezeming, een paar jaar geleden, op verzoek van een vriend, door mij geschreven onder een portret van hem aan wien dit gedenkboek gewijd zal zijn, is zeker ook hier niet misplaatst. Want, al zijn de wegen van Domela Nieuwenhuis en mij uiteengeloopen door verschil van inzicht en andere oorzaken; ja zelfs, al is er 'n tijd geweest dat het den schijn had alsof wij geheel en al van elkander waren vervreemd, dat alles is niet in

staat geweest, bij mij, ook maar één enkel oogenblik uit te dooven, de groote achting en dankbaarheid die ik altijd heb voelen opkomen als ze mij weer voor den geest kwamen, de, in de arbeidersbeweging gewichtige en niet altijd gevaarlooze momenten, „met hem, of, tengevolge van zijn optreden" meegemaakt.

Sedert ik in Holland woon, de laatste tien jaren, is er weer toenadering gekomen tusschen ons, 'n enkelen keer brengen wij elkander eens 'n bezoek en dan, natuurlijk; „dan laait ze weer op," de oude liefde en roepen wij ze weer voor ons, dooden en levenden, met wie wij schouder aan schouder hebben gestaan in de dagen dat, 'n enkelen vriend te hebben, door ons als 'n zeldzaam voorrecht werd beschouwd — hij, in zijn kwaliteit als bouwmeester, ik en anderen als opperlieden en metselaars allen met gelijke aanspraken.

Dit wetende, is het begrijpelijk dat ik de aan mij gedane vraag, of ik 'n bijdrage zou willen leveren voor dit boek over Domela Nieuwenhuis zijn eerste optreden in Friesland, als 'n eer beschouwende, daaraan gaarne wil voldoen.

Het was een rampzalige tijd in arm Friesland, de eerste tien jaren na den oorlog van '70, vooral.

Werk was er haast niet te krijgen, die het hadden maakten in de zomermaanden geregeld dagen van 5 uur 's morgens tot 8 uur 's avonds, velen nog langer en de loonen waren schrikbarend laag.

Veldarbeiders, en, die in de bosschen, van de streek waar ik woonde, werden in de wintermaanden met 40 à 50 cents per dag tevreden gehouden, timmerlieden en metselaars met een dubbeltje tot elf centen per uur afgescheept en de veenwerkers hielden elk jaar, in Maart of April, zoo goed als vruchteloos hun zeer gebrekkig georganiseerde bollejagerijen (werkstakingen) om te voorkomen dat de bazen niet „nog meer van de roede slikloon zouden afknibbelen dan in den loop der tijden nu en dan eens beproefd," somwijlen gelukt was.

De grootgrondbezitters die van lieverlede naar elders waren gaan wonen als ze het vee uit hunne maadlanden, tegen hooge prijzen, hadden verkocht, lieten de burgers in de dorpen en de

landbouwers in de boerenstreken met de werkloos geworden turfmakers in de waterplassen zitten, de enkelen die bleven, deden voor de laatsten zoo goed als niets.

De belasting (in den vorm van armengeld) was, met een aftrek voor eerste levensbehoeften van slechts *f* 180 per jaar, tot bijna 10 pCt. gestegen; wie niet betaalde kreeg tot straf een soldaat in huis en werd de toestand wat buitengewoon spannend, wat in de veenstreken wel eens het geval was, dan stuurde de hooge regeering regimenten militairen die in de scholen werden gehuisvest.

Het spotvers, Frieslands grond is heerengrond, en Frieslands vee is heerenvee, enz. enz. was reeds tot een straatlied geworden, maar van organisatie zoo goed als geen sprake. Wel hadden O. Rommerts en medestrijders vanuit Leeuwarden, hier en daar in de provincie de door hen gestichte arbeidersvereenigingen tot één Prov. Friesche weten bijeen te brengen, en, dus doende, het eerste zaad uitgestrooid van het inmiddels door B. H. Held en anderen opgerichte Nederlandsch Werkliedenverbond, maar — — dat alles sloeg niet in. Het weekblad „De Werkmansbode" werd wel gelezen. doch was te gematigd en te tam om uit de versufte harten vonken te slaan. De eenige die dat kon nu en dan, was de onbekende schrijver van de daarin voorkomende sociale brieven; wie 't was? de man die uit een zoo geheel ander vaatje tapte dan wij gewoon waren van Rommerts en Held, cs.? bleef voor ons een geheim tot zoo lang F. Domela Nieuwenhuis „Recht voor Allen" begon uit te geven en zijn „Mijn afscheid van de Kerk" onder ons bereik kwam.

's Jonge, zeiden de leden van onze kleine Gideonsbende, op 'n Zondagavond te Kortezwaag weer bijeen gekomen, „die man moesten wij eens hier kunnen krijgen om 'm te Gorredijk te doen optreden, dat zou leven brengen in de brouwerij, daarvan zou kracht kunnen uitgaan en?...." slechts weinige dagen er na stond in de Friesche courant met kapitale letters: Hij komt! wie? Domela Nieuwenhus!! de soc. domenij!!

Met niet al te veel moeite gelukte het ons, voor dezen eersten keer, de groote zaal van 't logement De Koornbeurs te Gorredijk voor gezegd doel machtig te worden, en toen eindelijk de groote

dag, zoo als wij 'm beschouwden, daar was, liep een half uur, voor dat de vergadering zou beginnen, deze heele groote ruimte reeds zóó vol, dat velen zich met een staanplaats tevreden moesten stellen, — want, niet alleen uit den naasten omtrek waren ze komen opdagen, arbeiders op klompen, boeren en burgers, schoolmeesters en domenij's, maar, van uren ver hadden velen den tocht ondernomen, om den man te hooren en te zien, die de laatste dagen in elke krant die men in handen kreeg was uitgescholden voor 'n soort staatsgevaarlijke die de maatschappelijke orde dreigde te zullen verstoren, zoo iemand toch moesten wij, en zij, juist hebben, had men begrepen, omreden Arm Friesland het zoo aan den lijve gevoelde wat die orde te beteekenen had die gevaar dreigde.

Toch had deze eerste vergadering niet het effect waarop wij gerekend hadden in ons optimisme.

De Friezen zijn wat stug en moeten nieuwe denkbeelden eerst eens van alle kanten zelf overwegen voor ze er zich voor geven aan de verwezenlijking er van mee te werken. Van den kant, als deze spreker het had gedaan, met hoeveel vuur en talent de rede ook was uitgesproken, hadden nog maar heel enkelen de nieuwe vraagstukken, die de sociale quaestie werd geheeten, bezien.

Velen hadden den opzet van 't betoog, hoe duidelijk ook voor ons, maar half begrepen; anderen hadden sommige uitdrukkingen wat al te bar gevonden, en, niet weinigen onder de burgerij, de schoolmeesters en de domenij's waren ontsticht om 't ongewone dat zoo'n man van komaf, die 't zoo aan te zien was dat hij uit heel ander hout was gesneden dan wij (arbeiders en kleine werkbaasjes) met ons omging of was hij onze gelijke niet alleen, maar zich van de enkele voornamen die 'm wel bij hun tafeltje hadden willen hebben (was opgemerkt), zelfs afkeerig had betoond; alles te zamen oorzaak om 'n tegenwoordig lid van Gedeputeerde Staten van Friesland, een van 't achtergebleven burgerpubliek, een luidruchtig applaus te bezorgen, toen deze in een kort debat ons uitschold en Domela Nieuwenhuis noemde een utopist die het wel om zich zelf te doen zou zijn en 't in het bezadigd Opsterland niet gelukken zou vasten voet te krijgen.

Men houde hierbij wel in 't oog dat er toen nog niets aan te verdienen viel als men zich aansloot bij de „verdwaasden" die nog lang daarna op één lijn werden gesteld met ijdeltuiten en misdadigers, „noch geld, noch eer"; en de meest vooraanstaanden nagenoeg vogelvrij werden verklaard. Sommigen der onzen wisten al reeds bij ervaring wat 't laatste beteekende, en, deze spreker, die behalve de arbeiders, iedereen tegen zich in het harnas jagende, van handjesplakken niets wilde weten, eischte nog wat meer van zich zelf en van zijn volgelingen dan dat wat velen al reeds te veel vonden. Toch was Domela Nieuwenhuis te dien opzichte nog niet de Domela Nieuwenhuis van latere jaren, wat zoo veel zeggen wil als dat ook hij destijds streefde naar betere wetgeving, en, in het algemeen Kies- en Stemrecht zag, zooal niet den sleutel van de brandkast, dan toch een machtig wapen in den klassenstrijd, een meening trouwens die sommigen van zijn geestverwanten, waaronder ik mij zelf reken, zijn toegedaan tot op den huidigen dag.

Maar wat *wel* insloeg, dien eersten avond, wat spoedig begrepen werd, en, veel spoediger dan verwacht als 'n nieuw gelooi met verbijsterende snelheid werd ingedronken, was de grondstelling, *dat het privaat bezit van grond en arbeidsmiddelen was de oorzaak van veel ellende, onze maatschappij is een klassemaatschappij, onze staat een klassenstaat en de arbeidende klasse in haar strijd om betere levensvoorwaarden op haar zelf was aangewezen, ergo, „alle andere machten waren te beschouwen als een reactionaire massa tegen haar!"*

Dengenen uit onze dagen die dat eerste optreden van Domela Nieuwenhuis niet hebben meegemaakt, en niet van nabij hebben kunnen waarnemen den bitteren haat waarmee hij veel bejegend is geworden, en, dat niet altijd uitsluitend van uit de bezittende klassen alleen, maar, dikwijls ook van tegen hem opgezweepte arbeiders; dien moet men daarom veel vergeven als deze in onzen tijd hem verkeerd beoordeelen. Wat hem zelf betreft, toch houd ik er mij van overtuigd, dat, al ware het mogelijk, hij geen enkelen stap op de afgelegde levensbaan anders zou willen doen dan die is gedaan omreden hij alleen het beste kan oordeelen over het hoe

en waarom dat daarmee verband houdt en de herinnering aan die dagen hem nu moet zijn als een verworven schat van onstoffelijke dingen die hij, diep in zijn hart bewaard, tegen geen keizerskroon zou willen ruilen en waarvan slechts zij in staat zijn de waarde eenigszins te beoordeelen die, met hem op gevorderden leeftijd gekomen, althans wel eens zijn schoenriemen hebben mogen binden. Want Domela Nieuwenhuis toonde te zijn, niet alleen een man met groote gaven die, voor zich zelven weinig noodig hebbende, altijd gereed stond aan anderen te geven van alles wat hij had, maar ook van onverzettelijken durf!

Dat alles te zamen is oorzaak geweest dat wij in zijn eerste optreden hem inderdaad hebben begroet als een modernen Johannes den dooper die tevens in zich vereenigde den verlossenden Christus, die sprak van, en ons leiden zou naar een betere wereld, met een zonniger leven dan den meesten der onzen toen beschoren was en er trots op waren zijn discipelen te worden genoemd.

Vraagt men mij of Domela Nieuwenhuis dat destijds zelf zóó gewild heeft? die vereering? dan is mijn antwoord: neen; de man heeft dat niet zoo zeer aldus gewild, stel ik mij voor maar de omstandigheden waaronder hij optrad, de behoefte aan een zekere stuwkracht die de besten onder de onzen voelden noodig te hebben in den zwaren strijd voor menschelijkheid en recht, aangepast aan zijn beminnelijke persoonlijkheid, maakten dat zoo en niet anders.

Nu zijn er praatjesfabrikanten die dat alles belachelijk trachten te maken, op 'n zelfde wijze als sommigen zich noemende vrijdenkers op Godsdienstig gebied kunnen doen als het gaat over den geloofsmoed van bv. de wederdoopers, enz. Dit komt daarvan, dat zij niet gekend hebben, of verloochenen, het zalig bewustworden van een heilig moeten, waaruit ontstaan kan een zekere prikkeling tot daden die daar zonder niet gedaan kunnen worden; meer nog, overdrijving kan noodig, overmoed kan nuttig, en, waaghalzerij zelfs, kan gebiedend zijn op tijdstippen dat 't om groote dingen gaat.

En? Om groote dingen ging het toen Domela Nieuwenhuis optrad.

Voor die groote dingen moest aandacht worden gewekt, op 'n wijze als gewone menschen niet kunnen doen.

Daarvoor was noodig een man die bezieling zou weten te brengen in de harten der onderdrukten, die kapitaalkrachtig genoeg was om het hongerspook machteloos te maken als men trachten zou dat op hem af te sturen en milddadig genoeg om er van weg te doen met groote kans er nooit wat van terug te zien,

Zoo'n man moest zijn toegerust met de noodige kennis en bekwaamheid om in het debat gestudeerden van allerlei soort te woord te kunnen staan zoo wel als de met dogma's vergiftigde arbeiders. Die den moed had te breken met z.g.n. rang en stand, afkomst en familie, kortom, iemand die zich kon en wilde geven aan de belangen der arbeidende klasse met huid en haar, ook al dreigden gevangenisstraffen en zelfs de dood, want:

„De verschopten *moesten* worden aangemoedigd!
„De gebondenen losgemaakt.
„De slapenden wakker geschud,
„De lamgeslagenen opgericht, en
„De massa aangegord met een nieuwe wapenrusting.

Welnu; *dat alles heeft Domela Nieuwenhuis gedaan en al die offers heeft hij gebracht met onbezweken trouw.*

Dat weten allen die hem kennen, daar gaat niets van af, en, al ben ik ook in latere tijden weleens boos op hem geweest als hij, naar mij voorkwam, noodeloos hatelijk kon zijn tegen medestrijders die het toch ook wel goed meenden en ook wel een groot stuk kemelshuid konden toonen, de reus in de arbeidersbeweging van ons land, die zonder hem niet geweest zou zijn zoo als wij ze nu zien, *is en blijft hij!* dat is een axioma waaraan niet te tornen valt en door zijn oudste medestrijders het beste en het diepste wordt gevoeld.

Hoe de invloed van Domela Nieuwenhuis in de eerste jaren van zijn verschijnen op ons heeft ingewerkt in de streken van Friesland waar ik woonde? daarvan een paar voorbeelden.

I. Achtten onze groote lui in het bijzonder, en, de rijkste boeren en voornaamste burgers in 't algemeen, het aanvankelijk 't beste maar niet te veel notitie van ons te nemen, denkende dat dan de

nieuwe beweging wel gauw zou doodbloeden, 't bleek, spoediger dan zelfs *wij* gedacht hadden, dat dit heel anders zou uitkomen.

Toen zeer gewone menschen onder de arbeiders en de kleine burgerij, 'n heel, heel enkele onderwijzer en zelfs vrouwen en meisjes begonnen verzen te maken, voor te dragen en te redevoeren zoodat er gezegd werd, „waar halen ze 't toch vandaan?"

De Recht voor Allens, en goedkoope lectuur stroomden de provincie binnen.

Het oude gezegde, „De Frijsen sjónge net" werd van toen af gelogenstraft, want, waar ook, in de dorpen zoo wel als in de boeren- en veenstreken daverden onze strijdliederen door de straten en over de velden, telken keer als er de een of andere spreker optrad.

Eenvoudige arbeiders, waarvan niemand ooit iets bizonders had opgemerkt, schreven rake stukken in de couranten, en, in de verst afgelegen gehuchten trachtten ze aansluiting te krijgen, „de roode duivels, die gaven om God noch zijn gebod."

Het dorpisme, tot toen, op vele plaatsen nog zoo sterk in Frieslands woudstreken, maakte meer en meer plaats voor partijgenootschap en de jeneverglaasjes werden al spoedig op onze vergaderingen niet meer gezien.

De domenij's van allerlei richting gingen in huisbezoek en op den preekstoel, tegen ons te keer, zoo veel in hun vermogen was, iets, wat nog verergerde toen 'n zeer beruchte in dezen, bij 't uitgaan van de kerk te Jubbega, eens een klap tegen zijn knikker kreeg, die zóó aankwam dat de man in elkaar zakte;

Marechaussee en politie lagen altijd overal op den loer met de hoop een der onzen in handen te krijgen en de rechtbanken vonnisden met erger dan middeneeuwsche gestrengheid; en, toen dit alles niets hielp?

Toen besloot men ons te boycotten en dood te zwijgen!

Die voor rood bekend stond, kon er van toen af zeker van zijn te worden achteruitgezet.

Voor 'n openbare betrekking zou zoo iemand niet in aanmerking komen.

Zalen om in te vergaderen, waren er niet meer machtig te worden en de pers was onverbiddelijk voor de onzen gesloten.

Mengden wij ons in 'n gesprek met menschen waaronder van dat soort, dan keerden ze ons minachtend den rug toe en verwijderden zich. De ergsten daaronder hadden Domela Nieuwenhuis gaarne zien radbraken en ons zette men den voet dwars, overal waar daartoe maar eenigszins gelegenheid was, in 't geheim zoowel als in het openbaar.

Aldus stonden de zaken toen op een stormachtigen morgen, na een nog stormachtiger nacht met veel sneeuw, en nog wel op 'n koningsverjaardag, te Gorredijk, de roode vlag op den toren stond als protest tegen de doodzwijgerskliek.

Hoe ze 'm er gekregen hadden? daar op de torenspits, die oproervaan, de roode rakkers? en wie 't geweest waren, die bij nacht hadden verricht wat met zulk hondenweer bij dag, hoe groot de toegezegde belooning ook, niemand ongedaan durfde te maken? daarnaar is destijds genoeg gespeurd, maar? altijd en overal vruchteloos!

Wat er mee beoogd werd evenwel, was bereikt, men zou over ons spreken meer nog dan te voren.

II. 't Was in die zelfde z.g.n. doodzwijgperiode dat er een propagandatocht op schaatsen en, dus over ijs, naar onze vrienden te Appelscha in elkaar was gezet.

De winter was lang, de Friezen zijn meestal uitnemende schaatsrijders, en zoo kon dat; maar o! wee! Nooit nog, zeiden oude menschen, was het zóó koud geweest als den Zondagmorgen van dat jaar toen de tocht vanuit Gorredijk een aanvang zou nemen. Alles was stok in den wind, het ijs viel uit de lucht en 't waaide zóó hard dat, er geen mensch op straat komende, de wereld wel uitgestorven leek.

De groote Meester was pas eens weer in ons midden geweest, was, tegen onze waarschuwing in, geheel alleen, opgetreden in den meest beruchten vechtershoek waar wij wisten dat de arbeiders tegen hem waren opgehitst, en zouden wij dan tegen zoo'n reis opzien? In Appelscha was men op onze komst voorbereid. In de dorpen, bij langs de geheele Compagnonsvaart, zaten hier en

daar getrouwen te wachten tot de stoet zou voorbij komen en daarom allons; vooruit! luidde 't parool, laat stormen, zoo 't stormen wil, men zal zien dat de socialisten durf hebben!

Te Gorredijk beginnende, met de vier beste en taaiste rijders uit de onzen voorop, was, toen te Fochteloo, in den middag, wij de Appelschasters ontmoetten, de sliert reeds zóó lang geworden dat ze, achteromkijkende, niet meer was te overzien.

Het ijs was meer dan een voet dik, en toch spoot naast ons, uit scheuren die (als bliksemflitsen de harde massa splijtende, met 'n geluid als van donderslagen onze komst aankondigden) het water hier en daar wel een meter omhoog.

Te Oosterwolde werd van het ijs af de toegestroomde menigte, die op de brug en bij de kaden stonden, toegesproken en onze liederen klonken mijlen ver zoo dat op den terugtocht de oevers hier en daar zwart stonden van nieuwsgierigen.

Zóó beantwoordden wij in die dagen de doodzwijgtaktiek omdat wij ons gedragen voelden door de machtige ideeën van Domela Nieuwenhuis.

Nu stellen sommigen het voor als of hij, onnoozele dweeper (sic), ons, nog onnoozeler domkoppen, zou hebben wijsgemaakt dat de dag der verlossing toen reeds aanstaande was en daardoor de geestdrift van die dagen gewekt kon worden, terwijl, juist andersom, hij altijd wees op den grooten tegenstand die te wachten zijnde 'n geheele wereld moest worden omgekeerd voor en aleer het groote doel waarom het ging, tot zijn uiterste werklijkheid kon komen, dit alles niet gebeuren zou zonder geweld en wij ons mitsdien op het ergste hadden voor te bereiden als wij banierdragers wilden zijn in het leger der ontrechten; edoch! zoo gaat het dikwijls, ook in andere gevallen. Als de zieke niet doet en nalaat wat de geneesheer hem voorschrijft dat gedaan en nagelaten moet worden omreden daarbij veel onaangenaams is, dan geeft hij den dokter de schuld er van dat hij niet vooruit gaat en zoekt op andere wijze 'n weg om tot beterschap te komen.

Neen, 'n dweeper is Domela Nieuwenhuis nooit geweest en zijn eerste volgelingen evenmin domkoppen.

'n Vraag kan zijn of hij, de man van het woord en van de daad,

wel organisator genoeg is geweest en of hij anderen die daarvoor meer aanleg toonden dan hij, altijd wel op hun juiste waarde heeft weten te schatten als wij in onzen tijd merken dat zijn aanhang niet zoo groot is geworden als zijn eerste optreden recht gaf te vermoeden dat gebeuren zou, en dan? dan wil ik daarover liefst het zwijgen bewaren maar, moet toch even aanstippen dat, zelfs al ware zulks het geval geweest, zoo iets den jongeren nog niet het recht zou geven hem daarvan een verwijt te maken als zij nagaan hoe alle parlementaire grootheden van 't oogenblik, van Kol en Polak, Troelstra en Vliegen, Gerhard en Schaper, Helsdingen en anderen bij hem ter schole zijn geweest, met hem, jaren aaneen, lief en leed in de partij van toen gedeeld hebbende, weten zoo goed als ik weet, dat hij, nooit zichzelven zoekende, altijd alles voor anderen wilde zijn, daarvoor hoon en smaad, vrijheidsderving en onaangenaamheden van allerlei aard heeft willen dragen met een zóó voorbeeldeloozen moed en taaie volharding als slechts zeer, zeer weinigen, hem zouden nadoen.

Of hij dan nooit onrechtvaardig in zijn oordeel en bitter in de uiting daarvan is geweest? zelfs tegen zijn beste vrienden? en meer hatelijk dan aan de goede zaak bevorderlijk was? ach ja, ik vermeen dat! Niemand is zonder zonde en ook hij niet; maar, als mij tevens gevraagd werd of die vrienden dit alles niet meer hadden kunnen bedekken onder zijn schitterenden staat van dienst als wel eens is geschied? dan antwoord ik eveneens *ja!* Zeker, dat had wel gekund, als de wil daartoe er maar geweest was, en, als men van die zijde dan ook tornt aan zijn welverdienden roem, dan meng ik mij in 't koor van hen die denzulken een onverbiddelijk „halt" toedonderen, omreden bij mij, de eerste jaren van zijn optreden meemakende, deze een onuitbluschbare vereering hebben doen inwortelen voor den man die eenmaal voor ons geweest is wat een Jezus van Nazareth moet zijn geweest voor de eerste Christenen, n.l. een mensch van vleesch en bloed weliswaar, maar met een stralenkrans van hooge en reine ideeën om het hoofd.

Die zoo iets in onze dagen van wikken en wegen belachelijk mag vinden levert daarmee slechts het bewijs, dergelijke inspiraties niet te kennen, en, al wil ik daarmee volstrekt niet beweren

dat men daar buiten geen nuttige medearbeider kan zijn aan het gebouw der toekomst, destijds *moest* er geestdrift worden gewekt om de slapenden wakker te schudden, de lauwen aan te vuren, de twijfelaars te doen gelooven en den toegetredenen moed en vertrouwen in te pompen, zou de beweging worden wat Domela Nieuwenhuis begreep dat ze worden moest *een internationale vervormingspartij!*

Wordt het huwelijk voor velen het graf hunner liefde, de verwezenlijking van wat ze begeerden (de sociale hervormers van de praktijk) is niet zelden uitgeloopen op den dood van hun idealen, en met practische toepassingen heeft Domela Nieuwenhuis zich niet veel meer ingelaten na zijn uittreden uit de Kamer.

Dat moet in het oog worden gehouden als wij de idealisten en de organisators in de beweging naast elkander plaátsen.

Domela Nieuwenhuis is altijd voor en boven alles geweest de bezielende woordvoerder; de schrijver; de denker en de doener van wat hij aanprees, maar heeft ook dit met alle *soortgelijke* menschen gemeen gehad, dat ze, met de practijk in aanraking komende, zich laten bedriegen en afzetten *omreden de doorsnee menschen veel slechter zijn dan zij in hun optimisme zich dat voorstellen.*

Zelf heb ik 'n 25 jaar geleden eens 'n som geld van Domela Nieuwenhuis geleend, en heb toen, bij 't terugbetalen daarvan, al geprofeteerd dat daar misbruik van zou worden gemaakt omreden hij daarin te toegeeflijk was.

Het kapitalisme heeft de menschen listig en hardvochtig gemaakt; die 't beste kan huichelen komt meestal het beste vooruit en wie zijn opleiding niet ontvangt in den harden strijd van 't leven van kindsbeen op, die wordt niet zoo van nabij bekend met de duizenden wegen die naar dat Rome van macht en bezit leiden.

Propageeren en organiseeren zijn tweelingen die in de arbeidersbeweging, helaas, het altijd en overal, slecht met elkander kunnen vinden, toch zijn beide noodig!

En nu, als ik nu, na amper 40 jaren aan dat alles terugdenkende, de vooraanstaanden van die dagen uit Friesland weer voor den

geest roep dan zijn, en van de propagandistisch aangelegden en van de werkers op de velden der practijk, verreweg de meesten reeds daarheen gebracht waarvan nog nooit iemand is wedergekeerd en die er nog in leven zijn, worden onder de hoog bejaarde menschen gerekend.

Enkelen van de hunnen is het goed gegaan trots nijd en tegenwerking, de groote meerderheid is in armoede gestorven, of, zoo verre daarvan nog in leven, zijn ze hulpbehoevend, tenzij ze, bedeeld met een sterk lichaamsgestel, nog altijd werken voor den broode, nu tegen een verminderde daghuur om, kregel als ze nog zijn, op die wijze in hun eigen onderhoud te voorzien.

Vervolgens rijzen ze weer voor mij op, de helden en de durvers waarvan sommigen maanden aaneen in de gevangenis hebben doorgebracht tot straf voor woorden of daden die in een betere maatschappij met eerbewijzen beloond zouden zijn geworden. Anderen die naar verre, en hun vreemde, landen zijn gegaan omreden ze in de omgeving waar ze waren opgegroeid geen brood meer konden vinden nadat ze bij het roode leger waren ingelijfd, en, weer anderen, die de huig naar den wind hebben laten hangen en in gewone tijden zich van de zaak niets meer aantrekken.

Al de nog levenden zonder onderscheid echter, daarvan houd ik mij overtuigd, en, zoo iets komt zoo nu en dan nog wel eens uit, spreken nog met groot respect over den zeventigjarigen te Hilversum, als de oude voorman uit den tijd van storm en drang weer ter sprake komt, en, de oogen beginnen weer te vonken, de harten te bonzen en de vuisten ballen zich weer bij het noemen van een du Tours van Bellinckhaven b.v. en anderen die hem destijds hebben trachten af te maken en in den kerker hebben gebracht.

Veel is er sedert dien veranderd.

De organisatie heeft zich ontzaglijk uitgebreid.

De loonen zijn belangrijk gerezen,

De werkdag is korter geworden.

De huisvesting verbeterd, en, een ouderdomspensioentje, hoe klein ook, is er gekomen.

De leerplichtwet is ingevoerd

De ongevallen dito, dito.

De arbeidswet wordt toegepast.

Het kiesrecht is uitgebreid, de vrouwen zijn bezig te ontwaken en het verwaarloosde kind is in bescherming genomen.

De publieke opinie ten opzichte van 't recht voor allen is belangrijk vooruitgegaan.

De arbeider *voelt* zich, veel meer dan toen, eischt meer dan toen en is niet zoo gemakkelijk meer zoet te houden dan toen, alles te zamen resultaten die toen nog werden beschouwd als hersenschimmen en oproermakerij.

Wat vervolgens als hoogst merkwaardig hier dient te worden aangestipt is voorzeker het feit dat Domela Nieuwenhuis, zoo weinige jaren na zijn eerste optreden, en, bij 't beperkte kiesrecht van toen, in Schoterland kon worden gekozen als Kamerlid, en, dat te meer, omreden de boeren en de burgers, van wie hij de stemmen moest hebben, volstrekt niet door hem werden gepaaid, maar in zijn optreden meesttijds als loondieven en parasieten op den arbeid van anderen werden uitgekleed. Maar, dat dit kon gebeuren is ook het sterkste bewijs er voor wat ik reeds een paar malen memoreerde, niet alleen wij (waaronder ik mij iemand herinner die op houten been 2 uren heen en 2 uren terug, den laatsten tocht telkens in het holle van den nacht aflegde om onze ledenvergaderingen te kunnen bijwonen) begroetten in Domela Nieuwenhuis den baanbreker van een nieuwen tijd en den stichter van een nieuwe leer, doch ook een zeer groot deel van onze oogenschijnlijke tegenstanders, voelden en zagen dit zoo, reden waardoor ze als bij instinct werden aangedreven te doen tot iets wat ze eigentlijk niet wilden. Zóó sterk imponeerde zijn verschijning en zóó diep schoten zijn woorden wortel in de harten van wie hem hoorden.

Men kan zeggen dat soortgelijks later anderen ook gebeurd is, wat ik toestem, maar, men verlieze dan niet de waarheid van 't aloude spreekwoord uit het oog wat zegt dat, als er één schaap over de brug is het met de anderen zooveel te gemakkelijker gaat; bovendien had men later dit voor bij die dagen dat er waren, onderwijzers en andere invloedrijke personen, die een handje meehielpen, iets wat destijds haast niemand durfde te onderne-

men om de daaraan verbonden schadelijke gevolgen in beroep, nering of bedrijf.

Een ander geval uit de eerste tijden is eveneens waard in herinnering te worden gebracht.

Toen men Domela Nieuwenhuis voor een jaar in de cel had gestopt, zat de klassejustitie, te Heerenveen vooral, zijn volgelingen nog wat meer op de hielen dan wij reeds gewoon waren geworden; voor 't minste vergrijp en het minst schuldige brutale woord tegen politie en armmeesters werden celstraffen uitgedeeld om van te ijzen, iets wat tengevolge had dat er van overal in de gevangenissen zaten waarvan de vrouwen en de kinderen in de bitterste ellende waren achtergebleven, want, men wilde ze eens toonen, de kliek machthebbers, dat men er nog was en het verhongeren van eenige dier gezinnen hier en daar zou een heerlijk afschrikwekkend voorbeeld zijn om niet meer te luisteren naar den oproermaker als die weer los kwam, en? *er is tòen geleden aanvankelijk.* Zóó vreeselijk als de menschen van nu, die bescherming vinden bij steuncomité's enz. zich dat niet kunnen voorstellen.

Edoch! lang heeft zulks niet geduurd. Zonder dat ooit iemand (meer dan een paar vertrouwden) te weten is gekomen 't hoe, en, van waar! werden ze in alle stilte ondersteund de achtergeblevenen door een, buiten de provincie zich gevormd hebbend comité dat zich zelven had gedoopt met den naam Comité van honger en schrik; en zoo werden ze aan de woede van hun beulen onttrokken, *de slachtoffers die waren uitgekozen tot afschrikwekkend voorbeeld te dienen.*

Was het wonder dat sommige eenvoudigen die het nieuwe evangelie wat Domela Nieuwenhuis predikte, lief gekregen, hem beschouwden als een haast bovennatuurlijke verschijning, en, gelooven de wat ze hoopten, leefden in de verwachting dat de dag hunner verlossing nabij was? Zeker niet, nog eens zij gezegd, dat Domela zelf zoo iets ooit gewild heeft; meer nog, zich wel eens beklemd kon voelen, weet ik van nabij, als hij merkte dat men te veel in hem zag en te veel van hem verwachtte; daarom moest men de toestanden in die dagen zelf hebben meegemaakt om goed te begrijpen dat er toen in de harten van velen iets geleefd

heeft, *ook in het mijne,* van wat waarschijnlijk in geen menschenleven weer gebeuren zal.

Voor soortgelijke gevoelens haalt men tegenwoordig in Sociaal-Democratische kringen de schouders op als ze nog eens oplaaien b.v. tegen 't bekrompene van vaderlandsliefde, tegen de soldaterij enz. en noemt dat dan „gebrek aan school." Geschoold te zijn, als hier bedoeld, slaan arme donders elkaar dood op kommando van de bezittende klasse zonder daartegen met volle kracht te protesteeren, en preeken, zelfs Blijde Wereld domenijs, zonder blikken en blozen, een Christendom dat vooraf door den officier van Justitie moet zijn goedgekeurd. 't Zout in zich zelven te hebben en 't leven wel te willen verliezen als 't niet anders behouden kan worden, is van minder belang en geeft zoo geen dadelijk vooruitzicht op voordeel enz., enz. Welnu, een dergelijke school heeft Domela Nieuwenhuis niet gesticht en ook niet willen stichten, daarvoor hadden wij het met Rommerts en Held kunnen doen en als zoodanig komt den zeventigjarigen jubilaris dan ook niet de minste eer toe, dat is zeker! maar waar ik van overtuigd ben is, dat dergelijke schoolmakers, die zich alleen in leuzen van de vrijzinnigen onderscheiden, al lang vergeten zullen zijn als de naam Domela Nieuwenhuis nog met eere genoemd zal worden door allen voor wie het socialisme nog wat anders beteekent dan een paar stuivers loon meer en een paar uren werken minder per dag.

Men heeft mij verweten dat ik te zonderlinge religieuse denkbeelden heb om, van welke socialistische richting ook, een goed partijgenoot te kunnen wezen, en, uit 'n dergelijk oogpunt beschouwd, zal men waarschijnlijk ook beoordeelen, dit opstel: Welnu, dat zij dan zoo en zal daar, op deze plaats, slechts dit weinige van zeggen, dat ik mij, zonder hier bedoelde gevoelens, geen socialisme denken kan dan dat van een dorren eentonigen dwangstaat, waarin wel brood zal zijn voor allen en ook wel recht zal worden gedaan aan allen (beide kostelijke zaken) maar, waaraan ontbreken zal wat er ontbreekt in de klanken van een automatisch bespeeld muziekinstrument, n.l. gevoel, wijding, begeestering en drang tot ideëele buitenstoffelijke dingen; want als wij onzen plicht slechts doen omdat ons dit zoo is voorgeschreven, als

wij niet zondigen omreden de gelegenheid te kunnen zondigen ons ontnomen is geworden en de deugd betrachten om het daaraan verbonden loon, dan is mij dat niet genoeg en constateer dit even omdat een uitgesproken oordeel over iemand slechts op de rechte waarde is te schatten als men weet wie *hij* is die 't oordeel uitsprak.

Zoo iets voelde, al was het dan wellicht op eenigszins andere wijze dan ik, ook Domela Nieuwenhuis; daardoor wist hij ziel te leggen in de woorden die hij sprak en in de artikels die hij schreef, die ziel tintelde, en, tintelt nog, van vèrstrekkende en heerlijke gedachten, en zou hij nooit nalaten op het eerst noodige ook het eerste te wijzen en zoo iets werd gevoeld door hoorders en lezers, was het al niet de eerste dan toch wel de tweede keer.

Dat was zijn kracht, in die kracht kwam hij het beste uit en daardoor alleen is 't mogelijk geweest in enkele jaren tijds, van de Friezen en Friezinnen te maken wat ze geworden zijn, de, naar verhouding, *meest warme vrienden van hem en de meest roode inwoners van Nederland.*

Hier zal ik het bij laten omreden mij voorkomt, meer er van te zeggen, niet noodig te zijn en wil eindigen met het uitspreken van deze hoop: Dat de oude kampvechter, die, alleen in jaren het tegen mij moet afleggen, na zoo moeitevollen strijd, genieten mag van een gelukkigen en rustigen levensavond zooals hij alleen dat kan, die, zonder gebrek aan het noodige, zijn arbeidsveld overziende, met zelfvoldoening kan wijzen op de plaatsen waar door hem gezaaid is. Want, wat men van den jubilaris mag zeggen, zelfs zijn grootste vijanden moeten van hem getuigen, dat hij het roode vaandel, altijd en overal hooghoudende, nooit door welke slechte daad ook, heeft bezoedeld, en, inconsequentie hem vreemd is gebleven tot op den huidigen dag.

Zoo iets van iemand te kunnen zeggen is wel het mooiste wat de grijsheid sieren kan, en, *de eer van dat mooie komt hem toe aan wien dit boek wordt opgedragen.*

Naarden, Julianalaan, Augustus 1916.

R. v. ZINDEREN BAKKER

DOMELA NIEUWENHUIS EN DE TWENTSCHE BEWEGING

Gij vraagt mij een artikeltje te leveren over F. Domela Nieuwenhuis en de Twentsche beweging.

't Wil mij voorkomen: willen we 't optreden en het meer of minder slagen er van juist beoordeelen dat we dan den toestand waaronder de arbeiders voorheen leefden en geleefd hebben, vooraf moeten laten gaan. Over blijft dan nog steeds het gevoel dat we ons niet bekwaam rekenen voor het juiste weergeven van de diepgaande gevolgen die de beweging gehad heeft op het geestelijke, moreele en stoffelijke leven der arbeiders. Trouwens of deze gevolgen ooit door iemand gepeild kunnen worden zal wel een vraagteeken blijven. Den uitslag niet tellende vond ik in de idee iets heerlijks, heerlijk niet het minst om den man, den heer Nieuwenhuis, dien het geldt, heerlijk ook, om nogeens te doorleven dien heerlijken mooien tijd van zielenadel en toewijding; den tijd toen allen alles gaven, zoo ge 't wilt den tijd der droomen en illusies, maar toch een heerlijken en noodzakelijken tijd. Noodzakelijk omdat het die krachtige, zij 't ook vage, geestesgesteldheid was die een kleine schare den eersten strijd deed aanbinden tegen een overmachtigen vijand die bijna over leven en dood besliste. Zonder die volkomen overgave aan het groote doel ware het onmogelijk geweest de talrijke vervolgingen te trotseeren.

Om te begrijpen welke moeite het den arbeiders kostte om zich uit de sfeer te rukken waarin ze sinds geslachten leefden, moeten we ons een oogenblik bezig houden met het tijdperk voorafgaande aan het oogenblik dat ze den prediker van het evangelie der ontevredenheid hoorden.

De weinig vlottende bevolking leefde voor het grootste deel van den landbouw. De vrije uren en de wintertijd werden besteed aan het weven van linnen en katoenen doek. Het weinige hiermee verdiend, 30 à 40 cent per dag, na een lange dagtaak, was een

noodzakelijke aanvulling van de karige opbrengst die de schrale zandgrond leverde. Vermoedelijk bestaat er verband tusschen onzen schralen bodem en het reeds in de 16e eeuw verspreide thuisweven.

Na de scheiding van België breidde zich de weefnijverheid uit; een soort monopolie verhief de Twentsche arbeiders tot wevers voor de Indische markt. Ook verrezen in dien tijd hier en daar lokalen, de voorloopers der fabrieken, waarin zij, die thuis geen plaats hadden voor een weefgetouw, of die onder toezicht van een erkend meester in de kunst van weven wenschten opgeleid te worden, een plaats konden vinden.

Waren in de meeste gezinnen man en vrouw bij afwisseling met weven bezig, het kind dikwijls niet ouder dan 5 à 6 jaar werd reeds productief gemaakt met het spoelen van het inslaggaren.

Opmerkelijk was: hoe gering de verdiensten ook waren, de patriarchale verhouding tusschen den werkgever en de arbeiders scheen er niet onder te lijden. Elkaars lot en leven kennende is de verhouding een gemoedelijke. Deze miniatuur patroontjes waren kleine burgertjes, met weinig middelen, zoodat de geringste tegenslag, inkrimping of staking van bedrijf, althans tijdelijk, tengevolge had. De arbeiders troffen zulke slagen het gevoeligst en wat 't ergste was, diep in hun ziel drong door, die geest van berusting die eigen is aan hem die niet weet te verklaren en nu meent te moeten berusten in 't lot of de beschikking der voorzienigheid. Dat er onder die omstandigheden van verzet geen sprake kon zijn, is, gezien het materieele en geestelijke leven dier patroontjes, begrijpelijk. Indien ik mij de talrijke verhalen der ouden herinner dan gelijkt mij die verhouding thans een idylle. Natuurlijk waren er ook andere naturen onder de werkgevers van die dagen. Met hartstochtelijke verontwaardiging hoorde ik verhalen van gruwelijke afpersing en satanische knevelarij. Bijna zonder uitzondering zijn de groot-industrieelen van onzen tijd de nazaten dier knevelaars en uitpersers der argelooze, weerlooze en goedmoedige arbeiders uit het eerste tijdperk en het midden der 19e eeuw.

In de jaren 1850 en 60 wordt een bij uitstek revolutionnaire kracht, die de oude werkwijze, verhoudingen en gebruiken zal ver-

nietigen, binnengehaald. De stoommachine en het mechanische weefgetouw doen in Twenthe hun intocht. Eerst een enkele baanbreker, doch binnen ongelooflijk korten tijd zien we deze scheppers van ontzaggelijke kapitalen in ieder stadje of dorp waar het eentonig geklepper der handweefgetouwen dreunt, in werking gesteld. De vreedzame strijd tusschen de oude en nieuwe productiewijze is te spoediger beslist, naar mate de arbeiders zich de nieuwe wijze van werken eigen maken. Aanleg en goede wil maakten hen bij voorkeur geschikt om in een fabrieksbevolking te worden omgezet. Het prijsgeven van een zekere mate van vrijheid en zelfstandigheid scheen in hun oog minder erg dan het ontberen van de kleine maar nu meer regelmatige verdiensten die ze als fabrieksarbeiders genoten. Zeker, het leven was schamel; de zucht naar iets hoogers vernietigd of gedoofd; het aan perspectieven zoo arme leven hoopte het iets beter te zullen krijgen, maar daarvoor moest hij dan ook 12 à 14 uur in een bedompte fabriek een eentonigen arbeid verrichten; terwijl hij voorheen zijn dag en zijn tijd zelf indeelde; 's morgens zijn stuk roggebrood at wanneer hij 't verkoos; zijn pijp op stak, zijn koffie dronk, een buurpraatje hield, in een woord zich in een zekere mate van vrijheid kon verheugen. Bij de vele goede eigenschappen die de Twentsche arbeider bezat, ontbraken hem juist die trekken die den mensch boven het lastdier verheffen. Fierheid, eigenwaarde, zich bewust zijn van de nuttige plaats die hij innam waren hem onbekend. Hij droeg het juk gelaten. Het knelde hem niet. 't Is misschien hoogstens een tiental jaren geleden dat mevr. Roland Holst op een meeting door de vakvereenigingen belegd, de arbeiders alhier aldus toesprak: Gij Twentsche arbeiders zijt een goed slag volk, maar gij zijt niet nijdig genoeg op de kapitalisten. Helaas, eeuwenlange onderdrukking, konden door de toen reeds 20 jaren gevoerde propaganda voor hun verheffing, niet ongedaan gemaakt worden. Een factor van beteekenis, waarmee we straks te kampen zouden hebben en waarover mevr. Roland Holst zich nog beklaagde in de eerste jaren der 20e eeuw, was de geringe ontwikkeling. Lezen en schrijven werd nog in de jaren 1880 door de weinigen, die het zich in den korten tijd eigen gemaakt hadden, verder niet of weinig

beoefend. Op wijziging in goede richting bestond ook onder de invoering van den fabriekmatigen arbeid de eerste kwarteeuw geen hoop. Regel was het nu, en dit duurde tot 1874 toen Van Houtens wet op den kinderarbeid werd ingevoerd, dat de kinderen reeds op zeven, acht en negen jaren de school voor de fabriek verwisselden. Eerste vrucht van den technischen vooruitgang: Naast vader en moeder wordt thans het kind bestemd voor intenser kapitaalvoeding. Voortaan werden hier de wegen die leiden naar rijkdom, eer en aanzien geplaveid met al het leed dat ziel en lichaam van een menschenkind kunnen ondergaan. Hier staan we voor het opkomend geslacht dat straks niet enkel getuigen zal zijn van den kreet om recht en gerechtigheid, maar dat mede getuigen zal voor de nieuwe samenleving, waarin geen plaats zal zijn voor de schrille tegenstelling van rijkdom en armoede; waarin geen kind of mensch ondergeschikt zal worden gemaakt aan de stof; waarin de stof slechts middel geen doel zal zijn; waarin de gemeenschap in de plaats treedt van den individueelen strijd.

In 't begin der tachtiger jaren werd de eerste klank van verzet gehoord. Het omzetten van den huisarbeid in een fabriekmatige was nu voltooid. In 20 jaren tijds waren de aanvankelijk kleine fabrieksgebouwen uitgebreid tot inrichtingen voor honderden inplaats van de tientallen omstreeks 1860. Met deze uitbreiding ging gepaard de nog meer opzienbarende wijziging, die het leven der patroons had ondergaan.

Voorheen weinig boven de arbeiders uitstekende, in lot, leven en omgang zich bijna gelijk voelende, vormden ze thans een aparte kaste, die zich nu door hun materieele rijkdommen niet zelden op parvenuachtige wijze onderscheidden. Hier kregen de arbeiders het eerste aanschouwelijk onderwijs in het gecompliceerde vraagstuk over het ontstaan en de verdeeling der rijkdommen. 't Is inderdaad deze snelle toename van rijkdom en meer nog de moreele verwording die ze op den bezitter uitoefende, geweest die ons ontvankelijk maakte voor de destijds nog problematische theorie van den geweldigen tijd die aanstaande was. Als tegenstelling kunnen we er bijvoegen dat er niet weinig arbeiders waren die met trotsch spraken over den rijkdom hunner patroons en in allen

ernst, vooral onder 't drinken van een borrel, gingen twisten over de vraag: wie bij den rijksten patroon werkte.

Dergelijke geestesgesteldheid, onder de nieuwe productiewijze, die naast weinig verheffing gevoelig leed gebracht had, was geen hoopvol teeken. Hoe kon het ook anders? Werken en slapen, slapen en werken, en voor ontspanning alcohol drinkende om den eentonigen geestdoodenden arbeid een oogenblik te vergeten. Naast de vrouw, die een groot deel van den dag doorbracht met arbeid op 't land, omringd door haar kinderen, waarvan de kleinsten en zuigelingen, zoo noodig, voor den noorden- of oostenwind, bescherming vonden achter een kruiwagen, vinden we den man 's morgens voor en 's avonds na fabriekstijd op 't land aan den arbeid. Zoo ontmoeten we den arbeider in 't begin der tachtiger jaren. Van strijd tot heden bijna geen spoor; van organisatie nog minder. Wel waren Enschede, Almeloo, Hengeloo en Borne in de zeventiger jaren een oogenblik getuigen geweest van staking maar met geen ander resultaat dan het met gebogen hoofd hervatten van den arbeid. Behalve te Hengeloo, waar de staking slechts een dag duurde, waren in de overige plaatsen de gewapende militairen binnen ongelooflijk korten tijd aanwezig. In het dorpje Borne hadden de arbeiders intusschen reeds uiting gegeven aan de zoolang en geduldig gedragen schending van het rechtsgevoel. Met een woede die niets ontzag, vielen zij, vrouwen zoowel als mannen, de woningen van hun heeren, de firma Spanjaard, aan, en vernielden alles wat te vernielen was. Van de zijden gordijnen werden vlaggen gemaakt en zoo trok men van 't eene huis naar 't andere. Dat de heeren er heelhuids afkwamen, dankten ze aan hun goed gelukt verstoppertje spelen. 't Was een uiting van lange jaren onderdrukking en uitpersing die zich helaas morgen weer zou omzetten in de onderdanigheid van den zielloozen slaaf.

Waar bleef de man of de vrouw die in dezen nacht van onkunde en inzinking licht bracht, en uit die machteloosheid van honderden een kracht formeerde?

't Was in 't jaar 1882, toen, terwijl ik de „Werkmansbode" las, mijn aandacht getrokken werd door een reeks van vragen betref-

fende den toestand der arbeiders. Het was de heer F. Domela Nieuwenhuis die de vragen stelde en de antwoorden afwachtte aan zijn adres: Sundastraat 28 Den Haag.

Was ik een leek in alles wat buiten het kringetje van het arbeidersleven gaat, van den strijd tusschen kapitaal en arbeid had ik de laatste twee jaar kennis genomen door 't lezen van de „Werkmansbode". Verspreid lid zijnde van den Werkmansbond, bezocht ik tijdens mijn verblijf te Amsterdam waar ik een cursus in Huisvlijt bijwoonde, meermalen den heer B. H. Heldt en den ouden heer Gerhard.

Niet onbegrijpelijk dus dat ik ijverig beantwoorder werd van de vragen door den heer F. Domela Nieuwenhuis gesteld. Dat de heer Nieuwenhuis dezen goeden wil op prijs stelde, bleek uit een schrijven van hem aldus aanvangende: „Deze perzik smaakt naar meer." Dat deze eerste verbinding van Twenthe met den toekomstigen agitator van 't socialisme, een beslissenden invloed had op mijn levens- en wereldbeschouwing is voor mij een heerlijke herinnering, en ik hoop voor den heer Nieuwenhuis geen pijnlijke. Met het nieuwe licht brak een nieuw leven aan. Recht voor Allen en de destijds spaarzaam voorhanden zijnde socialistische brochuretjes werden met meer goeden wil dan succes bestudeerd. Naast het vele waarvan ons de juistheid diep trof vonden we beschouwingen die onzen weerzin opwekte. De brieven van F. D. N. gaven dan dikwijls bevredigende ophelderingen naast pijnlijke ontdekkingen. Zaken en meeningen die we onschendbaar en eeuwig achtten werden meedoogenloos vergruizeld. Met onuitsprekelijk geduld wist Nieuwenhuis zijn onwetenden leerling te inspireeren.

Na korten tijd hadden we een kring van jonge lieden, fabrieksjongens, gevormd die zich nu bezig hielden met het bestudeeren en propageeren van de groote problemen die, o, heilige geestdrift, voor ons opgelost waren. In 't laatst van Januari 1883 hielden we de eerste openbare vergadering. Ofschoon een kalm en bezadigd woord, zij het dan ook met eenige verbittering, werd gesproken, gelijk mijn patroon verklaarde, de menigte kwam toch in beroering. Het voor en tegen, zelfs in 't gezin, de vrouw tegen den man, de dochter tegen de moeder, de zoon tegen den vader,

bracht een ongekend leven in het kleine fabrieksdorp. Gevolgen van blijvenden aard had het voorloopig niet. 't Was ook te plotseling uit de lucht geschoten, terwijl onkunde en bovenal de vrees voor de heeren de massa beving. 't Zou nog erger worden toen ik een maand later ontslagen werd. De halve voorstanders werden nu tegenstanders en de kleine schare moedigen hielden zich voor een deel schuil. De groote meerderheid noemde mijn optreden even dwaas als ongeoorloofd, omdat ik er persoonlijk geen reden voor had.

Voor 't moment leek de kans iets te doen gering. Intusschen had Nieuwenhuis zeker met belangstelling den aanval gevolgd en zijn al te ijverigen leerling met goeden raad bijgestaan. Kort voor mijn ontslag ontving ik de vermaning om toch voorzichtig te zijn en aan de oprechtheid der duiven de listigheid der slangen te paren.

Nog eenmaal, voor mijn vertrek uit Hengeloo, hielden we een openbare vergadering en wel in het eenige geschikte gebouw „de Beurs" dat ons tot mijn aanvankelijke verbazing werd afgestaan. 't Was in verband met deze vergadering dat Nieuwenhuis mij in overweging gaf om naast mij in die vergadering het woord te voeren. Een uitnemend voorstel èn voor de propaganda èn als attractie niet minder omdat de naam Nieuwenhuis de laatste weken op aller lippen was. Toch zagen wij er vanaf omdat ons inmiddels ter oore gekomen was dat deze vergadering in een tegenbetooging zou omgezet worden. Vrees, dat al de haat zich tegen dien man zou keeren benam ons den moed hem daaraan prijs te geven. Ons vermoeden bleek juist te zijn; immers in deze vergadering traden een viertal debaters, drie arbeiders en de bekende modelfabrikant D. W. Stork op. Het door mij gesprokene was inderdaad van onschuldigen aard en daarom was het goed den vuurdoop te ondergaan in den vorm van het debat van den heer Stork. Deze meneer begon met de zeer opgewonden vertelling dat onze gewezen medearbeider in verkeerde handen was gevallen, n.l. in handen van den verloopen predikant Domela Nieuwenhuis. Diep getroffen door zulke taal was ik plotseling genezen van de ernstige meening dat men het goede slechts behoefde te zeggen om 't in daden omgezet te zien. Hier sluit het eerste too-

neel waar wel niet de stem gehoord, maar wel de geest zich, zij 't ook in zwakken en onbeholpen vorm, geuit had van den zoozeer gehaten man.

De arbeiders hadden nu kennis gemaakt met nieuwe denkbeelden en niet minder met den haat en afschuw waarmee hun broodheeren er tegen optraden. Tegenover de enkelen die er openlijk voor opkwamen en reeds lezers waren of werden van „Recht voor Allen" stonden anderen die sluipachtig de partij der heeren kozen, terwijl de massa, vreesachtig geworden, liefst elke aanraking met den socialist vermeed.

Intusschen het zaad was gestrooid, de vruchtbare bodem deed de rest.

Ongeveer twee jaar later trad Nieuwenhuis voor de Twentsche arbeiders op en wel in een debat tegen den heer Heldt. In 1884 was n.l. in Enschede een afdeeling van „'t Werklieden Verbond" opgericht waarvoor Heldt in den zomer van '85 een spreekbeurt vervulde. Tot schier aller verbazing vroeg de heer Nieuwenhuis, nadat de heer Heldt zijn rede geëindigd had, het woord. De indruk van dit beperkte debat was voor de arbeiders overweldigend. Het ijs was nu gebroken, immers enkele weken daarna ging Nieuwenhuis opnieuw naar Enschede om te spreken over het onderwerp „Wie zijn de dieven?" Niet zonder vrees hadden een drietal arbeiders zich met den spreker in verbinding gesteld. 't Was 1 Aug. '85 dat Nieuwenhuis in Twenthe de eerste vergadering hield in een volkscafé waar 5 à 600 personen toegang konden vinden. In de stampvolle zaal luisterden de Enschedeesche slaven schier ademloos naar het voor hen vreemde geluid. Bij 't vele dat hun vreemd en vaag leek werd hun een zaak duidelijk: dat zij al arbeidende arm bleven terwijl hun meesters, werkende of niet, bijna steeds rijker werden. Dat vereenigen, machtsvorming de eerste voorwaarde was om het private eigendom, de bron van diefstal, in gemeenschappelijk bezit te brengen, moge voor de meesten der aanwezigen dien avond een probleem zijn geweest, zij voelden de trillingen van het nieuwe licht brekende door den donkeren nacht waarin ze tot heden hadden geleefd. De oproep: zich als schepper van den onmetelijken rijkdom dezer aarde,

meester en geen slaaf te gevoelen, deed de harten van deze goedmoedigen sneller kloppen.

Den volgenden dag, Zondag, ging Nieuwenhuis naar Hengeloo. Te voren had hij aan G. Mantel, werkzaam bij den modelfabrikant Stork te Hengeloo, geschreven dat hij te Enschede kwam spreken en hem op zijn heenreis aan den trein verwachtte. Mantel vroeg verlof en ging mee. Maar o! wee, op 't perron ontmoetten ze den ouden heer C. F. Stork, en o! noodlot, toen Mantel den volgenden dag Nieuwenhuis van den trein had gehaald en nauwelijks de straten van Hengeloo betreden, kwam hun de heer Strumphler, de directeur van Storks fabriek, tegen.

Te Hengeloo werd dien Zondagmiddag juist een vergadering gehouden voor algemeen Kiesrecht. De pionier Gebing trad er op.

Onder den naam van Volkskiesvereeniging en werkliedenvereeniging, die, och arme vrijheid, slechts de socialistische lading moest dekken, hadden een klein aantal arbeiders zich vereenigd. Dat er dus verband bestond tusschen het houden van deze vergadering en het aanwezig zijn van Nieuwenhuis in Twenthe laat zich makkelijk raden. Te meer omdat Nieuwenhuis 's middags deze vergadering bijwoonde en na afloop het woord voerde. Jammer dat de vergadering slechts matig bezocht was. Hoe geheel anders zou 't geloopen zijn indien men de vrees en de weigering van het lokaal had durven trotseeren en bekend had durven maken dat Nieuwenhuis kwam spreken.

Het genot Nieuwenhuis gehoord te hebben, kreeg een bittere nasmaak en moest den volgenden dag met een offer betaald worden. G. Mantel werd door D. W. Stork ontslagen. Begrijpelijk dat de vrees bij de massa geducht steeg en omgekeerd de kloeke houding van Mantel den moed en de volharding van een klein troepje tot het omgekeerde opwekte. Deze eerste komst van Nieuwenhuis was slechts het sombere voorspel van de talrijke slachtoffers die zouden volgen.

Dat deze eerste indruk een blijvende zou zijn is gebleken. De persoon Nieuwenhuis heeft daartoe niet weinig meegewerkt. Schijnbaar zeer kalm en overtuigend, meer overredend dan agiteerend, met de somwijlen plechtige houding van den oud-predi-

kant, stond hij te midden der Twentsche slaven, die, zooals ze mij herhaaldelijk zeiden, iets geheel anders verwacht hadden. Het onmiddellijk gevolg was dus dat men nu meer openlijk in socialistische richting partij koos en de afd. Enschede van 't Werklieden Verbond ongemerkt verdween.

Zes weken later had de bekende Kiesrechtdemonstratie — 1885 — in Den Haag plaats. Voor het eerst nam Twenthe aan deze landelijke betooging deel. Mantel van Hengeloo en Goorhuis van Enschede waren de vertegenwoordigers der arbeiders.

Zondagsmorgens, terwijl de meerderheid der inwoners nog dommelde, werd Mantel, door een vijftigtal arbeiders, het Kiesrechtlied van Van Raay zingende, vergezeld naar het station. Het prikkelende lied: „Rijke eerste Kamerheeren, Woekeraars, dieven eerste klas", klonk door Hengeloo's stille straten. Dit totale vergeten van hun slavennatuur zou gewroken worden door onze brave parvenu's. Goorhuis te Enschede, Zijlstra en Zenderink te Hengeloo werden ontslagen.

Werd Goorhuis bij zijn terugkomst uit Den Haag door een groote menigte arbeiders opgewacht en zingende de stad binnengetrokken, anders verging het Mantel die eveneens door een groote massa opgewacht werd, doch met minder goede bedoelingen. Het kwam niet tot handtastelijkheden, niettegenstaande de heeren en hun trouwe onderdanen, bijgestaan door de guurste typen uit de kleine burgers, hun best hadden gedaan. Geen middel werd ontzien, doch hoe dwazer en laffer de vervolging hoe driester de arbeiders de koppen opstaken. Wat hebben wij later, (deze vervolging was slechts kinderspel bij 't geen nog volgen zou) menigmaal in bewondering gestaan voor die helden die alles gaven wat ze bezaten, d.w.z. hun plaats waar ze mochten arbeiden en dus het brood voor de volgende week vaarwel zeiden. Hoe heb ik niet getracht, uit vrees voor de onzekere toekomst van 't gezin, de fierheid van zoo'n held te kwetsen door met zachten drang tot onderwerping aan te sporen. En hoe hoor ik nog het zelfbewuste geluid: „Wat! Onderwerpen? Zoudt gij het doen? Ik kan het niet. Wat beduidt het, of ik onderga, zoo slechts de zaak gediend wordt."

O! wat sluimert er naast het vele dat tegenstaat, toch veel moois en verhevens in het oogenschijnlijk dorre gemoed van onze afgetobde arbeiders.

De strijd werd nu met een niet te temmen moed voortgezet. Een zaak nam hoofd en hart in beslag, hield voor- en tegenstander bezig: het vraagstuk van den arbeid. Kranten en brochures werden als 't ware verslonden. De beter onderlegden onderrichtten de zwakkeren. Afgunst, jaloezie, verdeeldheid, had plaats gemaakt voor onderlinge hulp. Gewoonten en gebruiken die niet tot de deugden konden gerekend worden, werden stilzwijgend, doch energiek bestreden. In het gezin heerschte dikwijls een andere toon; het was vooral de moeder die meer waardeering vond, terwijl het kind, als ware het een vergoeding voor het lot dat een arbeiderskind wacht, nu in de sombere omgeving eenige zonnestralen zag neerdalen. In een woord: 't was een geestelijke ontwaking slechts verklaarbaar door de geestelijke opheffing die zich uitte in fierheid, eigenwaarde, zich bewust zijn geroepen te zijn mee te werken aan een grootsche taak.

De bewering, veelvuldig gehoord, dat de socialisten door het voorspiegelen van materieele voordeelen de ware verheffing der menschen tegengaan, werd niet bewaarheid. De toomlooze concurrentie had allen en alles aangegrepen; van de samenleving een woeste horde gemaakt, die niets en niemand ontzag. Het eenig ideaal, doel en streven was: hoe verover ik een goede plaats aan den levensdisch. Dat de arbeiders in dezen wedstrijd slechts een sober aandeel namen was geen gevolg van eene hoogere levensbeschouwing, doch van het instinctieve gevoel: wij zijn onmachtig in den ongelijken strijd; wij zijn lijders en blijven lijders. Onmachtig, ja, zoolang zij zich hun macht niet bewust waren; lijders, ja, zoolang zij zelf lijder willen zijn.

Het was de roeping, zoo ge wilt de Goddelijke roeping, van den heer Domela Nieuwenhuis deze zich machteloos gevoelenden, tot lijden gedoemden, op te roepen voor den heiligen strijd tegen de horden en barbaren die met en door hun kapitaal en eigendom de massa schatplichtig maakten en vrouw noch kind ontzagen; zij werden opgeroepen, niet om aan dien rampzaligen strijd der bezit-

ters mee te doen, maar om aan dien strijd een eind te maken; niet het persoonlijke welzijn maar het welzijn van allen werd de leus; niet voor het individu, maar voor de gemeenschap, zou voortaan het streven zijn; recht en gerechtigheid zou heerscheres worden; in vervulling zou gaan het heerlijke woord van den Christus: zoo een lid lijdt lijden allen.

Hoe diep deze oproep in 't leven der arbeiders ingreep vermelden wij reeds. Hier ging de moreele verheffing de materieele vooraf. Onder deze geestesgesteldheid waar ieder arbeider zich een apostel gevoelde verbreidde zich de leer van het socialisme spoedig over geheel Twenthe. Zelfs zij die zich tegenstanders noemden waren ver van smetteloos en bedankten er voor de bestaande maatschappij in bescherming te nemen.

Met vurigen ijver, eendracht en succes werd het propagandawerk voortgezet. Verschillende sprekers traden nu op voor gevulde zalen, schuren of krotten en meermalen droomden we van de spoedige komst der nieuwe samenleving. Dat wij daarbij, o! heilige onwetendheid, het oog richtten op onze Oostelijke naburen, het reeds vergevorderde Duitschland, is op heden treffend.

De niet vervulde droomen, de verloren illusies, mogen ons droevig stemmen, droeviger naarmate wij inniger geloofd hebben in waarheid, gerechtigheid en menschen, toch gevoelen wij ons, en hier herdenk ik de velen die ons reeds verlieten, niet gepijnigd door de vrees vergeefs geleefd te hebben. Wanneer uw leerlingen zoo spreken, kunt gij *zeventigjarige* er u dan indenken hoe zij over uw levenswerk oordeelen? Zeker, uwe wetenschappelijke vorming, maatschappelijke positie, onbevlekte naam, strenge moraal, onbuigzaam karakter maakten u voorbeschikt voor de geweldige taak de geesten der arbeiders te ontketenen. Gij hebt eens gezegd dat ge noch den uitbundigen lof van uw vrienden noch den smaad uwer vijanden verdiendet. Volkomen juist, omdat ge in uw werk de voldoening hebt gevonden die noodig is om staande te blijven. Wat ge deedt moest ge doen.

Waarde vriend Nieuwenhuis, sta ons toe een oogenblik de wereld der wijsbegeerte te verlaten. We hebben behoefte uit naam van de ware beschaving, die de waarheid en gerechtigheid ver-

tegenwoordigt, die de onwetendheid haat, de stoffelijke nooden, de onderdrukking en uitbuiting verafschuwt, u dank te zeggen voor de krachtige poging en taaie volharding waarmee gij het beste deel van uw leven gestreden en geleden hebt voor haar. Gij hebt geleefd, dus ook geleden.

Hoe heerlijk moet uw levensavond zijn, nu ge kunt zeggen: ik heb geleefd, geleefd voor een ideaal; ik heb gestreden en getracht licht te brengen in de harten van duizenden voor wie het leven slechts één doel had: Kapitaal voeding; ik heb geleefd en gepoogd de duizenden op te wekken tot fiere strijders voor een rechtvaardige maatschappij; ik heb geleefd en geloofd in de kracht van een ideaal dat in staat zou zijn de menschen geestelijk te verheffen en belang doen stellen in alles wat gebeurt. Of alles bereikt is? Neen. De palm der overwinning ligt niet aan het eind van den weg doch in 't verloop van den weg. Hem die slechts een enkele schrede op dien weg heeft afgelegd wordt de palm overgereikt.

Waarde Nieuwenhuis, gij hebt inderdaad de arbeiders in Nederland eenige schreden vooruit gebracht. Vele hoofden en harten zullen u op uw 70en geboortedag in stilte gedenken.

Zonder gemachtigd te zijn, durf ik, moet ik verklaren dat de Twentsche arbeiders onder die velen gerekend mogen worden.

Hengeloo, 26 Sept. '16

G. BENNINK

F. DOMELA NIEUWENHUIS EN GEHEEL-ONTHOUDING

Drinkende arbeiders denken niet,
Denkende arbeiders drinken niet.

Dat zijn twee onaanvechtbare waarheden, zoo eenvoudig en bevattelijk, die ik vele keeren uit zijn mond heb gehoord, als hij sprak over 't socialisme. Omdat ze zoo eenvoudig en bevattelijk zijn, zijn ze door zijn hoorders bewaard gebleven en verder gedragen, hebben ze vele arbeiders tot nadenken gebracht en tot onthouders gemaakt.

Uitsluitend spreken op een vergadering voor geheel-onthouding doet hij niet, omdat hij er innig van overtuigd is, dat het begrip socialisme inhoudt vele deugden, onder meer geheel-onthouding. Waar hij dat noodig vindt of waar hem er naar gevraagd wordt, kan hij in weinig woorden en in begrijpelijke taal het volk wijzen op het gevaarlijke, het onzedelijke, het demoraliseerende van alkoholgebruik. En hij kan dat met alle recht en klem doen, omdat hij zelf onthouder is.

Het socialisme houdt o.m. geheel-onthouding in, is zijn meening, daarom ook geeft hij al zijn tijd en moeite en begaafdheid alleen aan de socialistische beweging en is hij niet aangesloten bij een geheel-onthouders organisatie, hoewel hij een meewerken in dien zin geenszins ontraadt, integendeel.

Waar onthoudersorganisaties hem vroegen op haar vergaderingen te spreken, stond hij klaar, als zijn voortdurend druk en veelbewogen socialistisch propagandaleven hem dat toeliet, maar hij bracht ook steeds de maatschappelijke wanverhoudingen naar voren.

In het jaarboekje van den Algem. Nederl. Geh. Onth. Bond (A. N. G. O. B.) en in „Ons Meiblad", dat jaarlijks door een groep afdeelingen van dezen Bond wordt uitgegeven, om onthouding onder het georganiseerde proletariaat te propageeren, heeft

hij meer dan eens de noodzakelijkheid der nuchterheid bepleit.

Nog hoor ik hem op een meeting zeggen: nuchterheid is een van de voornaamste voorwaarden om te komen tot een betere maatschappij.

Waar hij leeraart, dat het volk zich zelf een betere toekomst zal moeten veroveren, eischt hij van de arbeiders zelfbeheersching, een beteugelen van hartstochten, een opvoeden van het individu, een helderheid van hoofd. Hij zelf geeft het voorbeeld van soberheid en matigheid in 't gebruik van noodzakelijke levensbehoeften, het voorbeeld van geheelonthouding van alkoholische dranken.

Wie kent niet zijn waarschuwing voor de drie K's, als hij het kapitalisme onzer dagen hekelt,
de drie K's, steunpilaren van het kapitalisme, n.l. de Kerk, de Kazerne en de Kroeg?

Domela Nieuwenhuis heeft voldoende en heel duidelijk gezegd:

Zoolang de arbeider nog offert aan tiran Alkohol, in welke geringe mate ook, kan god Mammon, d.i. de god van het geld, nog rustig zijn hoofd te slapen leggen.

Het beste eert men zijn groote mannen door hen in hun voetsporen te volgen, en dat doet men het zekerst in

ALGEHEELE NUCHTERHEID.

Ieder overdenke:

Drinkende arbeiders denken niet,
Denkende arbeiders drinken niet.

Dev., 13 Sept. 1916

J. VAN DEN BERG

F. DOMELA NIEUWENHUIS
EN
DE COÖPERATIE

Hoewel de revolutie van 1848 in de meeste Europeesche landen door kracht van wapenen was onderdrukt, had zij toch aan den vooruitgang een machtigen stoot gegeven. Allerwege waren de volkeren ontwaakt en streefden zij naar meer welvaart en hoogere geestelijke ontwikkeling.

Dit was ook zoo in Nederland waar na de herziening der grondwet, vooral onder de jongeren, een drang ontstond om de weldaden der beschaving steeds in ruimeren kring, ook aan de minder bedeelden ten goede te doen komen.

Wij vinden omstreeks 1870 een groep mannen, waaronder Kerdijk, de Witt Hamer, Domela Nieuwenhuis enz. bezield met den wil en den wensch om zooveel mogelijk in het belang der groote, toen nog zoo onmondige, arbeidersklasse werkzaam te zijn.

Als een der middelen tot zedelijke en stoffelijke opheffing van het volk werd de Coöperatie genoemd. In 1844 was door de beroemde wevers van Rochdale de juiste formule gevonden voor samenwerking der verbruikers bij inkoop en onderlinge distributie van levensbenoodigdheden. Te Gent was in navolging van Engeland eene Coöperatieve Vereeniging gesticht, die weldra onder den naam „Vooruit" tot grooten bloei en algemeene bekendheid zou geraken, en vooral trachtte de vooruitstrevende arbeiders te organiseeren.

Wat in België kon moest ook in Nederland mogelijk zijn. Zoodra in Den Haag in socialistische kringen het voorloopige succes van de „Vooruit" bekend was geworden, kwam ook daar leven.

In 1879 kwam ten huize van Domela Nieuwenhuis, bij eene cursus over staathuishoudkunde, het plan in bespreking om te trachten ook te 's-Hage eene Coöperatieve volksbakkerij op te rich-

ten. Kort daarop werd in het Ambachtsgebouw, dat daartoe gratis was afgestaan, eene vergadering van belangstellenden gehouden. Die vergadering was druk bezocht, vooral door de arbeiders van de toen te 's-Gravenhage bestaande ijzerfabrieken en daar het denkbeeld der oprichting eener bakkerij in den geest viel, werd staande de vergadering geteekend voor *f* 83.— in wekelijksche bijdragen te voldoen.

EERSTE STICHTING VAN „DE VOLHARDING"

Eerste bakkerij van „De Volharding", Paulus Potterstraat

Op 6 Juli 1880 werd het eerste brood gebakken voor 183 leden in eene kleine broodbakkerij. Toen de omzet, hoewel langzaam, toch gestadig vermeerderde, moest men wel uitzien naar eene eigen bakkerij.

Om te beginnen huurde men een grootere bakkerij, doch kort daarop werd men daaruit gejaagd en was het vraagstuk van den bouw eener eigen bakkerij hoogst urgent geworden.

Nu begonnen de groote moeilijkheden. Er was geld noodig en dat bezaten de arbeiders niet. Grond was er wel te verkrijgen, doch geen enkele hypotheekbank wilde de noodige gelden ver-

schaffen, totdat eindelijk het bestuur de hulp van Domela Nieuwenhuis inriep.

Nieuwenhuis wilde zich echter liefst persoonlijk buiten de zaak houden, daar de bakkerij door en voor arbeiders was gesticht. Hij beloofde evenwel bij vermogende lieden pogingen te zullen aanwenden om geld te krijgen en werkelijk werd dan ook het noodige beloofd. Daarop vertrouwend besloot het bestuur tot den aankoop van pl.m. 200 M^2. grond en werden alle toebereidselen voor den bouw gemaakt.

Doch nu bleek dat de man die geld had beloofd, zijn woord introk of de Vereeniging moest eene vennootschap op aandeelen worden. Dit werd door het bestuur geweigerd en ten einde raad vervoegde men zich bij Domela Nieuwenhuis, die zoodra hij den stand der zaak vernam, zich bereid verklaarde, de Vereeniging te helpen aan *f* 8000.— als tweede hypotheek. De aannemer, die den bouw zou uitvoeren, zou dan een gedeelte der bouwsom als 1e hypotheek op het gebouw geplaatst laten.

Maar ook de voorloopige overeenkomst met den aannemer sprong af. Iedereen, behalve Domela Nieuwenhuis, scheen de jonge vereeniging al terstond als een melkkoetje te beschouwen. Ten slotte besloot men, gesteund door de gelden die Nieuwenhuis verschafte, en die hij tot *f* 8500.— verhoogde, zelf te gaan bouwen. Het gelukte tijdens den bouw van eene bank *f* 6500.— te leenen als eerste hypotheek en toen de bouw was afgeloopen, bleek dat men door zelf te bouwen eene som van *f* 3000.— had bespaard.

Domela Nieuwenhuis had „De Volharding" gered.

De vooruitstrevende arbeiders in Den Haag waren trotsch en gelukkig met hunne bakkerij, doch de sympathie van den Sociaal-Democratischen Bond voor de Coöperatieve beweging verflauwde spoedig. De gevoelens die men in den bond begon te koesteren, zijn zeer juist weergegeven in de brochure van den Heer C. Croll, „De Coöperatie", het paard van Troye. Een woord van waarschuwing". Uit den titel bleek reeds dat de Heer Croll de Coöperatie beschouwde als een vijand, die als vriend was binnengehaald.

Complex gebouwen aan de Koninginnestraat te 's-Gravenhage, van de bakkerij „De Volharding". Domela Nieuwenhuis legde de eerste steen

Er waren dan ook al spoedig grieven. In „De Volharding" ontstond twist tusschen de arbeiders-beheerders en de loontrekkende arbeiders, allen partijgenooten, welke door die twisten scherp van elkander gescheiden werden. Croll beklaagde zich dat een groep socialisten tot de rol van kapitalist werd gedoemd terwijl anderen die van loonslaaf moesten vervullen.

Bovendien geraakten de beste krachten der partij, in de Coöperatie werkzaam en door deze in beslag genomen, praktisch voor de partij verloren.

De Coöperatie beoogde, volgens Croll, het maken van winst en dit kon niet geschieden zonder den arbeider te kort te doen. De schrijver vervolgde: Laten wij erkennen en bekennen: de spanning, de haat tusschen patroon en werkman is het gevolg van het kapitalistische stelsel en wij socialisten zijn even onmachtig als elk ander om die rampzalige gevolgen weg te nemen, zoolang wij verplicht zijn ons in *dat* stelsel te bewegen. Halen wij dit paard van Troye binnen dat de bourgeoisie voor onze muren heeft geplaatst, dan opent zich weldra de verborgen deur en de meest geduchte vijanden der arbeidersbeweging springen te voorschijn: *broodnijd, haat* en *tweedracht* zijn hunne namen.

Ten slotte betoogde de Heer Croll dat *waar de loonen nooit stijgen boven het minimum der allernoodzakelijkste levensbehoeften,* de kapitalisten gebruik zouden maken van de winsten, uit de Coöperatie der arbeiders ten goede gekomen, door terstond de loonen in evenredigheid van die winsten te verlagen.

De brochure van den Heer Croll sloeg in en werd druk besproken. Niet alleen bevorderde de sociaal-democratische bond niet meer de Coöperatie, doch zij trad zelfs meer vijandig dan vriendschappelijk tegen haar op, totdat later in de S. D. A. P. de Coöperatie weder ter hand genomen werd tot steun der arbeiders en als een der wegen, die naar de ontvoogding der arbeidersklasse moeten voeren. Toen ontstond de zuivere partijcoöperatie zooals wij die thans kennen.

Ondanks alles heeft Domela Nieuwenhuis toch genoegen beleefd van de door hem op de been geholpen Coöperatie. „De Volharding" heeft in den loop der jaren reeds millioenen aan dividend

betaald aan de arbeiders van 's-Gravenhage, die zonder haar aan den kapitalist zouden zijn vervallen. Niemand heeft bemerkt dat dientengevolge de arbeidsvoorwaarden in het algemeen minder zijn geworden, niemand gelooft dan ook meer aan de stelling van Croll, ontleend aan de z.g. ijzeren loonwet van Lassalle.

Dat het uitzenden van kinderen naar vacantiekolonies, wat reeds met duizenden is geschied, aan de volkskracht en volksgezondheid ten goede is gekomen, zal iedereen wel erkennen. Dit moet Nieuwenhuis tot vreugde zijn geweest.

Toen „De Volharding" 25 jaar bestond en bij die gelegenheid een woord van hulde aan Nieuwenhuis werd geseind, antwoordde deze, bijna roerend voor hem die de oude beweging hadden medegemaakt: „Dank dat de ouwe niet vergeten is".

Het zal „den ouwe" zeker wel verheugen dat „De Volharding" onder alle aanvallen grooter en sterker is geworden, nooit tot eene partijzaak is ontaard, doch steeds haar karakter van volkszaak heeft gehandhaafd.

F. H. N. BLOEMINK

DOMELA NIEUWENHUIS

EN

DE VRIJE GEDACHTE

Men moet den dag niet prijzen voor het avond is en een mensch niet voor zijn dood, wordt meermalen gezegd. Wel beschouwd is dat toch maar een verstandige raad, wier toepassing ons voor menige teleurstelling behoeden kan. En hierbij moet ik, onwillekeurig denken aan den thans 74-jarigen Peter Kropotkine, den vrijheidsman bij uitnemendheid, door ons allen als zoodanig geeerd en hoog geacht. Immers Hij, de groote denker en voorganger, de rots waar duizenden en duizenden met vertrouwen en kinderlijke genegenheid tegen opzagen, Hij, de schrijver o.a. van „Woorden van een Opstandeling", van „De Anarchie, haar philosophie en haar ideaal" juicht thans toe en tracht te verdedigen het standpunt en de handelingen van een reactionaire onderdrukkerskliek, die ons poogt te bedotten met te zeggen, dat wij ons militair moeten organiseeren, moeten moorden en verwoesten.. ter vernietiging van het militarisme en ter grondvesting van de vrijheid voor alle creaturen. Dat te moeten ervaren heeft ons — en D. N. misschien wel het meest — in-droevig gestemd. Neen, wij moeten den dag niet prijzen voor het avond is, maar toch ook nimmer uit het oog verliezen, dat slechts hij die staat, de kans heeft om te vallen.

De beroering die het tegenwoordig optreden van Kropotkine allerwege in libertaire kringen heeft teweeggebracht, is een bewijs voor de grootschheid van die figuur.

In deze overpeinzing verdiept, ontving ik van bevriende zijde de uitnoodiging om een kleine bijdrage te leveren voor het gedenkschrift, uit te geven ter gelegenheid van den 70en verjaardag van FERDINAND DOMELA NIEUWENHUIS, van iemand dus die,

wat betreft ontwikkeling, vrijheidszin, geestelijke vruchtbaarheid, populariteit enz. zeer zeker de evenknie van een Kropotkine genoemd mag worden. En ik heb die vereerende uitnoodiging, ondanks mijn al te geringe talenten, met graagte aangenomen, omdat het mij ongezocht de gelegenheid schenkt, namens tal van vrijdenkers, den grijzen jubelaris een woord van warme hulde en dank te brengen voor hetgeen hij gegeven heeft ter bevordering van het vrije denken. D. N. zal die hulde willen aanvaarden, want hij weet hoe wars ik ben van persoonsvergoding. Hij zal mijn dank op prijs stellen, want juist hij heeft van persoonsvergoding nog al wat te lijden gehad. In mijn geest passeeren ze de revue de velen, die den persoon van Nieuwenhuis hemelhoog verhieven, wellicht meenend op die wijze „omhoog te kunnen vallen" maar zich van hem afkeerden, zoodra ze hun vergissing bemerkten en inzagen dat andere wegen moesten bewandeld worden om „een droge plek in den zwijnenstal" machtig te worden, zooals een dier fortuinzoekers het zoo eigenaardig uitdrukte. Dat zijn de strevers die elke overtuiging, ieder idee „aanhangen" als er maar winsten, zoo mogelijk oorlogswinsten mee te behalen vallen. Wat Domela Nieuwenhuis gegeven heeft, staat verre boven zulk armzalig en karakterloos gepeuter. Zeker, ook hij heeft veel ergernis gegeven, maar zijn motieven waren steeds van onzelfzuchtigen aard. Toen hij begreep en gevoelde, dat hij als eerlijk man verplicht was de Kerk te verlaten, deed hij het, daarmede tevens een navolgenswaardig voorbeeld gevend aan hen die, alleen ter wille van de smeer, in het kerkelijk verband blijven.

Op staatkundig gebied kwam hij voor hetzelfde dilemma te staan. Hij, begaafd met een buitengewoon redenaarstalent, bovendien een slagvaardig debater, had op dat terrein kunnen schitteren als weinigen, indien hij dat slechts gewild had. Maar dan had hij zijn overtuiging, die zich allengs door ervaring en studie had gewijzigd, geweld moeten aandoen en dat lag allerminst op zijn weg. Want D. N. is een waarheidzoeker.

„Wat is waarheid" vraagt hij in een der vele geschriften, die van zijn hand verschenen zijn? „Ziedaar", laat hij er op volgen, „de groote vraag die ons vervult. De een gevoelt den ernst ervan

zeker veel meer dan de ander, maar toch bij allen daagt zij op. En de waarheidzoeker gunt zich geen rust, voordat hij een oplossing gevonden heeft. Gelijk van de oude aardbewoners verteld wordt, dat zij bergen op bergen stapelden, om zoo door te dringen tot de verblijfplaats der goden, zoo willen ook wij waarheid op waarheid stapelen om zoo te komen tot *de* waarheid."

Wie uit zulke beginselen leeft, kan zich niet neerleggen bij eenmaal als onbetwistbaar vaststaand aangenomen leerstellingen en stelt zich vierkant tegenover alle dogmatiek. Zoo iemand is van huis uit vrijdenker, eischt voor zich op het onbelemmerd gebruik der rede, vormt zich zelf een overtuiging en kent anderen het recht van eerlijke critiek toe. Het kenmerk van den vrijdenker is, dat hij zijn standpunt prijs geeft, zoodra hij de overtuiging gekregen heeft, dat het met de logica in strijd is en derhalve niet houdbaar. En die lijn heeft D. N. gevolgd tot, ik mag wel zeggen in haar uiterste consequenties. Geen wonder dan ook dat Nieuwenhuis steeds een belangrijke plaats heeft ingenomen in de vrijdenkersbeweging. Tal van voordrachten zijn door hem voor „De Dageraad"-gehouden, waarvan er verschillende door deze vereeniging in brochurevorm zijn uitgegeven.

Intusschen, vrij denken, alhoewel een onafwijsbare voorwaarde voor de verstandelijke en zedelijke ontwikkeling van den mensch, beteekent betrekkelijk nog maar weinig als er niet aan vastgeknoopt wordt vrij spreken en vrij handelen. Wie inderdaad veel gevoelt voor vrijheid wil, voor zoover dat met de menschelijke natuur in overeenstemming is, in alle opzichten vrij zijn. D. N. moest dan ook anarchist worden, zijn ontwikkelingsgang is, zooals hij zelf erkent, een harmonische geweest. Van 't lagere naar 't hoogere — van christen tot anarchist. Velen in en buiten „De Dageraad" hebben dien weg niet kunnen afleggen, zijn halverwege blijven staan of teruggezakt in den poel der dogmatiek. Dat is verklaarbaar, want het anarchisme eischt het leven in zijn gansche volheid, eischt een sterk verantwoordelijkheidsgevoel en de kracht om op eigen beenen te kunnen staan. Waar we voor een groot deel producten der omstandigheden zijn, dikwijls verleugend door de Kerk en gedemoraliseerd door een onzinnigen bestaans-

strijd, daar is het begrijpelijk en vergeeflijk, dat we ons niet weten op te heffen tot een hoogte, die ons een ruimen blik waarborgt. Wel zijn allen geroepen, doch nog maar klein is het aantal uitverkorenen.

Ontmoeten we op ons levenspad zoo iemand, dan grijpen we dankbaar de ons toegestoken hand om op die wijze iets hooger te komen.

Wij huldigen D. N. als mensch en als vrijdenker. Met geestdrift scharen wij ons onder hen, die het goede en verhevene in een medemensch willen waardeeren. Heel wat heeft „de vrije gedachte" aan zijn voornamen geest te danken. Tal van gloedvolle redevoeringen zijn door hem gehouden en tal van artikelen geschreven, wetenschappelijk zoowel als in populairen vorm, waarin Nieuwenhuis heeft gestreden tegen dogmatiek op elk terrein, tegen gelooven op gezag, tegen sleur, tegen knechtschap in elken vorm en waarin door hem is gewezen op de opvoedende waarde van het vrije denken. De moed, de opgewektheid, de taaie volharding, de kracht waarmede hij tot in zijn grijsheid daarmede voortgaat, ze kunnen geen andere bron hebben dan de rotsvaste overtuiging, dat het vrije denken de menschheid omhoog zal voeren. Daarom brengen wij Nieuwenhuis onzen diep gevoelden dank en gevoelen wij ons gedrongen hem te zeggen dat duizenden zoowel in als buiten ons land, dezen zijn arbeid hooglijk waardeeren.

Het meest sprekende bewijs van waardeering dat iemand kan ontvangen is zeker wel, dat men zijn voorbeeld tracht te volgen. Zij het zoo in de vrijdenkersbeweging.

Worde het parool voor ons allen wat het voor dezen onvermoeiden strijder ongetwijfeld is:

Hoog het vrije denken!

L. BOER

Aan den Heer F. Domela Nieuwenhuis.

Hooggeëerde Geestverwant,

Als bijdrage voor Uw Gedenkboek bied ik U deze parabel aan; waarvan Gij de opdracht wel wilt aanvaarden. Het is het verhaal van een potentaat met een stierenkop, eene soort van potentaten, die meer voorkomt.

Het is thans zes en dertig jaar geleden toen ik voor het eerst Uw fieren leeuwenkop zag. Dat was op het Vrijdenkerscongres te Brussel in 1880. En in al die jaren die sedert dien verloopen zijn, heb ik U leeren waardeeren als een edel, onverschrokken denker, een strijder met een leeuwenhart, maar wat misschien nog meer zegt als een kampioen die steeds trouw gebleven is aan zijn ideaal. Daarom moogt Gij ten volle aanspraak maken op onze waardeering.

Uw geestverwant

A. J. E. VAN DEN BOGAERT
(A. DUVERGER)

Den Haag, October 1916

* *
*

Sultan Plum-Puddi loeide schrikwekkend. Zijne heele hofhouding sidderde van vrees, want als de Sultan loeide dan was hij uit zijn humeur en zijne booze buien openbaarden zich meestal door daadwerkelijkheden. Hij nam dan eene of andere sultane op zijne horens, of vertrapte een hofjonker, of deed ander kattenkwaad. Sultan Plum-Puddi's hoofd was n.l. door god Pthâh in een stierenkop veranderd, in een monsterlijken stierenkop, waarop des sultan's tulband een dwaas effect maakte. Toen Plum-Puddi de laatste priesters van den stiergodsdienst tot den brandstapel verwezen had, sprak de opper-bonze van god Pthâh eene vreeselijke vervloeking over het hoofd van den Sultan uit en deze vervloeking, waaraan de Sultan in 't eerst weinig aandacht had geschon-

ken, was thans op eene akelige manier in vervulling gekomen. De ongelukkige potentaat had een stierenkop gekregen, met reuzehorens. Hoewel de pers van Plum-Puddi's rijk hem steeds een vader voor zijne onderdanen had genoemd, beschouwden deze onderdanen de transformatie van hun potentaat toch als een zegening van Allah. Immers de Sultan graasde thans een groot deel van den dag en bracht de rest van den tijd met herkauwen door. In dien tijd wijdde hij zijne aandacht uit den aard der zaak minder aan zijne onderdanen, die op zijne uitingen van vaderlijke liefde ten hunnen opzichte minder gesteld waren.

De Sultan loeide vervaarlijk. Door deze uiting gaf hij gewoonlijk zijn hart lucht wanneer hij iets verlangde, want spreken kon de rampzalige niet meer. — Oei, oei, oei! brulde de Sultan.

— Ik denk dat Z. M. om hooi vraagt, meende de groot-vizier Emir-Hagsch-tsji, die deze waardigheid verkregen had omdat hij zoo verdienstelijk niezen kon. Er zijn ministers die hunne waardigheden om minder verdienstelijke eigenschappen verworven hebben.

— Indien ik de opmerking mag maken, sprak de opperste der eunuchen, ik geloof veeleer dat Z. M. naar koeien verlangt. Hoor maar, hij roept: Koeien, koeien, koeien!

— Oei! oei! oei! loeide de Sultan.

Men bracht een sierlijk mandje, met geurig, versch hooi gevuld, maar de Sultan snuffelde er eens aan en schreeuwde alweer als een bezetene: Oei! oei! oei!

— Zooals ik uwe excellentie meende te moeten opmerken, zeide de opperste der eunuchen, Z. M. vraagt om koeien. Laten we een paar haremdames ontbieden. Die zal Z. M. wel bedoelen met zijne vraag naar koeien. Overigens het verschil is niet groot, want het temperament dezer sultanes staat ongeveer op rundvee-niveau.

Een paar sultanes werden gerequireerd en deden erg lief tegen haren heer en gebieder, maar de Sultan scheen van deze lievigheid niet gediend te zijn, hij nam de sultanes tegen alle vormen der étiquette op zijne horens en slingerde haar in een hoek der zaal.

— Allah is groot, niesde de groot-vizier. Wat vangen we er mee

aan! Hei daar! ruim die sultanes even op, gebood hij den toesnellenden slaven.

— Oei! oei! oei! loeide de Sultan alweer.

— Zâg, weet jij ook bijgeval, vroeg de groot-vizier aan een hoveling die in monarchologie gestudeerd had, weet jij soms hoe men een potentaat behandelen moet, die aan stierlijke neigingen laboreert, zâg!

— Als ik de opmerking mag maken Uwe excellentie, antwoordde de hoveling, het is een geval dat veelvuldig voorkomt bij vorsten, men noemt het mania oxenstirniensis. Zeer veel potentaten souffreeren daaraan. Het komt haast even vaak voor als het podagra. Men zegt dat de onthouding van allen hersenarbeid daarop nadeelig influenceert. De meest gezaghebbende auteurs erkennen dat potentaten op gevorderden leeftijd dikwijls aan stierlijke eigenschappen laboreeren....

Verder kwam deze hoveling niet met zijne wetenschappelijke uiteenzetting, want de Sultan richtte juist zijne runderoogen naar den kant waar de hoveling stond en deze bestierf het haast van angst.

Men had reeds de meest vermaarde toovenaars en wichelaars uit het rijk van den Sultan geraadpleegd, maar die haalden voorzichtig de schouders op. Afwachten, meenden zij. Een jezuietenpater der R. K. missiën had men er ook al bijgehaald, maar toen deze onzen armen Sultan met gewijd water wilde besprenkelen, had Zijne Majesteit den pater even op hoogstdeszelfs horens genomen en tegen het plafond aangekwakt. De macht van den duivel, meenden de paters. Een afdoend bewijs dat de Sultan door den duivel bezeten was, vonden zij in het feit dat Z. M. klaarblijkelijk woest werd, toen hij met gewijd water in aanraking kwam. Maar de paters waren wel zoo verstandig deze meening voor zich te houden.

Zoo stonden de zaken en het geheele hof was ten einde raad, toen plotseling de mare weerklonk, dat een gewijsde uit het avondland was aangekomen, n.l. de beroemde Dr. Eisenbart, die veel verder in de toovenarij gevorderd was dan de inheemsche wichelaars en dan de paters der R. K. Missiën. Dr. Eisenbart, zeide men,

was doorkneed in de zwarte, zoowel als in de witte magie, hij was ridder, prins van het Rozenkruis, de astrologie had voor hem geen geheimen meer en het occultisme was voor hem kinderwerk. Deze vermaarde toovenaar zou onzen Sultan wel weer in een normaal mensch veranderen, meenden de hovelingen en Dr. Eisenbart werd aan 't hof ontboden.

— Een zeer gewoon geval van transsubstantiatie, sprak Dr. Eisenbart, toen hij zich de verschijnselen had laten uitleggen. Komt meer voor bij potentaten. Alles schon dagewesen. De god Pthâh, een booze geest, heeft zich door de vervloeking van den opperbonze opnieuw gematerialiseerd en heeft doodgewoon zijn astraal lichaam met dat van den Sultan verwisseld. Alles doodeenvoudig. Plum-Puddi...., ik bedoel Z. M. de Sultan is thans de laatste incarnatie van god Pthâh en wanneer Z. M. de priesters van den stiergodsdienst niet genadiglijk tot den brandstapel verwezen had, zouden zij thans Z. M. moeten aanbidden.

Intusschen keek de Sultan Dr. Eisenbart woest aan, zoodat deze geleerde een weinig retireerde. Je kunt nooit te voorzichtig zijn met potentaten, vooral wanneer zij met stierlijke eigenschappen behept zijn.

— Tja, ging de dokter voort, 't is met dat al een facheus geval.

— U moet met de behandeling van den patient hoogst voorzichtig zijn, dokter, zeide de groot-vizier. Zijne Majesteit heeft onlangs een dier zwarte wichelaars uit het avondland, die beweren ouwels in goden te kunnen veranderen, tegen het plafond gesmeten. Wanneer Zijne Majesteit u eventueel te pakken krijgt, sta ik voor niets in.

— O, geen nood, antwoordde Dr. Eisenbart, ik ben niet voor niets prins van het Rozenkruis. Onze bezweringsformules hebben eene fameuze kracht, bepaald fameus. Heeft Uwe Excellente bijgeval ook opgemerkt of Zijne Majesteit vatbaar is voor hypnose?

Maar Emir Hagsch-tsji, die behalve zijne merkwaardige bedrevenheid in het niezen, niet van de snuggersten was, begreep niet wat de wonderdokter bedoelde.

— Of het mogelijk zou zijn Zijne Majesteit in hypnotischen slaap te brengen?

— O ja, als hij slaapt bijt hij niet, zei Emir Hagsch-tsji.

— Alles schon dagewesen, orakelde Dr. Eisenbart. Als men Zijne Majesteit even kan vasthouden dan wil ik beproeven eenige magnetische passen over hoogst deszelfs hoofd uit te voeren.

Maar Zijne Majesteit keek woest en begon weer vervaarlijk te loeien. Niemand had lust hem vast te houden.

— Ik geloof dat Zijne Majesteit honger heeft, merkte des Sultan's lijfslaaf schuchter op. Dan loeit hij altijd zoo erg.

Men gaf dezen slaaf eenige trappen wegens overtreding van het opperste gebod: Maul halten. Maar er werd ten slotte toch besloten Zijne Majesteit met een zacht lijntje naar buiten te lokken, naar een malsch klaverveld dat speciaal voor hoogstdeszelfs gebruik gereserveerd was en zoodra de arme Plum-Puddi daar was aangeland, begon hij, evenals zijn voorganger Nebukadnezar, waarvan ons II Koningen de waarachtige historie verteld heeft, kalm te grazen.

— Zie je wel, sprak Dr. Eisenbart, net wat ik zeide. Alles schon dagewesen. Er is niets nieuws onder de zon. L'Histoire se repète, zooals de wereldberoemde Dinges zegt. Wij staan hier tegenover eene herhaling van het geval van Nebukadnezar. Een acuut geval van mania oxenstirniensis. Gewone gevallen komen dagelijks voor. Ik ga nu probeeren Zijne Majesteit onder hypnose te brengen.

— Pas op, dokter, waarschuwde de groot-vizier, als je op zijn gras trapt, wordt hij woest. Z. M. meent dan dat gij zijn vreten bederft.

Maar de dokter uit het avondland stoorde zich niet aan deze waarschuwing; hij stroopte, als een gewoon goochelaar, zijne hemdsmouwen op en begaf zich bij Sultan Plum-Puddi in de wei. En alles zou mogelijk nog goed zijn afgeloopen, als Dr. Eisenbart Zijne Majesteit toen maar niet achter Hoogstdeszelfs ooren had gekriebeld. Maar daar de Sultan kittelbaar van natuur was en daarbij nog in zijn maal gestoord werd, ontstak hij in een vlaag van woede, opende wagenwijd zijn stierenmuil en beet Dr. Eisenbart den kop af. Hij spuwde daarop dien voozen dokterskop weer uit en begon opnieuw te grazen.

Volgens de laatste berichten graast hij nog. Zijn volk vaart er

betrekkelijk wèl bij, want de Sultan heeft een herkauwenden aard gekregen en herkauwers zijn vreedzame dieren. Wel gebeurt het nog vaak dat hij uit dartelheid een hofjonker op zijne horens neemt en eenige meters ver weg slingert, of dat hij eene sultane vertrapt, maar zoowel aan hofjonkers als aan sultanes is in het rijk van Plum-Puddi geen gebrek, zoodat de schade gering is. De moraal welke men uit deze parabel trekken kan is dat herkauwende vorsten tot de minst schadelijke soort behooren.

De priesters van den stiergodsdienst, die Sultan Plum-Puddi ten vure gedoemd had, waren als vrome martelaars zalig geworden. Zij waren door god Pthâh te grazen gezet op de eeuwige weidevelden der zaligen. Van uit deze gelukzalige klaverweiden beschouwden zij hun betooverden vijand met een vroom welgevallen. Onder het herkauwen zongen zij den volgenden psalm tot hunnen stiergod:

Eeuwig zullen wij haar loven
't Heilig koebeest, moeder Mâh;
Zij die in den hemel, boven
Zetelt, moeder van god Pthâh.
Pthâh de stiergod en zijn moeder
Geven eeuwig volop voeder
Aan de vrome kuddezielen
Die op aard als offers vielen
Van de woede van dien heiden.
Zien we 'm grazen in zijn weide;
Grazen zal hij ons ter eer
En van Pthâh-god, onzen heer.

DE MODERNE EDELMAN

Al wat is, is juist zooals het is, d.w.z. zooals de verschillende omstandigheden dit hebben bepaald. [1]) Zoo is al hetgeen wij ervaren en waarnemen als gevolgen derzelve te beschouwen. Daaraan ontkomt niets, ook zelfs niet de mensch. Juist bij hem komt dit te meer en te beter uit. Ook hij is juist datgene wat de omstandigheden met noodzakelijkheid hebben bepaald *hoe* en *wat* hij wezen zal. Onder die omstandigheden zijn, den mensch betreffende, in de allereerste plaats te noemen, die welke van natuurlijken aard zijn, wijders die welke uit de maatschappelijke verhoudingen voortspruiten.

Onder de eerste bedoelen wij afsterving en erfelijkheid; ouders, ras, geslacht, lichamelijke en geestelijke gesteldheid, karakter, gemoed, wilskracht; klimaat, gesteldheid van den bodem enz. Onder de tweede reeks noemen wij omgeving, opvoeding, zeden, godsdienst, onderwijs, maatschappelijke positie, vaderland, politieke en staatkundige aangelegenheden enz.

Al deze laatst genoemde factoren oefenen hun invloed uit op den mensch: en het is de strijd tusschen de eigenschappen welke de mensch van nature bezit en de omstandigheden waaronder hij leeft welke beslissen of hij krachtig genoeg zal blijken om zich zelf te zijn, om zijn innerlijk zijn, zijn voelen en willen recht te doen wedervaren, of dat hij zich aanpast aan het milieu waarin hij zich bevindt.

Of hij zal leven zooals hij op redelijken grondslag dit wenscht en wil, [2]) of hij bereid is daarvoor strijd te voeren tegen alles en

---

[1]) De mogelijkheid dat die omstandigheden wel eens anders hadden kunnen wezen dan deze nu zijn, verandert niets in deze. Immers was dit zoo, en wij willen deze mogelijkheid zelfs erkennen, dan nog zouden de gevolgen wel anders, maar noodzakelijk toch weer het product dier, dan gewijzigde oorzaken zijn.

[2]) Natuurlijk dat wij als van zelfsprekend *redelijke* handelingen bedoelen wanneer wij spreken „van te leven zooals hij dat wenscht en wil". Bij 'n redewezen bij uitnemendheid als de mensch, kan en zal men niet anders dan *redelijke* daden verwachten mogen.

allen wat en welke hem in dit streven tracht(en) te belemmeren, of dat hij zich, om dit zoo te noemen maar leven laat.

Dezen strijd nemen wij dagelijks waar en in meerdere of mindere mate voert dien elk menschelijk wezen. Immers elk onzer heeft zijne idealen; elk onzer heeft het tijdperk gekend waarin hij droomde van groote dingen te doen; waarin hij zich voornam groote daden te verrichten.

De één streeft naar rijkdom: de ander naar roem en eer, een derde naar macht. Deze wil zich op het gebied van kunst of wetenschap lauweren verwerven. Gene werelddeelen ontdekken, volkeren aan zich onderwerpen, in 't kort ieder heeft zoo al iets.

Slechts zeer weinigen, slechts enkele krachtige persoonlijkheden, begaafd met edele eigenschappen, worden er gevonden die er naar streven het hoogste te bereiken wat voor den mensch te bereiken is: die de wetenschap om de wetenschap liefhebben; die na wetenschap, wijsbegeerte en kunst in zich vereenigd te hebben, daarmee, met deze schat, hunne medemenschen van dienst wenschen te zijn, en deze wenschen op te heffen uit den poel waarin zij verkeeren. Er zijn er slechts weinigen van deze edele figuren, die als de zieners en dichters der oudheid, hunne gaven aanwenden om de menschheid op te voeren; om haar van af dat door hen bereikte standpunt de laagte te doen zien waarin zij verkeert. Die hun de menschen op het lage, het nietswaardige van hun bestaan wijzen en hen doen beseffen dat zulk een leven, als nog millioenen leven, gèèn *„leven"* heeten mag. *Zij* zijn het die er op wijzen dat „'s menschen roeping is mensch te zijn" — en het vegeteeren der millioenen onzer niet veel menschwaardigs in zich bevat.

Zij zijn het, die zich beijveren de oorzaken op te sporen waarom toch de massa in zulk een ellendigen toestand verkeert — en trachten daarin verbetering te brengen. Die daaraan alles offeren, fortuin en positie, breken met familie en standgenooten, om dat alles veelal beloond te zien met miskenning en verguizing zoowel door hen die vreezen hunne belangen te zien bedreigd door hun optreden als ook door hen wier zaak zij ter harte namen. Er zijn slechts weinigen derzulken.

Hoe komt het dat de massa voor wier stoffelijke en geestelijke belangen zij optreden meest altijd vijandig gezind is juist tegenover hen die het *inderdaad* goed met haar meenen en die haar een hooger standpunt wenschen te doen innemen?

Dat komt omdat de massa, eeuwenlang in onderdrukking heeft verkeerd: dat zij door opvoeding, traditie, godsdienst, zeden, gezag enz. enz. verknoeid, ontaard, ontmenscht is geworden en in een geheel andere geestessfeer leeft. Dat komt omdat de massa niet voelt voor datgene wat dien enkeling bezielt, omdat zij hem niet begrijpt, zijn streven niet verstaat. Hij, die het waagt die massa uit den zwijmel te wekken, hij ziet die massa tegen zich keeren veelal.

Die enkele, waarlijk edele figuren, zij zijn ons ontwassen. Wij gelooven niet meer in hun onbaatzuchtigheid; wij stellen geen vertrouwen in hun willen en streven.

Doch er is nog iets anders. Is het waar dat de groote meerderheid hen veelal niet begrijpt, niets voelt voor hun streven, doch meestal verre blijft, waar welbegrepen eigenbelang mee zou brengen juist de zijde dier enkelen te kiezen, er is nog iets anders op te merken. Het zijn de verschillende belangen welke door het optreden van dezen dreigt te worden geschaad. En waar belangen zijn, daar zijn belanghebbers. En dezen zien zeer goed in dat datgene wat door den enkeling wordt beoogd, indien hij slaagt, schadelijk voor hen zou wezen. Zij vreezen, en terecht, dat het volk eens zal gaan vragen wat het streven en ijveren dier weinigen beteekent. Welk doel zij beoogen enz. En het is dan dat zij duchten dat het volk zich tot deze zal aangetrokken voelen. En dit vreezen zij maar al te zeer. Daardoor immers zouden zij schade lijden in hetgeen hun juist het dierbaarst is. En zij zullen hemel en aarde bewegen om dat te voorkomen.

„Wat wil hij toch? Wat durft hij zich vermeten, onze godsdienst, zeden, wetten aan te randen. Hij wil de heilige banden der familie zelfs slaken. Het vaderland is hem niets, hij voelt er niet voor. Weg met dien snoodaard," is nu de aangeheven kreet. En de massa, niet gewoon zich ernstig af te vragen, en ook veelal daartoe niet in staat, aan welke zijde het recht en de waarheid

wezen zal, door wiens streven de menschheid het best zal zijn gebaat, die massa loopt te hoop en wee den ongelukkige zoo hij in haar handen valt. De geschiedenis leert ons dit maar al te duidelijk. Steeds waren het de edelste, hoogststaande figuren welke als slachtoffer vielen van hun nobel streven, nadat de belanghebbenden bij het bestaande hen in handen van het volk hadden weten over te leveren.

Die massa mist het oordeel en trekt meestal partij voor hen die haar verderven.

De valsche herders van diverse pluimage, zij voeren de kudde naar de slachtplaats. En hij, die nog trachtte dit te voorkomen, hij wordt verpletterd onder de lompe pooten dierzelfde kudde.

Zoo was het en zoo is het helaas nog.

Tot één dier weinige hoogstaande, edele figuren, wiens streven zich kenmerkt om trots allen tegenstand der belanghebbenden bij het bestaande en trots miskenning en verguizing van het grootste deel van het volk, tot heil van het groot geheel werkzaam zijn, behoort de thans 70-jarige, nog krachtige en tot strijd voeren in staat zijnde Heer F. Domela Nieuwenhuis.

Ontegenzeggelijk is hij de man die grooten invloed heeft uitgeoefend, en nog steeds doet hij van zich hooren.

En in dezen tijd van verwording, nu alles zoo wat onderstboven is gekeerd, nu doet het goed zulk èèn in ons midden te weten.

Gelijk de rots onbewegelijk, vaststaand, hoog boven de omgeving uitsteekt, trots de woedende zee vergeefs haar voet beukt zoodat de golven hèr en dèrwaarts stuiven: den storm trotseert, alles tart, onwrikbaar staat terwijl alles omheen in woedende beroering is, zoo staat daar de man van eerlijke overtuiging vol moed en wilskracht. Sterk *in* en *dòòr* zich zelven telt hij het tieren en hartstochtelijk woeden der menigte om hem niet.... doch wijst deze den weg naar datgene wat aan zijn zienersblik zich heeft ontdekt — het land van vrijheid en geluk.

Zoo is ons F. Domela Nieuwenhuis, de moderne edelman.

R. B. DAMME

AAN DEN EDELEN STRIJDER DOMELA NIEUWENHUIS

Met een gevoel van groote waardeering sluit ik mij aan bij dit huldeblijk ter gelegenheid van uw zeventigsten geboortedag.

Met trotsch moogt gij terug zien op uw lang leven van zooveel moed en volharding, zooveel zelfopoffering en liefde voor de meest misdeelden, en van zooveel fier gedragen smart!

Hierbij een woord uit de Mill. Studiën:

„De menschenvriend kan gerust zijn....

„LOGOS bouwt overeenstemming uit eindelooze afwijkingen, en schept uit de onderlinge vernietiging van verwarringen, één resultante van harmonie."

M. DOUWES DEKKER-SCHEPEL

EEN UITING VAN WAARDEERING

In het leven van hem wien als blijk van erkentelijkheid dit gedenkboek wordt aangeboden, twee mijlpalen welke hem stempelen tot een niet-alledaagsche persoonlijkheid: zijn uittreden uit de kerk; zijn den rug-keeren aan het parlementairisme. Van die beide daden de laatste zeker de meest bemerkingswaardige, wijl zij eischte het grootste offer van zelfverzaking. Buiten de kerk kon hem geworden nog hooger positie dan hem wachtte daar binnen; met de verwerping van het parlementairisme afgesneden elk eigenbelangzuchtig voordeel.

Toen in 1887 ik kennis maakte met den heer Domela Nieuwenhuis bevond hij zich op het zenith van zijn uitwendige grootheid. Geen man in Nederland „die zooveel liefde en zooveel afschuw wekt", zei prof. Allard Pierson in zijn gratie-rede ten gunste van den gevangene, wiens ergerlijke vasthouding het rechtsgevoel van duizenden en duizenden tot verzet prikkelde. Men moet hebben bijgewoond het enthousiasme waarmede Domela Nieuwenhuis werd ontvangen, waar hij optrad; hebben gehoord de religieus-gedempte stemmen waarmede over hem werd gesproken; hebben aanschouwd het hem huldigen als den nieuwen Messias, den losser van 's werelds nooden, om eenigszins te kunnen begrijpen de door hem in de harten der verdrukten gewekte idolâtrie. Voor de schare hij destijds niet een mensch, maar een half-god. Omringd door fanatieke, ook wel belanghebbende aanhangers, vergood door een geëxalteerde menigte.... of wel vervolgd door angstige tegenstanders, die daardoor eveneens zijn buitengewone macht erkenden...., was hij, geplaatst buiten de menschheid, verheven tot een onfeilbaar wezen, wiens woorden en daden door gewone stervelingen niet mochten worden beoordeeld. Die in zijn kring het dorst wagen, werd uitgeworpen. Wat hij deed, was goed gedaan, en kon het al bestaan dat hij faalde, dan had ieder, als niet kunnende peilen zijn bovenaardsche wijsheid, te zwijgen.

In die glorificatie zelve de kiem der vernietiging òf van uiterlijke òf van innerlijke hoogheid. De man dien zij gold had de keuze tusschen zich omhoogheffen langs de ruggen van hen die hem verafgoodden, exploiteerende dus de hem toegewijde vereering, of voor goed afstand te doen van alle regeermacht, met daarvoor in ruil slechts dit eene: behoud van zelf-respect. Dat hij tot het laatste besloot geeft aan zijn figuur voornamer relief dan ooit een ministerszetel, zelfs een presidentschap zou hebben kunnen doen. De Domela Nieuwenhuis van het heden voor mij oneindig hooger dan de Domela Nieuwenhuis uit zijn glansperiode.

„Een politiek leider moet een zekere plooibaarheid bezitten, bij veranderde omstandigheden zijn taktiek weten te wijzigen naar die omstandigheden. Dat nu heeft Nieuwenhuis nooit gekund", zegt de schrijver van *De Dageraad der Volksbevrijding.* Geuriger bloem den thans zeventigjarigen zeker niet aan te bieden. Die plooibaarheid immers moge zijn voor den politicus, den diplomaat een begeerenswaardige capaciteit, den apostel zij ten schande. En apostel is Domela Nieuwenhuis steeds en immer geweest; niet meer maar ook niet minder. Vandaar dat de rol van partijleider, een tijdlang door hem aanvaard, hem niet paste. Als elk waarachtige apostel kon hij op den duur niet zijn ijveraar voor eenige kerk, eenige partij, eenig afgebakend stelsel, omdat geene kon voldoen aan eigen zielewensch: de opheffing van het proletariaat. Waar hij het heeft beproefd, is hij gestrand, moest hij stranden. Noch in de kerk noch in de partij vindt de prediker der verdrukten gehoor; beide hebben geen tijd zich te moeien met het lot der lijdende menschheid; iedere minuut haar noodig voor de propageering van haar dogma, voor eigen uitbreiding, eigen glorie, eigen-machtsuitzetting. In dat milieu geen plaats voor den individualist, voor den vrij-denker.

Bij het beoordeelen van een zeventigjarig leven vervagen de hartstochten uit het verleden, verwasemen in hun tijd misschien juiste grieven, treedt slechts naar voren het geheel. Bij zulk een objectieve analyse van het apostolaat des heeren Domela Nieuwenhuis, mijn conclusie: voor Nederland is zijn leven rijk geweest aan zegeningen. Hij is geweest de stuwkracht, die de gedachten-

sfeer in ons land heeft verhumaniseerd, versocialiseerd, opgevoerd tot hooger peil. Duizenden heeft hij opgezweept tot handelen en geen sociale verbetering hier te lande die in zijn optreden niet haar oorsprong vindt. Hij is geweest gedachtenwekker, gelijk het den apostel betaamt. Daarbij zijn taal lang niet altijd geweest die der liefde, veeleer zelfs die van den haat; maar was het „wee u, gij rijken!, want gij hebt uwen troost weg". „Wee u, die verzadigd zijt! want gij zult hongeren," van Lukas misschien zoetsappig?

Zeker, hij was niet de eerste, zelfs in het toen zoo conservatieve Nederland, die het nieuwe evangelie verkondigde. Vòòr hem hadden anderen, arbeiders, hun stem verheven tegen het hun door de machthebbers aangedaan onrecht; zij was echter gebleven die eens roepende in den woestijn. Om het publiek tot luisteren te dwingen nog iets meer noodig dan het bloote recht, met hoeveel talent dan ook voorgedragen. Vooral in ons land niet de vraag: wat wordt gezegd, maar wie zegt? Om iets tot het oor te doen doordringen wordt vereischt: energie, wilskracht, tenaciteit, heilige convictie, maar ook tevens een zekere rang, een titel en.... en finantieele vrijheid van beweging. Over dat alles beschikte Domela Nieuwenhuis in ruime mate. Voor wat aangaat de laatste qualiteiten waren daar echter honderden aan hem gelijk — hij evenwel alleen was het die zijn gaven en zijn toekomst in dienst stelde van de paria's der samenleving, die brak met zijn verleden, van zich afstiet datgene waarvoor anderen eer en geweten ten offer brengen: familie, vrienden, de voorrechten van de klasse waarin hij tot daartoe had geleefd. Maar zeer, zeer enkelen die zooveel offeren op het altaar der humaniteit. Wie zoo de menschheid heeft lief gehad, verdient de achting van voor- en tegenstander. En waar leden der jonge generatie, vooral zij die trots op hun arbeidersliefde of hun arbeiders-zijn, met zekeren dédain spreken over den grooten voorganger, daar zijn volkomen toepasselijk de woorden van Henri Martin waarmede hij in zijn *Histoire de France* Enfantin verdedigt: „Ils ont jeté autour d'eux bien des semences qui ont germé de tous côtés. Beaucoup de gens, aujourd'hui encore rient des vieilles images qui représentent le

Père Enfantin.....; ils ne savent pas qu'ils vivent, en grande partie, des idées mises en circulation soit par Saint Simon, soit par Enfantin, soit, plus souvent encore, par les adversaires d'Enfantin qui avaient été d'abord ses associés".

Domela Nieuwenhuis geweest de onvermoeibare wegbereider, de groote meester der socialistische levensleer; wij allen, nakomers, hebben van hem geleerd. In mij, als in honderde anderen, heeft hij ontvonkt het bewustzijn dat wij niet op aarde zijn alleen om te lachen en te lieven, te weenen en te treuren, of wel te werken in en voor eigen kleinen kring, maar dat daar buiten is de wijdvertakte menschen-maatschappij, die het recht heeft van ons te vergen, dat zoolang daar nog èèn natuurgenoot lijdt door onrecht, wij ons tegen dat onrecht hebben te verzetten.

Feminist Domela Nieuwenhuis niet — toch uit zijn woord en daad het Nederlandsch Feminisme geboren. Zonder het voorbeeld van zijn stalen ijver, zijn onnavolgbare werkkracht, zijn onverwrikbaar pal-staan voor wat hem recht leek, zijn taai geduld, dat hinderpalen beschouwde als daar te zijn om overwonnen te worden, zijn onschokbaar vertrouwen op de toekomst, zou ik nooit den moed hebben gehad op te treden voor de vrouw, wier belangen door de sociale hervormers al niet minder werden genegeerd dan door de wetgevers en priesters der vervlogen tijden.

Te midden van grof-egoisme, voorbij-dringen, graaien en grissen, hij gebleven de belanglooze zaaier, zaaiende veel en alomme — onder de oogsters nooit hij te zien. Dàt verheft hem hoog boven het gros der menschen, torenhoog boven het meerendeel der volksleiders.

Voor het geestelijk zaadje, èèn uit de massa die hij kwistig heeft uitgestrooid over de menigte, dat is gevallen en opgebloeid in mijn ziel en hersens, breng ik hier Domela Nieuwenhuis mijn dankbare hulde.

W. DRUCKER

Ik heb altijd eerbied gehad voor de figuur van Domela Nieuwenhuis. Al verschilden wij in veel dingen, in waereldbeschouwing en sociale inzichten, toch heb ik altijd in hem den held geëerd, den moedigen man, die nooit den strijd en het gevaar ontweek, en nooit in vrees of nood zijn inzichten verloochende. Ons land is niet oover-rijk aan zulke mannen, en toch, wat zou de menschheid zijn zonder zulke heldhaftige enkelingen. Zij trotseeren spot, gevaar en smaad, en ieder heeft niettemin reeden hen te danken. Al meent men dat een man als Domela Nieuwenhuis reegelrecht streed teegen onze regeering, dan moest die regeering toch het verstand en de grootheid hebben hem, als pionier eener beetere toekomst minstens in het Prytaneum te doen spijzen — zooals Socrates het zeide, of in moderne wijze uitgedrukt, van staatsweegen te eeren en te ontheffen van alle leevenszorg.

Walden, Bussum, 15 Sept. 1916.

FREDERIK VAN EEDEN

DOMELA NIEUWENHUIS

EN

ZIJN WERKEN VOOR DE ARBEIDERSBEWEGING IN FRIESLAND

Mij werd verzocht een kleine bijdrage te leveren over D. N. in verband met de arbeidersbeweging in het Noorden van Friesland. Die taak aanvaard ik, niettegenstaande alle mogelijke bezwaren. Ik ben geen schrijver en mij ontbreekt alle noodzakelijke tijd daartoe; evenwel waar het gaat om eerbiedige hulde te brengen aan D. N. daar zal ik eenige nachtelijke uren aan dit werk besteden. Zeker zal hetgeen ik ga zeggen aanleiding geven tot kritiek, men zal zeggen, dat ik mij schuldig maak aan persoonsvereering. 't Zij zoo. Ik huiver als ik denk aan die zeventig jaren, die mij zeggen dat de tijd niet verre meer af zal zijn dat de Kruistocht welken deze onvermoeide strijder heeft volbracht, zijn einde nadert, dat zijn lippen niet meer zullen trillen bij zijn aanklacht tegen eene Maatschappelijke Organisatie, die eenerzijds diepe ellende en anderzijds overdadige weelde laat zien. Een organisatie, waar de leugen hoogtij viert en de waarheidsliefde wordt vertrapt; dat zijn vingers niet meer als waarschuwing zullen omhoog gaan, wanneer hij de arbeiders wijst op hun rechten en bij hen aandringt op het herwinnen van hunne menschelijke fierheid en hun gevoel van eigenwaarde, hen aanmoedigt tot onverbiddelijken strijd tegen de machten die hen belagen en hen beletten Mensch te zijn. Ziet lezers voor dat oogenblik hetwelk komen moet en zal, huiver ik omdat hij in dezen bangen tijd dien wij beleven en die zeker nog langer zal duren, zoo slecht gemist kan worden. O ik weet wel onmisbaar is niemand, doch, nietwaar, wij scheiden zoo moeielijk van dengene die onze leermeester en vriend was.

Na deze ontboezeming kom ik tot het werkelijk doel: de arbei-

dersbeweging in het Noorden. Ik weet niet of D. N. vóór de Biltsche werkstaking in het Noorden al eens was opgetreden, 't kan zijn, doch hoewel oud in de beweging, herinner ik mij dat op 't oogenblik niet. Ik was toen lid van de te Leeuwarden bestaande afd. A. K. S. R. Veel kwam ik toen in aanraking met Dr. Vitus Bruinsma, O. Stellingwerf, toen ter tijd Redacteur van het in Friesland verschijnend Volksblad en Dijkstra onderwijzer, die secr. van de afd. was. De Biltsche werkstaking brak uit. De arbeiders waren het moede om voor een loon van 9 cent per uur wat ongeveer 5 à 6 gulden per week bedroeg, uitgezonderd de weken werkeloosheid in den winter of 't verblijf in de braakhokken voor 60 cent per dag de schatten van het veld voor de rijke boeren en grondbezitters te halen om daarmee hun brandkasten te vullen. Vergaderingen waren aan de orde van den dag. Een groote vergadering zou bij ons te L. worden gehouden in de zalen van den heer Visser, waar de werkstakers allen zouden tegenwoordig zijn. Onderscheidene sprekers zouden het woord voeren o.a. Jan Stap, de leider der staking in het Bilt. Op de vergadering waar de bespreking plaats had, opperde ik het denkbeeld ook D. N. uit te noodigen, doch dit was mis. Bruinsma, Stellingwerf en Dijkstra hadden daar bezwaren tegen en wel deze: dat D. N. zijn optreden in onze hoogst conservatieve stad den Biltkers geen goed zou doen. D. N. ging wat te ver! Zij waren van meening dat de door hen gevolgde taktiek de beste was om de resultaten te erlangen die voor de Biltkers zoo noodig waren. Wij weten allen hoe ellendig die strijd door den Jan Salie-geest verliep. Stienstra van Drachten was toen ter tijd ook lid van de volkspartij en omdat deze zich zelf aanbood als spreker voor dien avond, kwam hij ook op de sprekerslijst met het onderwerp: de achturendag. De dag der vergadering kwam. Indrukwekkend was het gezicht. Daar kwamen ze aan die stoere mannen en vrouwen: zes à zeven honderd in getal. De zaal was stampvol. Jan Stap was eerste spreker. Deze maakte het zeer lang, wat niet te verwonderen was, omreden hij de dagelijksche gebeurtenissen en de houding der boeren schilderde. Stienstra kreeg geen beurt, daar de tijd was verstreken en de Biltkers weer naar huis moesten. Ze moesten toen nog drie uur

loopen. S. was woedend daar hij twee dagen aan het bestudeeren van zijn onderwerp had besteed. S. was toen ook al sociaaldemokraat en ik geloof dat hij werd gepasseerd omdat zijn onderwerp te verstrekkend was. Toch moet ik eerlijk bekennen dat in de gesprekken over het optreden van D. N. zij altijd met sympathie spraken; heel anders als toen later Troelstra zijn studie had voltooid en zich in L. vestigde en na eenigen tijd zich aansloot bij de afd. A. K. S. R. Bij Stellingwerf aan huis komende, sprak ik mijn vreugde daarover uit en noemde dit een groote aanwinst voor de partij. Ik werd ontnuchterd door het antwoord, dat ik van S. ontving, op profetischen toon uitgesproken. „De tijd zal komen, dat de arbeidersbeweging den dag zal vloeken waarop deze man zich aan haar opdrong, want deze man is 'n slecht mensch." Wie Stellingwerf gekend heeft als ik, weet dat hij een door en door oprecht man was, zelfs later, bij verschil van inzicht, bleef ik hem daarom hoogachten. Middelerwijl had ik met nog enkele anderen, waaronder zekere Tadema, sigarenmaker, een sociaal-democratischen bond opgericht en daar zou ik D. N. leeren kennen. Een openbare vergadering werd uitgeschreven en wel, als ik mij niet vergis, in de zaal van den heer Dijbel, Nieuwe Veemarkt.

Tadema fungeerde als voorzitter en ik weet nog best welk onderwerp D. N. behandelde. De Maatschappelijke tegenstellingen vormden den hoofdschotel. Hij wees op den rijkdom der kleeding der Astors, van der Bilts, Goulds enz., vertelde van de reusachtige sommen, door de dames besteed aan kleeding en rekende uit hoeveel hemden, hoeveel schoenen waarvan de arbeiderskinderen veeltijds verstoken waren, daarvoor konden verstrekt worden. De indruk, dien ik kreeg van den spreker en 't gesprokene, was zoodanig dat ik mij met hart en ziel ging storten in de beweging, trachtende hem na te volgen om te doen wat voor mij mogelijk was n.l. te strijden tegen dat onrecht, tegen die verdrukking. Toen telde D. N. vijf en veertig jaren. Nu zijn er al vijf en twintig overheen gegroeid en wat hebben wij al waargenomen en beleefd; hoe groeide door zijn optreden de beweging; hoe ontwikkelde zich de solidariteit; hoe geestdriftvol stonden wij naast elkander; togen

't veld in met brochures en geschriften; hielden redevoeringen op den weg, op erf of land, op een omgekeerden kruiwagen of ouden ton of stoel; hoe geweldig stonden de Machthebbers tegenover ons. Alles wat ze konden, stelden ze in het werk om ons voortgaan te belemmeren. Zalen werden geweigerd door den drang van Burgemeesters op de kasteleins uitgeoefend; de bevolking tegen ons opgezet vanaf de kansels. Men paste elk middel toe om onzen steeds winnenden invloed te breidelen en toch, nietwaar gij ouden uit dien tijd, wat gevoelden wij ons gelukkig in dien strijd; hoe krachtiger de weerstand, hoe meer wij ons geprikkeld voelden door te gaan met meer geestdrift en energie. Doch om op die vergadering terug te komen, ik zeide dat daar als voorzitter fungeerde 'n zekere Tadema. Deze man liet zich bij 't openen der vergadering 'n uitdrukking ontvallen aan 't adres van den heer Rommerts, vroeger volkstribuun doch die zich had verkocht aan de liberale bourgeoisie. Een vervolging was hiervan het resultaat, wat evenwel werd voorkomen door hem voor het feit te plaatsen zich voor dien heer te verdeemoedigen en de beweging vaarwel te zeggen. De invloed zijner vrouw was oorzaak dat hij hierin toestemde en alzoo voor onze beweging onmogelijk werd.

Een tweede belangrijke vergadering, waar D. N. optrad als spreker, was wel deze. De achturige werkdag was op 't Congres aangenomen als agitatie voor den 1 Meidag. Wij huurden 'n stukje land in de Schrans bij Leeuwarden, groot een bunder en moesten daarvoor betalen de som van *f* 200, zegge twee honderd gulden (lezers kunt gij niet hieraan merken hoe groot de tegenwerking was in die dagen?) De dag kwam. Ruim 4000 menschen kwamen uit alle oorden van Friesland om D. N. te hooren over den acht urendag. Het wemelde van veldwachters, troepen infanterie waren geconsigneerd. In de scholen waren soldaten gelegerd. In één woord de angst was der Bourgeoisie weer om het hart geslagen evenals bij een door het Friesche Comité der Volkspartij 'n paar jaren te voren uitgeschreven Meeting, waar 17.000 menschen stonden te luisteren naar Vitus Bruinsma en G. v. d. Zwaag en anderen. De burgemeester van Leeuwarderadeel had verboden met ontplooide banieren den straatweg te passeeren. Na afloop der

Meeting, toen de betoogers, na in optocht het terrein rondgewandeld te hebben, dit zouden verlaten, had bij 't betreden van den straatweg 'n incident plaats, dat groote gevolgen zou kunnen gehad hebben. De voorste banierdrager kon door de opstuwing van achteren niet zoo spoedig zijn banier aftakelen als 'n half dronken veldwachter dat scheen te verlangen; althans deze greep het vaandel en wou dat aan handen ontrukken die het nooit zonder verzet zouden dulden. Het gevolg was een vechtpartij. Wij stonden op de Tribune; D. N., mijn broer Jan en ik, toen men ons dit kwam melden. Geen spier vertrok zich op zijn gelaat toen ik hem zeide wat er aan de hand was. Het was alsof 't voor hem 'n uitgemaakte zaak was, dat dit alles zich in den strijd, dien hij had aangebonden, zoo zou moeten ontwikkelen dat de vrijheid ten koste van bloed en tranen stukje voor stukje zou moeten worden veroverd. Wij vlogen van de Tribune naar 't tooneel van den strijd, wij baanden ons 'n weg door de menschenzee heen en jawel, daar lag de oorzaak van den strijd: de halfdronken veldwachter met z'n hoofd door de glasruiten bij een daarwonend burger. Een twintigtal veldwachters met opgeheven karabijnen sloegen op de burgers los, terwijl de onzen eenige stokken en groote latten namen om zich tegen hen te verdedigen. Er voor te springen was het werk van een oogenblik; ik donderde den veldwachters toe geen slag meer te doen, daar wij dan nergens voor instonden en in 'n ommezien waren de gemoederen weer kalm en de rust hersteld. Evenwel dit muisje kreeg 'n staart. De bourgeoisie nam wraak. Een jaar tuchthuisstraf, anderen van vier en drie maanden, was het deel van eenigen der onzen. De Justitie neemt het zoo nauw niet als het gaat om socialisten te treffen. Hij, die voor een jaar werd veroordeeld, werd gestraft op getuigenis van een in 't dorpje Heylaard wonende ontoerekenbare. Vrees brengen in 't kamp van den vijand is 't parool der Heerschende Machten en hun werktuig is daarvoor de Justitie. Vrees brengen in de klasse der uitbuiters zal het parool moeten worden der arbeidende klasse om van uitbuiting verlost te worden. Toen leerde ik D. N. kennen als krachtmensch, die niet wankelt, ondanks alles zijn weg vervolgt. Wat hij in zijn strijd moet hebben ervaren; de moeielijkhe-

den, teleurstellingen, welke hij moet hebben ondervonden; bedrog en verraad welke zijn loon veeltijds waren, dat kan alleen hij verdragen, die overtuigd is van het juiste van zijn eens gekozen weg.

Op een Zondag gingen wij vanuit Sneek een propagandatocht maken naar Uitwellingerga. Veertig mannen en vrouwen van uit Sneek maakten dien tocht mee. De bevolking van bedoeld plaatsje is anti-revolutionnair, wat ons niet verhinderde om te pogen onze beginselen daar ingang te doen vinden. Welgemoed en zingende togen wij op weg. Op een kwartier afstand van de plaats zijnde, ontmoetten wij twee mannen, welke wij vroegen waar zoo wat in het dorp voor ons de beste plaats zou zijn om een spreekbeurt te houden. Zij boden ons direct aan ons te vergezellen en ons een goede plaats aan te wijzen. Onder weg bemerkte ik, dat zij tamelijk onder den invloed waren van sterken drank. Af en toe hoorde ik tandengeknars en kwam het mij voor, dat zij hunkerden naar het oogenblik, dat zij vereenigd met anderen zich aan ons konden vergrijpen. Ik maakte mijn tochtgenooten hierop opmerkzaam en maande hen aan op hun hoede te zijn. Op een geschikte plaats aangekomen vroegen wij aan een der huizen een stoel. Die echter werd geweigerd. Een volgende gevraagd en jawel, wij kregen er een, ik geloof door toedoen van een der ons vergezellenden. Ik plaatste mij er op en daar had je de poppen aan het dansen. Een bende dronken woestelingen stormde de daar dichtbij gelegen herberg uit met lange stokken gewapend en beukten er op los. Een paniek ontstond; vrouwen vluchtten en gilden. Wij sloten zooveel mogelijk de gelederen, doch ongewapend als wij waren, moesten wij voor hunne slagen terug wijken. Inmiddels kwam de veldwachter van het dorp op 't tooneel van den strijd, doch inplaats van zich aan de zijde der aangevallenen te scharen en deze zooveel mogelijk te beschermen, moedigde hij in werkelijkheid de bende aan, door ons toe te schreeuwen dat wij daar niets te maken hadden. Alle argumenten, welke wij vluchtende aanvoerden, hem wijzende op de Wet, waren vruchteloos. Palen werden uit den grond getrokken. In 't achterste gelid zijnde, naast mij de oude Fijlstra van Sneek, kreeg ik 'n slag op den schouder die mij van pijn bijna deed ineenzinken, terwijl Fijl-

stra 'n slag op zijn hoofd kreeg die hem den rand van zijn hoed, die gelukkig zeer hard was, tot ver over de oogen dreef. Een paar oude dronken kerels vlogen naar huis om zooals zij zeiden, hun „Gonzenroeren te helien" en jawel, daar kwam zulk 'n groot geweer op de brugleuning te liggen, die wij juist waren gepasseerd, en op ons aangelegd. Of hij heeft geschoten, weet ik niet; dit wel dat niemand onzer door 'n hagel werd gewond. Eindelijk staakte de bende hare vervolging, achter zich latende den veldwachter, die mij uitdaagde met hem te gaan vechten. Ik trachtte hem aan 't verstand te brengen, dat wij, zooals hij had kunnen zien, daar niet voor waren uitgegaan en bovendien zijn gladde knoopen, als wij die aanraakten, zoo vreeselijk duur moesten betaald worden door maanden gevangenisstraf. Ik beloofde hem echter te schrijven aan zijn baas, den toenmaligen minister van Justitie, en hem in kennis te stellen met de wetsovertreding waaraan hij zich had schuldig gemaakt. De bevolking van bedoeld plaatsje was, hoorden wij later, door den predikant vanaf den kansel tegen ons opgezweept en de boeren hadden er wel eenige rijksdaalders voor over om ze dronken te voeren en ze daardoor tot duivels te maken. Dit is een staaltje dat ik met onderscheidene anderen zou kunnen vermeerderen. Hieruit kunnen de lezers zien hoe moeilijk de strijd was dien D. N. heeft gevoerd. Hij was het op wiens hoofd al de haat zich ontlastte, hij die de zoete rust, welke de uitzuigersklasse genoot door de domheid en sufheid des volks kwam verstoren. Maar onversaagd, nooit ontmoedigd, zelfs bij de grootste teleurstellingen, ging hij voorwaarts en groeide ondanks alles de beweging, zoodat de kerkdeuren, welke hij zelf achter zich had gesloten, omdat hij geen leer wenschte te verkondigen, die in strijd was met zijn overtuiging, weer voor hem werden geopend om in stede van berusting onverzoenlijken strijd te prediken. Dit was in het dorp St. Anna. Nooit hadden zooveel menschen in dat kerkgebouw zich plaats veroverd als op dien dag, dat D. N. daar sprak. Sommigen, moesten 2 à 3 uur loopen om hem te hooren. En nog — en dit zal zoo blijven, zoolang als hij leeft — strompelen de ouden van dagen naar de vergaderingen en Meetings niet alleen meer om hem te hooren doch om hem te zien,

de hand te drukken door een gevoel van innige vriendschap en groote vereering gedreven, getuige de laatste Meeting nog te Beetgum waar hij sprak. Van Pingjum, Arum, Witmarsum, Harlingen en het geheele Bilt waren ze gekomen, loopende en fietsende. Zij wilden, ja zij moesten den Oude zien. In één woord: zij hebben hem lief gekregen als gevolg van zijn leven en werken. Alle laster en leugens, scheeve voorstellingen door volksmenners tegen hem uitgespeeld, kunnen slechts dienen om de lasteraars nog verachtelijker te maken in de oogen van hen, die met dit leven hebben geleefd, dien strijd hebben aanschouwd. Ja, ondanks alles groeide de beweging. Fierder en flinker traden de arbeiders op; de loonen wisten zij langzamerhand meer en meer op te voeren. De Biltsche werkstaking was oogenschijnlijk verloren, oogenschijnlijk zeg ik, omdat ik overtuigd ben dat in het wezen der zaak nooit een staking geheel verloren wordt. De boeren, uit vrees voor herhaling, waren na dien beter bereid om aan den drang der arbeiders gehoor te geven die eendrachtiger opkwamen voor hun recht. Dit bleef zoo tot dat op het Congres te Groningen de scheiding kwam tusschen de ideëele en de materieele socialisten, tusschen hen die het socialisme als hoofdzaak en hen die het als bijzaak beschouwden, tusschen de onpraktische en praktische menschen. Partij-fanatisme was hiervan het gevolg. Menschen die vroeger naast elkander stonden, vervreemdden niet alleen van elkander, doch haat nam de plaats in waar vroeger kameraadschappelijkheid was. In één woord: de beweging werd op gruwelijke wijze vermoord. Was 't wonder, dat de grootste beweging zich schaarde aan de zijde van hen die veel beloofden? Uit den aard der zaak gemakzuchtig, anderzijds zoo in den druk zittende hopende door anderen daarin verlichting te krijgen; voeg daarbij de klein-burgerlijken, die altijd morren over hoogen belastingdruk ook hierin hopende verlichting te krijgen, sloten zich meer en meer bij de belovers aan, niet om het socialisme, neen, neen zoover gaan hun eischen niet; niet *allen* welvaart; dwaasheid! als *zij* het maar beter krijgen.

Ziedaar de reden waarom ook in het Noorden van Friesland de krachtsontwikkeling der arbeiders niet zoo groot meer is als

voorheen; tenminste wat aantal betreft. Evenwel moet erkend worden, dat de beweging hier in het Noorden nog is Revolutionnair. In den Noordhoek van Friesland hebben de z.g.n. socialisten zeer weinig invloed. Meetings en vergaderingen van hunnen kant daar gehouden, komen zeer weinig voor en worden slecht bezocht, van hen gaat weinig actie uit. De anarchisten zijn het, die veel werk doen voor hun beginsel, al zou dat nog veel beter kunnen. Wat Meetings en vergaderingen betreft, zie de bladen na van den afgeloopen zomer en gij zult vinden hun advertenties, gij zult vinden hun propagandatochten, gij zult lezen van duizenden exemplaren van brochures en vlugschriften, die door de kameraden van Beetgum en Franeker zijn verspreid zonder hoop op loon. Dan zult gij u kunnen indenken in dat machtig Idealisme, wat aanwezig is in die harten om de weinige uren die hun resten voor ontspanning nog te gebruiken voor inspanning uit liefde voor dat Ideaal.

Laat ik nu nog iets zeggen van de Hoogerhuiszaak, die zeker bij alle lezers bekend zal zijn. Ik zou te uitvoerig worden als ik die zaak in alle details behandelde. Laat genoeg zijn, dat deze drie mannen onschuldig hebben gezeten; laat het den Rechters, die dat vonnis hebben geveld door mij gezegd zijn dat het vonnis door hen geveld, het Recht in Nederland heeft vermoord, het Rechtsgevoel geschokt; dat allen die dat vonnis door hen geveld en de gronden waarop dat werd gemotiveerd hebben onderzocht het Recht in hunne handen niet meer veilig achten en de Nederlandsche Justitie van af dien stonde tot alles in staat achten, wanneer het arbeiders betreft die socialisten zijn. Ik zeg hun niet op grond van onderzoek, wat eenzijdig kan zijn, doch van weten dat zij onschuldigen hebben gevonnisd. Twee dagen na 't gepleegde feit vertrouwde mij de dader het gebeurde toe, overtuigd zijnde hem nooit te zullen verraden. Ik weet dus dat deze menschen het slachtoffer werden niet zoozeer van het gepleegde misdrijf maar meer nog van den geest die zich in sterke mate in die dorpen ontwikkelde n.l. deze dat de arbeiders 's winters als door hun arbeid de voorraadschuren waren gevuld, de groote hoopen aardappelen midden in het veld wachtten op de koopers in 't groot, zij het verpoften honger te lijden. Zij wisten en D. N. had hun er

honderd malen wel op gewezen dat het hoogste recht is het recht op het leven en dus ook op de middelen, want anders heeft de erkenning van dat recht geen zin. Vandaar dat de bezittende en heerschende klasse geen middel onbeproefd zou laten om dien geest te breidelen. In die zaak komt alle lof toe aan den heer Valk, die in eene brochure alle motieven ontleedde door de Rechters tot bewijslevering aangevoerd en duidelijk aantoonde 't onmogelijke en 't gezochte voorwendsel om maar te kunnen vonnissen. In deze zaak was D. N. ook weer de man, die waar 't ging om het gekrenkte Recht, een algemeene volksagitatie wilde maken, omdat dit was een zaak, die ieder aanging, geloovig of ongeloovig, in één woord een zaak van het geheele volk; in tegenstelling met Troelstra, die er een partijzaak van wilde maken en, toen de Hoogerhuizen dit terecht inzagen, daarvan niet wilden weten en zich daartegen verzetten, boos werd en de Hoogerhuizen zelfs dreigde als zij niet toegaven hun zaak zooveel mogelijk tegen te zullen werken. In dit geval hield hij dan ook woord; hij heeft zooveel mogelijk tegengewerkt om de zoo noodige krachtsontwikkeling te voorkomen, welke aanleiding had kunnen geven tot herziening van het vonnis. De Hoogerhuizen werden voor inbraak ten huize van Gatze Haitsma wonende te Britsum zonder gevaarlijke verwondingen daarbij gepleegd, veroordeeld tot 12, 6 en 3 jaren tuchthuisstraf. In gewone omstandigheden geeft men voor het plegen van een moord 6 jaar, doch op grond van bovenstaande achtte de Justitie om voldoende vrees bij de arbeiders te verwekken en op grond dat zij socialisten waren 21 jaar tuchthuisstraf noodig. Ook in deze zaak moet men van D. N. getuigen, dat bij hem geen nevenbedoelingen aanwezig waren, doch rechtsgevoel en het besef van het gevaar voor elken burger aanwezig bij dergelijke Rechtspraak. Met hart en ziel nam hij deel aan deze beweging om zoo mogelijk de onschuldigen los te krijgen.

Dit mocht ons niet gelukken. De Hoogerhuizen hebben hun straf voor een niet gepleegd feit afgezeten. De Rechters, die zich hadden afgesloofd om in de oogen van het volk het vonnis aannemelijk te maken, hebben daardoor hun klassehaat gedemon-

streerd en met recht kunnen wij dan ook spreken van Klasse-Justitie. Doch wie wind zaait, zal storm oogsten en 't is hun geenszins gelukt het socialisme te vernietigen, dat wil zeggen dat socialistisch sentiment, hetwelk zich openbaart in verzet, in opstand tegen onderdrukking, dat socialisme hetwelk vrijheid wil als eenigen waarborg voor een gelukkig zich gevoelende Menschheid, dat door een Troelstra en konsorten honderde malen is dood verklaard, doch wat niettegenstaande dien dood nog duizende malen wordt aangevallen. In overeenstemming met wat D. N. steeds leerde, zijn wij overtuigd dat de maatschappij een maatschappij van slaven zal zijn, zoolang de individuen zich niet geestelijk verlossen, zoolang zelfheerschappij niet de plaats inneemt van geestelijke onderworpenheid. Kameraden, wij versagen nooit, niet waar? Op hem, den oude, blijven wij staren als een lichtpunt in duisteren nacht. Vóór de Waarheid tegen den Leugen, vóór het Recht tegen Onrecht; dien weg ons door hem gewezen door ons zelf gezien, moeten wij op. Trots alles mensch worden in de volle beteekenis des woords. De oude staat voor ons als voorbeeld; alles heeft hij ten offer gebracht op 't altaar van het volk. Vrienden, geld, letterlijk alles offerde hij op voor zijn overtuiging en nu 70 jaren en nog niet vermoeid! Die kruistocht is zwaar! Oude, dat kruis was zwaar; gij zijt er bijna, doch gij zijt taai, gij struikelt wel eens niet waar en 'n oogenblik van moedeloosheid kunt gij niet aan ontkomen, want gij zijt mensch even als wij doch 'n oogenblik slechts of gij staat weer op en voort gaat het weer.

Uw beeltenis staat gegrift in onze harten. Niet alleen van mij maar van duizenden, die met u streden en u leerden kennen en liefhebben. Nooit kan dat warme gevoelen worden weggenomen door leugen en laster. Zelfs niet als zijn leer zou schipbreuk lijden, door den ontwikkelingsgang der maatschappij praktisch onmogelijk zijn dan nog niet omdat uw dwaling in oprechtheid geschiedde. Neen uw naam blijft eeuwig verbonden aan de arbeidersbeweging welken weg zij ook zal inslaan.

Ziedaar lezers een klein stukje geschiedenis der arbeidersbeweging in het Noorden van Friesland, waarin ik de ge-

voelens weergeef inzake D. N. van duizenden. Ik weet, ben overtuigd, dat niet alleen op dat kleine hoekje, doch overal in Nederland diezelfde gevoelens worden gedeeld door allen, die meestrijden en hem leerden kennen. Ten slotte wensch ik dit dan nog te zeggen: laat ons een beetje zuiniger worden met zijn nog overgebleven levenskracht. O ik zou zoo gaarne willen dat de Oude wat minder hard werd over zich zelf, wat meer om zich zelf begon te denken door zijn lichaam zoo veel mogelijk vermoeienissen te besparen, m.a.w. zich wat meer achter zijn schrijftafel hield en wat minder zich afmatte door verre reizen en spreken, waardoor zijn leven wordt verkort. Misschien blijft deze wensch 'n vrome wensch, ik ken zijn rusteloosheid te goed.

Oude vriend, wanneer uw kruistocht is volbracht, wanneer de dood u van ons wegneemt dan zeg ik dat zal blijken dat de slotwoorden in uw satire niet juist zijn. Dan zal niet kunnen worden getuigd hier liggen de dooden en liegen de levenden, doch dan zal aan dat graf staan een schare van mannen en vrouwen in oprechtheid treurende over het heengaan van den mensch, die hun door zijn leven en werken dierbaar was geworden.

W. GIEZEN

Leeuwarden.

Ik kan het niet helpen; maar, als ik Domela Nieuwenhuis ontmoet, bevangt mij ontroering. Of het komt door de sterke menschenliefde, die van zijn aangezicht straalt, of door den trek van weemoed, die op zijn gelaat is te lezen, of door zijn hart, dat achter zijn rimpels schuilt, ik mag het niet zeggen. Wie echter raakt niet bewogen, als hij hoort, hoe ook deze den worstelenden mensch, de draagkracht der maatschappij, lief heeft.

En telkens is het mij een raadsel, hoe een Godloochenaar niet verstaat, dat de stroom van liefde, die door het hart van dezen man slaat, ontspringt aan de bronwel van de eenige en eeuwige Liefde, die het Al doortrekt.

A. H. DE HARTOG

Haarlem.

EEN VERGETEN HOOFDSTUK

In het jaar 1913 werd te Amsterdam een congres gehouden dat niet ten onrechte de aandacht trok van een belangrijk deel van het Nederlandsche volk. Het was n.l. het Kongres voor Kinderbeschermin, dat, niet het minst door de uitstekende voorbereiding, scherp in het licht stelde de treurige omstandigheden, waaronder een groot deel van de Nederlandsche jeugd werd opgevoed, of liever, werd grootgebracht.

De uitnemende rapporten, namens het Kongresbestuur uitgebracht en in het licht gegeven, belichtten scherp en naar waarheid het geheele terrein, waarbij van bescherming van het kind sprake kon zijn en tevens deden zij uitkomen hoeveel er nog diende te worden verbeterd, terwijl ook werd aangetoond in hoevele opzichten reeds verbetering was tot stand gebracht.

Waarop bij deze vooral de aandacht mag worden gevestigd, is het rapport in zake de kwestie van het verstrekken van voeding en kleeding aan het daaraan behoefte hebbend schoolkind.

Aan de heeren Ossendorp en van Det, die in een lijvig boekdeel verzamelden alles wat daarop betrekking heeft, mag zeer zeker niet worden onthouden een woord van lof voor de wijze waarop zij hebben verzameld alles wat op dit, voor het arme schoolkind van zooveel belang zijnde, vraagstuk betrekking kon hebben.

Wat echter wel jammer mag worden genoemd, is dat de samenstellers schijnbaar „het eerste hoofdstuk" van hun studiewerk, betreffende het verstrekken van voeding aan het daaraan behoefte hebbend schoolkind hebben vergeten, terwijl toch de bronnen wel aanwezig waren, waaruit de heeren hadden kunnen putten, zoodat dit verzuim niet had behoeven te worden gepleegd.

In het jaar 1882 toch, meer dan 30 jaren voor bovengenoemd Kongres plaats had, werd aan den Raad der gemeente 's-Gravenhage een adres verzonden van den volgenden inhoud, dat zeker verdient in dit Gedenkboek te worden opgenomen, al zou het maar zijn, om het Rapport van het Kongres volledig te maken, daar het voor een geschiedenis altijd van beteekenis mag worden

geacht, wanneer men ook het eerste hoofdstuk kent. Het adres luidde als volgt:

„De ondergeteekende, ingezetene van de stad 's-Gravenhage, veroorlooft zich de vrijheid om aan den Gemeenteraad in bedenking te geven bij de behandeling der begrooting daarop een post uit te trekken, strekkende tot uitdeeling van voedsel aan de kinderen op de bewaarscholen, de scholen voor on- en minvermogenden.

„Hij wenscht eenige toelichting te geven bij het voorstel, dat hij aan den gemeenteraad in overweging geeft als een maatregel ten algemeenen nutte. Het behoeft zeker geen betoog, dat het kind, geplaatst in een gezond milieu, waar het voldoende gevoed, behoorlijk gekleed, goed gehuisvest is, beter voorwaarden heeft tot ontwikkeling, dan het kind, dat dit alles moet missen of althans niet in die mate ontvangt, als voor zijn ontwikkeling wenschelijk en noodig is. Alle geneesheeren en onderwijzers zouden zulks door hun ervaring kunnen bevestigen.

„Nu brengt het belang van elke gemeente mede, dat men burgers aankweekt die lichamelijk, geestelijk en zedelijk hun plaats in het gezin en in de maatschappij waardig innemen.

„De stad helpt daartoe mede, door middel van het onderwijs. Zij heeft voor de ouders, die geen of slechts zeer weinig schoolgeld kunnen betalen, scholen geopend waar hun kinderen geheel of bijna kosteloos kunnen onderricht worden. Op die scholen worden kosteloos de noodige leermiddelen verschaft, maar het voornaamste leermiddel ontbreekt, namelijk *voedsel.* Wat geeft het al, of men boeken en schriften uitdeelt, als het lichaam door gebrekkig voedsel de ontwikkeling des geestes belemmert? Zonder voeding geen opvoeding. *Kosteloos onderwijs zonder den kost is half werk.* 't Is geleid, door die overwegingen, dat de ondergeteekende er op aandringt, om naast het verstandelijk brood, dat uitgedeeld wordt, zorg te dragen voor het voedsel, want het is onmogelijk de hersenen behoorlijk te laten werken als de maag leeg is, waar die hersenen voedsel moeten ontleenen aan hetgeen het lichaam in zich opneemt. Het slecht gevoede kind levert veel kans op om een lastpost te worden,

want hoe zal het later in eigen behoeften kunnen voorzien? Dat biedt gevaar aan voor misdaad of brengt tot bedelarij, beide ten nadeele van de gemeente.

„Indien men bij elke school een klein lokaal als keuken maakt, ter bereiding van spijzen of wel voor alle scholen te zamen het benoodigde laat bereiden om tegen twaalf uur b.v. aan elk kind dagelijks een goed bord warm eten te geven dan is alles geschied, wat ondergeteekende in dit opzicht wenscht en de gelden, daarvoor uitgegeven, zullen goed besteed zijn en ruimschoots vrucht dragen door het aankweeken van een beter geslacht door betere voeding.

„Waar men de leermiddelen kosteloos verschaft, daar behoeft men dezen post slechts te verhoogen met een bedrag, dat strekt tot dekking der onkosten voor de voeding. Desnoods kan men voor elk portie een kleinigheid vragen ter gemoetkoming in de onkosten. Het is beter dat het bespaarde hiervoor gebruikt wordt, dan dat men een sommetje gelds op zijn spaarboekje krijgt. Reeds geschiedt zulks in Parijs, Brussel en andere steden. Het geldt hier niet meer en niet minder dan het belang van ongeveer 9000 kinderen, waarvan in lateren tijd het wel of wee der stad afhangt. Dat belang mag niet verwaarloosd worden door een beroep op de kosten die de aanneming van het voorstel tengevolge zoude hebben, want wie de begrooting der stad 's-Gravenhage naleest, hij zal met het oog op de gemaakte uitgaven niet kunnen klagen dat de stad te arm is, om zulk een maatregel ten algemeenen nutte af te wijzen om de kosten. Er worden hooge uitgaven gemaakt, waarvan het algemeen nut betwijfeld kan worden, in elk geval niet zoo in 't oog springt als dit. Ondergeteekende brengt dezen zijn wensch in Uw vergadering, hopende dat zij het voorstel zal overwegen met den ernst, dien het verdient en niet aarzelen om over te gaan tot uitvoering daarvan tot zegen van een groot deel der burgerij, dat wel is uitgesloten van elk recht om mede af te vaardigen, maar toch evenzeer ingezetenen zijn als alle anderen.

't Welk doende, enz.:"

(w.g.) F. DOMELA NIEUWENHUIS

Van dit historisch adres, van beteekenis vooral daarom omdat het een storm van verontwaardiging deed opgaan, wordt in meergenoemd Rapport niets vermeld, wat te merkwaardiger is, omdat het toch in sterke mate de belangstelling wekte. In geschriften en bladen werd de man, die zulk een voorstel in ernst durfde doen, als ontoerekenbaar verklaard en zelfs verschenen spotprenten, waarop men D. N. zag afgebeeld met een kokspak aan, en als onderschrift: *de kok op school!*

Zelfs zij, die het thans beschouwen als de meest gewone zaak der wereld, dat aan het daaraan behoefte hebbend schoolkind voedsel wordt verschaft van gemeentewege, behoorden toen tot de heftigste tegenstanders; wat blijkt uit het feit, dat de schoolhoofden te 's-Gravenhage, toen hun advies in deze aangelegenheid werd gevraagd, unaniem adviseerden tot verwerping van een dergelijk voorstel, omdat de kinderen „wel voldoende werden gevoed" en tevens omdat ook „uit paedagogisch oogpunt" dit niet kon worden toegelaten, omdat het „de zorgeloosheid der ouders zou bevorderen."

Het is moeielijk aan te nemen, dat de auteurs van het Kongres-Rapport geheel onkundig waren van het bovengeschetste, waar niet alleen in onderwijsbladen, maar ook daarbuiten, de kwestie werd besproken. Zoo schrijft bijv. W. H. VLIEGEN in zijn *Dageraad der Volksbevrijding* op pag. 58 Deel I: „een der leden van de afdeeling 's-Gravenhage (van Volksonderwijs) richtte een verzoek aan den Gemeenteraad om voedsel te verstrekken aan de kinderen op de volksschool."

Men zou geneigd zijn aan te nemen, dat er eenig systeem in zit, om den naam van den man te negeeren, die het initiatief in deze nam. Want het *moest* Vliegen bekend zijn, dat „één der leden", niemand anders was dan

F. DOMELA NIEUWENHUIS.

De tegenwerking, die D. N. ondervond, kon niet anders uitwerken, dan het verdubbelen van zijn ijver. Hij had het eenmaal uitgesproken: dat naast het kosteloos verstrekken van leermiddelen, ook behoorde het geven van kosteloos voedsel; dat zonder

voeding, opvoeding onmogelijk was; dat kosteloos onderwijs zonder kost absoluut onvoldoende moest worden genoemd, in één woord dat met een hongerige maag, het onderwijs geen of bijna geen resultaat kon hebben, en D. N. was er juist de man naar, om met taaie volharding vol te houden.

Dit bleek in 1884, toen op de Jaarvergadering van de Vereeniging „Volksonderwijs" een voorstel werd in behandeling genomen om de schoolkinderen van voedsel te voorzien. Het was „de stok in het hoenderhok;" de heer Goeman Borgesius e. a. bestreden het voorstel ten scherpste en zeker mag het verwondering wekken, dat de heeren samenstellers van het rapport daarvan geen notitie hebben genomen, waar deze kwestie uitvoerig werd behandeld. In meergenoemd werk van Vliegen, lezen wij op pag. 99:

> „Op de Algemeene Vergadering van Volksonderwijs verwierp men nog een motie-Domela Nieuwenhuis voor kindervoeding van gemeentewege."

Meer wordt daarvan niet gezegd, maar het in de Jaarvergadering van Volksonderwijs gedane voorstel, werd in het *Volksblad,* het orgaan der Vereeniging krachtig bestreden, terwijl mr. A. Kerdijk in het *Sociaal Weekblad* zich tegen het streven van Domela Nieuwenhuis verklaarde, doch toegevende dat er kinderen waren wien noodwendig voedsel moest worden verschaft wilden zij met vrucht van het onderwijs kunnen genieten, adviseerde hij om hierin te laten voorzien, langs den weg van het „particulier initiatief".

* *
*

Wat leven wij toch snel! Nu is men verzoend met het geven van voeding aan het behoeftige schoolkind van gemeentewege. En de man, die als vader van dit voorstel moet worden beschouwd, wordt bijna in dit verband niet meer genoemd, wat ook blijkt uit het „Vergeten" van dit „Hoofdstuk" in het Gedenkboek van de Vereeniging „Volksonderwijs", uitgegeven in 1916, bij gelegenheid

van het 50-jarig bestaan van deze groote en invloedrijke organisatie.

In dit Gedenkboek toch, 286 pag. groot, bevattende talrijke portretten en weergevende het belangrijkste wat in de verschillende afd. gebeurde, mist men niet alleen de beeltenis en den naam van F. Domela Nieuwenhuis, maar zelfs de vermelding van den naam der afd. 's-Gravenhage I en Amsterdam I, die op initiatief van den man, die thans zijn 70en verjaardag viert, krachtig optraden niet alleen voor leerplicht, maar ook om het onderwijs meer aan zijn doel te kunnen beantwoorden, door het verstrekken aan het behoeftige schoolkind van.... voedsel.

Dit „Vergeten Hoofdstuk" moge er iets toe bijdragen aan het nageslacht te verkonden, hoe Ferdinand Domela Nieuwenhuis, hoezeer ook in sommige oogenblikken van zijn leven tijdgenooten in gebreke bleven zijn werk naar behooren te schatten, niet alleen zijn tijd vooruit was in het leveren van kritiek, niet alleen in staat was te arbeiden met hamer en beitel om af te breken, maar tevens dat de „groote slooper" heeft getoond den truffel te kunnen hanteeren voor opbouw.

W. HAVERS

Mr. S. VAN HOUTEN OVER D. N. EN DIENS STREVEN VOOR ALGEMEEN KIESRECHT

In deze periode valt ook meer bijzonder de oorsprong van mijn strijd met de sociaal-democraten, thans weder actueel door het plan-Troelstra tot toekenning van kiesrecht aan alle mannen en alle vrouwen boven 21 jaar, die niet wegens persoonlijke incapaciteit of rechterlijk vonnis zijn uitgesloten. Door mijn vaste partijkeus op één twistpunt heb ik mij den nog steeds voortdurenden haat van alle ochlocratische elementen op den hals gehaald, en ik hecht er dus aan hierop meer bijzonder te wijzen. Ik genoot in de hier behandelde periode dankbaar van den steun van medewerkers, die ik mijnerzijds niet zocht en wier wijze van agitatie ik zelfs betreurde, t.w. Domela Nieuwenhuis en zijn aanhang. De winst, die mijn zeilen deed zwellen, werd opgewekt door zijn proletarisch-republikeinsche propaganda. Ik had als parlementair voorvechter eener hervorming op historische basis langs den moeilijken grondwettigen weg, de meerderheid der honderdduizend censuskiezers te winnen door hun duidelijk te maken, dat zij een onrechtvaardig voorrecht genoten, waarvan zij in 's lands belang afstand hadden te doen. Ook een voorrecht, dat, als zij er geen afstand van deden, uit den aard der zaak op de een of andere wijze langs onregelmatigen weg zou vallen door een beweging ten gunste van een te ver uitgebreid kiesrecht, als in Frankrijk in 1848 en in Duitschland in 1866.

Domela Nieuwenhuis, in 't bijzonder verdediger juist van het kiesrecht der proletariërs, die beneden de door mij gewenschte grens zouden vallen, en tevens met eenig succes zijn strijd richtende tegen den monarchalen regeeringsvorm in een periode, waarin Willem III weinig populair was, stond als het ware steeds aan mijn zijde als levend bewijs, dat deze vrees niet enkel in de verbeelding bestond en dat verder dralen om de minder gegoede klassen der burgerij en de gezeten werklieden onder de kiezers op

te nemen slechts een fusie van dezen met het Domelistisch proletariaat kon bewerken.

Dit inzicht heeft stellig op de stemming der toenmalige afgevaardigden en kiezers gewerkt en Domela Nieuwenhuis had het juiste inzicht, dat terwijl hij mijn plannen in de hand werkte, niemand hem bij de zijne meer in den weg stond dan ik. *Inde irae:* van daar de verbittering, durf ik met gerustheid zeggen; en voor hem en zijn medestanders was de positie verbitterend, hoewel geen der leidende staatslieden in dien tijd aan het kiesrecht zóó groote uitbreiding wilde geven als ik, en als ik later in de kieswet van 1896 heb belichaamd! Voor mij was de vraag „republiek of monarchie", waaraan deze medestanders *malgré eux* destijds zeer hechtten, steeds gelijk ik in mijn rede van 1871 (Dl. I pag. 158) had gezegd „een zeer ondergeschikte vraag, een quaestie van vorm en van tractement."

Door de beslissing van den strijd van 1866—1868 ten gunste van het parlementair stelsel kon de Kroon de noodige hervormingen niet verhinderen. En ik bestreed steeds het socialisme en het parasitisme tegenover de staatskas, dat het noodwendig gevolg moest worden van het armenkiesrecht. Ik werkte steeds voor de opkomst en krachtsontwikkeling van den vierden stand, de arbeiders die zich en hun gezinnen door eigen kracht onderhouden, in tegenstelling met de proletariërs, een soort vijfden stand, ook arbeiders, maar die arbeid leveren van onvoldoende waarde om een regelmatig levensonderhoud te verschaffen en dus ten deele op openbare of bijzondere liefdadigheid steunen.

Mr. S. v. HOUTEN

(Met toestemming van den schrijver overgedrukt uit zijn „25-Jarige loopbaan." De Commissie van redactie achtte dit gedeelte uit Mr. van Houten's boek de overneming waard, wijl er uit blijkt dat D. N. een der eersten in Nederland was, die den strijd aanbond voor *volstrekt algemeen kiesrecht.)*

EEN BIJDRAGE TOT WAARDEERING

„All our knowledge is derived from infidels" (Shelly) (Al onze kennis is afkomstig van ongeloovigen, van revolutionnaire geesten).

Bovenstaande woorden zijn ontleend aan Shelley, door zijn vriend Trelawny ons in zijn „Herinneringen" medegedeeld. Zij schijnen mij bijzonder toepasselijk als opschrift boven mijn bijdrage tot waardeering van Domela Nieuwenhuis. Een oogenblik heb ik geaarzeld of ik het recht heb tot een dergelijke waardeering, omdat ik Domela Nieuwenhuis eerst sedert kort ken, niet tot zijn partij behoor, aan zijn arbeid niet heb deelgenomen, ja zelfs in het buitenland woonde in het tijdperk van zijn meest krachtdadig streven.

Ik heb mij echter bedacht en kwam tot de overtuiging dat juist deze waardeering van iemand die op een afstand geleefd heeft van den socialistischen strijd hier te lande waarvan D. N. zoo lang een middelpunt geweest is, van iemand die tot geen partij behoort, eerder kans heeft deze persoonlijkheid onbevooroordeeld te naderen.

Immers het is een op ervaring berustend beweren, dat de dingen op een afstand gezien in juister verhouding worden waargenomen. Wat nu betreft personen heeft dit beweren stellig nog dieper grond van waarschijnlijkheid.

Er is dus voor deze bijdrage verder geen verontschuldiging noodig. Zij heeft integendeel het voordeel mijner positie, n.l. die eener natuurlijke on-partijdigheid.

De gedenkschriften van Domela Nieuwenhuis, onlangs door mij gelezen, zijn mijn beschouwingen tot leiddraad. „Van Christen tot Anarchist" deze titel is kenteekenend, is mij tot gids bij mijn waardeering. Hij suggereert onmiddellijk het besef, dat wij hier

te doen hebben in de allereerste plaats met een revolutionnair naar den geest, een man wiens revolutionnair optreden bezield werd en beheerscht door de richting van zijn voelen en denken. Een man uit één stuk, d.w.z. een karakter, dat geen ander gezag, geen anderen dwang kent dan het eigen zelf-bewustzijn, een heroïsche persoonlijkheid. Want wat is heroïsme, wat is heldhaftigheid anders dan dit pal staan in den strijd om zichzelf, dan dit pal staan in den strijd met de wereld waarin dit zelf naar openbaring en uitdrukking streeft? Dit is geen helden-vereering; slechts het constateeren van een deugd wier analyse op dit oogenblik allerminst overbodig kan heeten. Wij hebben hier te doen met een held die zal sterven niet bij zijn zwaard tot verdediging z.g.n. van zijn vaderland, maar met een held, die leeft voor zijn overtuiging en voor de menschheid, bovenal voor het volk, dat hij geknecht ziet. Wij hebben hier te doen niet met een heroïsme van Doodsverachting maar van Levens-eerbied. Mij dunkt dit is de waardeering die op zijn 70sten verjaardag toekomt aan een man als Domela Nieuwenhuis, wanneer men onbevooroordeeld, on-partijdig zijn leven, waarin het inzicht en de arbeid elkander aanvullen, beschouwt. Een leven dat ondanks de stormen die het geteisterd hebben, een harmonisch geheel vormt, een leven, dat juist door dit beginsel van zelf trouw tot den einde toe geslaagd mag heeten.

Als strijder voor het anarchisme staat Nieuwenhuis op één lijn met Elisée Reclus en Kropotkin, mannen wier namen in den bevrijdingsstrijd der massa niet alleen, maar ook in de algemeen geestelijke evolutie der volken met zuiveren klank, door alle twist en partij-verschil heen, blijvend weerklinken.

Helaas staat het bij ons in Nederland met de waardeering onzer revolutionnaire persoonlijkheden niet best. Wat geheel buiten den kring der conventie ligt, wat in zijn aard en wezen blijk geeft van opstandigheid is bij ons zelden gezien, wordt veelal doodgezwegen. Waar bijv. in Londen een Reclus en Kropotkin met de grootste achting, ja met onderscheiding werden genoemd en behandeld, werden bij ons een Multatuli en een Domela Nieuwenhuis vrijwel terzijde geschoven, de eerste uit het land gedreven, de laatste onderschat in den arbeid dien hij verricht heeft.

Onwillekeurig rijst hier de vraag: Wat baat ons Nederlanders de trots op onze historie, op onzen vrijheidszin, de trots op ons verleden, indien wij in ons heden dienzelfden geest der vrijheid onderdrukken, hem niet veroorloven zich in daden van bevrijding en vooruitgang om te zetten?

Het kan mijn doel niet zijn in deze bijdrage voor het gedenkboek dat Nieuwenhuis zal worden aangeboden een studie te geven van zijn veelbewogen leven en werken, maar het is mij een behoefte in het kort den hoofdindruk samen te vatten, die zijn gedenkschriften zoo juist door mij gelezen, op mij gemaakt hebben.

„Van Christen tot Anarchist" de titel van dit boek reeds stelt ons in het gelijk waar wij in een persoonlijkheid als die van Nieuwenhuis de geestelijke evolutie op den voorgrond onzer beschouwing plaatsen. Want wat in deze auto-biographie treft is de logische consequentie van een voelen en denken dat zich gedrongen voelt tot een onmiddellijke propaganda door de daad.

De kerk ontvlucht, omdat binnen haar muren het vrije denken belemmerd wordt, omdat binnen de grenzen van het theologisch dogma, hoe vrijzinnig ook verklaard, de geestelijke evolutie in den mensch niet tot haar volle recht kan komen, zoekt nu de godsdienst-leeraar (die Nieuwenhuis in zijn diepste wezen altijd gebleven is, en dien wij in den volks-leider altijd terug vinden) in het groote leven onder de massa, in de maatschappij zijn verdere geestelijke ontwikkeling en zijn levens-taak.

En beiden zijn door hem gevonden in het socialisme. Op deze wijze geenszins de kern der leer van Christen verloochenend, maar deze omzettend in haar meest wezenlijke beteekenis. De blijde boodschap die hij verkondigen wil is: „de blijde boodschap der onvervalschte humaniteit." In haar wezen innig verwant aan de leer van Jezus, overtreft zij deze op natuurlijke wijze door den vooruitgang der menschelijke bewustwording en kennis. Inderdaad is zij de rijpe vrucht der menschelijke levens-ervaring die langzaam open gaat, de ervaring der vele generaties die sedert Christus geboren zijn.

De levens-beweging zelve brengt de openbaring, dit heeft Nieu-

wenhuis gevoeld; het heeft zijn denken doordrongen. Als consequent protestant begonnen met een protest tegen den dwang der kerk is hij in het socialisme gekomen tot een protest tegen het gezag, den dwang van den staat. Beiden in naam van een opperstinnerlijk gezag, beiden in naam van een Humanisme, een menschenliefde en menschenvereering die voor den mensch opeischt als zijn heiligst en dierbaarst bezit: De vrijheid, vrijheid in denken en in handelen, vrijheid als bewust individu eener samenleving door hem zelf gevormd, een vrijheid die door geen enkel kunstmatig gezag in haar natuurlijke ontwikkeling mag worden tegengehouden.

Het spreekt van zelf, dat een geest, aldus aangelegd, voor de absolute consequentie van zijn vrijheids-ideaal, in de sociaaldemokratie met zijn in hoofdzaak door Duitschen geest geïnspireerde en beheerschte theorie, geen rust vond. Het Marxisme kan binnen een dergelijke gevoels- en gedachten-sfeer niet tieren. De twijfel en de onrust in de kerk door Nieuwenhuis doorleden vonden een herhaling binnen de partij der sociaal-demokratie. Nog eenmaal moest hij zich losrukken, alvorens het rustpunt voor zijn voelen, denken en handelen te hebben gevonden. In beiden, in geloof en in politiek, onderging hij het proces van den twijfel, het proces eener revolutioneering van zijn levens- en wereld-beschouwing. Het proces bij uitnemendheid, zooals hij zelf in een der laatste bladzijden van zijn boek toegeeft, het fundamenteel proces der bevrijding, dat van elke poging tot individueele en maatschappelijke bevrijding den grondslag moet uitmaken, willen deze pogingen niet telkens weer ineenzinken.

Het was de achilles-hiel van het socialisme dat het dit proces de aandacht onthield, het was de fout der leiders, dat zij, uit vrees voor een verouderde ideologie, de noodzakelijkheid eener hernieuwing van het idealisme der moraal en van het religieus bewustzijn ontkenden.

Deze ontkenning is hun duur te staan gekomen. De geestelijke, de moreele ineenzinking bij het losbarsten van den wereld-oorlog, de geestes-verbijstering van ons heden behoeft geen verder commentaar. De feiten, o, de feiten van den jammerlijken toestand,

waarin wij ons bevinden spreken luider en duidelijker dan boekdeelen van dialektische geleerdheid.

Maar om tot Nieuwenhuis terug te keeren, voor een man van zijn aanleg en temperament, kon de keuze tusschen Marx en Bakunine, de beide uiterste polen in de theorie en praktijk van het 19e eeuwsch socialisme, niet twijfelachtig zijn.

Hij volgde Bakunine en werd anarchist, hiertoe uit psychologische noodwendigheid gedreven, omdat het lag in de lijn zijner innerlijke ontwikkeling en van zijn temperament.

Voor ons die gelooven dat de waarheid hier in het midden te zoeken is, d.w.z. die in het 19e eeuwsch socialisme, noch van Marx, noch van Bakunine het volledig evangelie eener hervorming, hetzij individueel of maatschappelijk (en deze beiden zijn toch onafscheidelijk verbonden) ooit gevonden achtten, is echter juist op dit fataal moment der wereld, dat is der menschheidsgeschiedenis, deze strijd tusschen sociaal-demokratie en anarchisme, tusschen Marx en Bakunine het brandend vraagstuk der politiek-sociale en moreele om-wenteling en weder-geboorte, die wij te gemoet zien, die wij voelen opstuwen uit het onheil dat ons overrompeld heeft.

Marx en Bakunine, tusschen deze beide uiterste polen van het 19e eeuwsch socialisme ligt het raadsel der sfinx besloten, het Levens-raadsel voor individu en maatschappij, het raadsel van de weder-geboorte der socialistische-idee en haar vervulling in de toekomst van haar hernieuwing in de 20ste eeuw. Want een eeuw telt 100 jaren en al schijnt nu, in de hopelooze verwarring en verbijstering waarin wij door den wereld-oorlog van het Nieuw Imperialisme zijn geworpen, de toestand zeer duister, het is waarschijnlijk dat altans in de tweede helft onzer eeuw een sterke ontwaking, een herleving zal plaats vinden, en de idealen van het socialisme in synthetisch-geestelijk, innerlijk en uiterlijk verband zich met grooter weerstand-vermogen zullen kunnen doen gelden.

Als leider der omhoogstrevende arbeidersklasse gaat het socialisme in dezen wereldoorlog, en daarna, zijn zwaarste taak, maar ook zijn hoogste roeping tegemoet. Het zal zich nieuwe banen,

nieuwe methoden, een nieuwe taktiek, maar bovenal een vollediger levens- en wereldbeschouwing moeten scheppen om in staat te zijn het imperialisme te weerstaan in elk zijner tendenzen.

Op dit moment, nu de krater van den wereld-oorlog, de smeltoven geworden is van het lot der volken en van alle begrippen, stelsels en methoden die over hun heil of onheil beslissen moeten, op dit moment stuwen met overweldigenden drang nieuwe problemen op en vraagt daarenboven het aloud probleem van gezag of vrijheid, dat juist in het socialisme in felle tegenstrijdigheid gesteld is, onmiddellijk de aandacht.

Het is hier de plaats niet voor een dieper ingaan op deze brandende kwestie. Maar ik kan niet nalaten te herhalen, dat volgens mijne opvatting, de waarheid hier in het midden ligt. Zooals gewoonlijk, omdat in de natuur der dingen de werkelijkheid veel eer benaderd wordt door het redelijke „zoowel dit als dat," dan door het straf: „entweder-oder" dat, waar het optreedt den onverzoenlijken strijd met zich voert, aldus tegenstrijdigheden verscherpend wier opheffing het doel moest zijn.

Onder den revolutioneerenden invloed van het ontzachelijk wereld-gebeuren werpen nieuwe gezichtspunten zich op, schuiven nieuwe mogelijkheden naar voren. In den gezicht-einder die verbroken is, en den chaos die deinende is, teekenen zich de nieuwe perspectieven die onze verbeelding ontvlammen, ons inzicht verhelderen, onze overtuiging doen groeien. Het groote feit is: dat met den wereld-oorlog, wij zijn aangeland op een keerpunt van zóó ingrijpend om-wentelende beteekenis in de wereld-geschiedenis, dat de meest gespannen aandacht, het meest scherpzinnig onderscheidings-vermogen vereischt wordt waar de aller-hoogste belangen der menschheid zoo roekeloos op het spel worden gezet.

Van deze belangen zijn zeer zeker de revolutionnaire geesten zich altijd het meest onmiddellijk bewust geweest, voor deze belangen hebben anarchisten, sociaal-democraten en humanisten elk op hunne wijze, met heldenmoed gestreden. Waar de eersten hoofdzakelijk, ja veelal uitsluitend in den klassen-strijd, in de bevrijding van het proletariaat de oplossing zoeken, geldt de aandacht en de strijd der laatsten de geheele menschheid.

En op deze synthese komt het ten slotte toch aan, kan ook de strijd tusschen gezag en vrijheid, waarvan voor de moderne wereld Marx en Bakunine de uiterste polen zijn, worden opgeheven en tot zijn natuurlijke verhoudingen worden teruggebracht. Uitgesproken en overtuigd anarchist als Nieuwenhuis is, zijn toch in zijn leven en zijn arbeid de elementen aanwezig die onder nieuwe tijdsomstandigheden, van een dergelijke synthese de onontbeerlijke bestanddeelen zijn.

Zegt hij zelf niet: „De anarchie is het hoogste denkbeeld van humanitaire gevoelens. Wie zich anarchist noemt moet goed en zachtzinnig zijn."

Een moraal, die met die van Guyau volkomen overeenstemt en er op wijst, dat het anarchisme der 19e eeuw —, dat evenals elke vrijheids-beweging dezer periode geheel in beslag werd genomen door het proces van uitstooting, in de 20ste eeuw van zelf de equivalenten zal zoeken voor al datgene wat het prijs gaf, den opbouw zal nastreven eener nieuwe ideologie in overeenstemming met eigen streven, d.i. met de bewustwording van den eigen tijd, van het zelf-doorleden en doorleefde, als grondslag voor een hoogeren geloofs-vorm en een betere maatschappij.

Niet „de wil tot macht" van Nietzsche, maar „het gevoel van mededoogen, het solidariteitsgevoel" van Guyau is voor dit humanistisch socialisme de eerste steen voor den grondslag van zijn opbouw.

De „wil tot macht" is de kern van het nieuw Imperialisme waar voor in alle landen de velen bezwijken, waartegen slechts de weinigen stand houden.

Onder deze weinigen is Domela Nieuwenhuis een der rotsvasten gebleven, wat een bewijs is voor zijn karakter niet alleen, maar voor de levensvatbaarheid van vele zijner beginselen, wat een bewijs is voor het innerlijk gezag van zijn overtuiging. En op dit innerlijk gezag komt het ten slotte voor elk onzer aan. Alleen dit innerlijk gezag kan de menschheid redden uit de geestesverbijstering waaraan zij ten prooi geworden is. Het is dit innerlijk gezag waarop de anarchist zich beroept. Maar veelal werd vergeten dat dit innerlijk gezag in eerste en laatste plaats berust

op een geestes-richting, op een overtuiging, en dat voor deze, opvoeding, een doelbewust aansturen op de organisatie van ons voelen en denken niet minder noodzakelijk is dan welke organisaties ook voor meer praktische politieke en sociale doeleinden die in de laatste dertig jaren als paddenstoelen uit den grond omhoog schoten.

Oprecht als hij vóór alles altijd is, schrijft Nieuwenhuis in de laatste bladzijden zijner gedenkschriften een dergelijke erkenning neer, waar hij verklaart. „Maar van één ding ben ik sterker dan ooit overtuigd, hoe de voornaamste faktor om vooruit te komen door ons is verwaarloosd of althans niet zoodanig als hoofdzaak beschouwd als hij wel verdiende, n.l. de opvoeding van het toekomstige geslacht" en iets verder voegt hij hieraan toe: „we moeten dus beginnen met het begin, we moeten de taak der opvoeding ter hand nemen, opdat wij aankweeken een geslacht dat zooveel hooger staat en dus rijp is voor een hoogere levens- en wereld-beschouwing."

Bravo Nieuwenhuis, het innerlijk doelwit is hier geraakt. Dit is de erkenning zonder welke geen enkel -isme-, zelfs het socialisme niet, de eigenlijke levens-vatbaarheid, het weerstands-vermogen bezitten kan, noodig om in zijn propaganda te slagen.

Op dit punt van den gedachtengang uwer gedenkschriften, die in vele opzichten samen valt met den gedachten-gang, de ervaring van allen die niet achter- maar vóóruit het heil der menschheid zoeken, moet mijns inziens de nadruk vallen. Hier is het keer-punt en het zwaarte-punt gelegen eener vóóruitwerkende revolutionnaire re-aktie, die geheel het oud regime te bestrijden heeft, dat in zijn nieuwsten vorm van absoluut despotisme: het Imperialisme, nog eenmaal zegeviert.

In dezen reuzen-strijd, die de reuzen-concurrentie-worsteling der grootmachten om de exploitatie der wereld, breken moet, in dezen strijd voor menschelijkheid en recht, voor vrijheid, gelijkheid en broederschap is het instinct der waarheids-liefde, het kostbaarst instinct dat moet worden gewekt en met bewustheid worden geleid en opgevoed. Schitterend heeft wederom Bernard Shaw deze meest dringende noodzakelijkheid van het moment,

van dit keerpunt voor elk onzer en voor de historie in het algemeen, aldus geformuleerd:

„In den naderenden tijd, als voor het oogenblik chaos is wedergekeerd, en wanneer aan kapitaal en zelfzucht ongehoorde kansen zullen worden aangeboden en de verkoopers van bedrieglijke schijn-leuzen en quasi (would-be) Natuur-uitleggers op den uitkijk zullen zijn om den opstuwenden cosmos naar hun zin te vormen, in dezen naderenden tijd, in dit nieuwe tijdvak is het ons aller plicht geest en ziel intakt te houden in zake onze liefde tot, ons geloof in de waarheid."

Waarheid en nog eens waarheid, d.w.z. een zoo zuiver, onbevoor-oordeeld mogelijke duiding van het gebeurende is dus ook volgens den scherpzinnigen Ier de leuze voor wie de wedergeboorte der vrijheid als de-aller-eerste voorwaarde beschouwt van den opbouw nà de verwoesting, van den wereld-vrede, die door den wereldoorlog ons geopenbaard is als het „te zijn of niet te zijn" onzer menschelijke beschaving.

Omdat nu, Domela Nieuwenhuis, intakt gebleven in zijn radicaal verzet tegen leugen en over-macht, intakt gebleven op het psychologisch moment der getuigenis, de kracht van zijn innerlijk weerstands-vermogen ons bewezen heeft, is het mij een vreugde en een voorrecht mede te zijn opgeroepen hem op zijn 70sten verjaardag een eerbiedigen groet en hartelijken gelukwensch toe te zenden.

Den Haag.

G. KAPTEYN-MUYSKEN

DOMELA NIEUWENHUIS IN HET NOORDEN

Als in den jare 1880 de messias werd verwacht, was het ongetwijfeld niet in den persoon van Domela Nieuwenhuis, want de deuren werden niet wijd voor hem opengezet, toen hij zijn eerste tournée door het Noorden maakte. De bijeenkomsten waren slecht bezocht, konden niet of maar amper doorgaan. Maar 'n man van beginsel is daardoor niet te ontmoedigen, hij klopt opnieuw aan en telkens opnieuw tot dat hij gehoor vindt. En toen Nieuwenhuis den volgenden winter reeds terugkwam, bleek dat de belangstelling reeds heel wat was gegroeid.

Van deze eerste vergaderingen kan ik niets zeggen, omdat ik toen nog niet in de beweging zat — niet alleen omdat er toen nog geen beweging was, maar ook omdat ik toen nog te jong was. En toch kreeg ik van een dier vergaderingen een indruk, een indruk die nu niet bepaald gunstig was. Ik kwam in 1882 te Winschoten op school en aldaar in pension bij een oud-zeekapitein. Nieuwenhuis had in Winschoten gesproken in de „Harmonie" en de revolutie gepredikt. En dan hoorde ik mijn kostbaas weer zeggen, als hij opspon tegen conservatieve boeren en burgers, dat Nieuwenhuis gezegd had, dat het bloed nog eerst in de schoenen zou staan voor de arbeiders tot hun rechten kwamen. Dat bloed kon in mijn jeugdig gemoed geen vrede vinden.

In 1884 kwam Nieuwenhuis opnieuw in de provincie Groningen en sprak toen achtereenvolgens te Groningen, Hoogezand, Winschoten, Scheemda, Ulrum, Warffum en Delfzijl. In Groningen zelfs nog 'n 2e maal, wel een bewijs van zich uitbreidende sympathieën. Toch kon het nergens tot de oprichting van een socialistische vereeniging nog komen. In 1885 werden de eerste afdeelingen van den Sociaal-Demokratischen Bond opgericht te Groningen.

In dat pionierswerk, dat toen ter tijd veel moeilijker was dan tegenwoordig, kwam weldra sympathieke hulp maar ook veler-

lei tegenwerking. Ofschoon, om zich ruiterlijk in vergaderingen tegenover den socialistischen propagandist te plaatsen gebeurde niet dikwijls. En als het gebeurde, waren het zeker niet de besten uit de bourgeoisie. Zoo was het, als ik mij niet vergis in den winter van 1887—1888, dat Domela Nieuwenhuis, ingeleid door A. v. Emmenes sprak in de groote zaal van 't hotel Panman te Scheemda, Nieuwenhuis zette o.a. uiteen, hoe de groote rijkdommen, waarmede de kapitalisten, groote sier maakten, waren ontstolen aan de arbeiders door diefstal op de loonen. De bekende fabrikant A. H. van Bergen van Heiligerlee kwam in debat. Hij zou den socialist eens op zijn nummer zetten en met verheffing van stem riep hij uit, dat Nieuwenhuis zelf ook van dien roof dan had geprofiteerd: daardoor had hij de hoogeschool kunnen bezoeken en zijn kennis opgedaan. Onder de daverende toejuichingen der honderden bezoekers stemde Nieuwenhuis daarin toe en zeer gevat zeide hij onder meer „en daarom trek ik dan ook door het land om de arbeiders mee van die kennis te laten profiteeren."

Ook had de heer van Bergen de ellende van de arbeiders daaraan geweten, dat de arbeiders te vroeg trouwen en te veel kinderen kregen. Ook daarop kreeg de debater geducht troef. Inderhaast eventjes ingelicht met het persoonlijk leven van den heer van Bergen, wees Nieuwenhuis erop, dat zoo iets wel meer werd gezegd, maar dikwijls door menschen, die tuk waren op meisjesvleesch en daarvan wilden profiteeren vóór zij in het huwelijk traden.

De vergadering was zóó geagiteerd en de heer van Bergen zóó beangst, dat hij stilletjes liet aanspannen en twee politieagenten bij zich in het rijtuig kreeg, daar hij zich anders niet vertrouwde.

Ja, toen ter tijd rolden de rijtuigen als Nieuwenhuis sprak in 't hotel „Panman" te Scheemda of in „Tivoli" te Winschoten. Met één of twee paarden voor het rijtuig trokken de landbouwers van Midwolda, Oostwold, Finsterwold, Beerta en N. Beerta naar de vergaderingen. En zooals het in het Oldambt ging, ging het ook op het Hoogeland. 't Was in den misèretijd van het landbouwbedrijf en het scheen of men op beterschap hoopte door het socialisme. Dat duurde ongeveer tot 1892. Toen was het uit met het

geliefhebber met het socialisme. De slechte tijd was wel nog niet voorbij, maar toen de boeren zagen, dat ook de arbeiders zich door het socialisme aangetrokken gevoelden, en zich met geestdrift in den strijd begaven — vooral door agiteerend optreden van Luitjes en Schaper — toen was hun liefde als met 'n tooverslag verdwenen. Hoe zouden zij ook naast hunne zwoegers in eenzelfde vergadering kunnen plaats nemen! Dat verbood hun trots en hun belang. En weldra wisten de boeren hier en daar zooveel invloed op zaalhouders uit te oefenen, dat men zelfs Nieuwenhuis geen toegang meer wilde verleenen.

Was Nieuwenhuis de eerste, die in het Noorden de bevolking in kennis bracht met het socialisme door middel van het woord, ook zijne geschriften en „Recht voor Allen" verzuimden niet indruk te maken. Met groote geestdrift trokken de arbeiders in de 90er jaren naar de vergaderingen, bovenal als Nieuwenhuis kwam, want vooral hem droeg men liefde en achting toe, die niet weinige keeren aan vergoding grensde.

Nu is er veel veranderd — hier zoowel als elders. Begrijpelijkerwijze is de geweldige geestdrift van vroeger verdwenen, ofschoon ze bij sommige gelegenheden weer hoog oplaait. *Begrijpelijkerwijs* zeg ik, zeer zeker, want zooals op elke aktie reaktie volgt, zoo moest dit ook hier plaats hebben, waartoe natuurlijk medewerkte de teleurstelling van de werkers. Hun tekortkoming en ellende was zoo groot, dat men hoopte als bij tooverslag door het socialisme gered te zullen worden. Men begreep toen nog niet — en kon het ook niet begrijpen — hoe hecht de kapitalistische maatschappij nog in elkaar zit. En zoo trad moedeloosheid binnen onze rijen, wendden velen zich van het socialisme af met de gedachte: het geeft toch niets.

En toch, toch hebben wij vroeger, en ook later, niet vergeefs gestreden. De gedachtensfeer is enorm veranderd .. verandert voortdurend, en hoe stil het ook in verschillende streken mag zijn en hoe weinig hoopvol verschillende verschijnselen ook mogen schijnen, wij geven de hoop niet op. Oók al omdat er veel is, dat de hoop, welke wij putten uit de kracht van ons beginsel, niet weinig versterkt.

Nu, nadat Nieuwenhuis bijna 40 jaren geleden het socialisme is begonnen te verkondigen en hij 70 jaar is geworden, worden zijn rusteloos werken en strijd door velerlei kringen miskend en soms bespot en veracht. Mag dat minder bemoediging en voldaanheid geven, de man van overtuiging wordt er niet door ontmoedigd; bemoedigd wordt hij door den strijd en zijn overtuiging zelf en voldaan wordt hij door en uit zich zelf, als hij weet zijn plicht te hebben gedaan door eerlijk voor zijn overtuiging te strijden. En ook hiervan zijn wij, en zal ook Nieuwenhuis overtuigd zijn, dat waarheid en recht eens zullen zegevieren — —

Domela Nieuwenhuis — zijn naam zal nog op de lippen komen, als die van 'n Troelstra, Vliegen, Schaper reeds lang zijn vergeten, dat staat voor mij vast als een rots. Hij, de man die den weg bereidde voor de toekomst, zal ook door de kinderen der toekomst zijn gekend. Maar wie werkt voor de toekomst, bouwt die reeds op in het heden. Hij brengt strijd en veerkracht, moed en energie, hoop en vertrouwen — dat is *leven.*

Waar anderen op een voetstuk zijn geplaatst of zich zelf in de hoogte konden steken in het heden, daar zal als een logisch gevolg van de feiten een man als Nieuwenhuis met eere een plaats krijgen in de harten van de kinderen der toekomst. Nieuwenhuis bouwde op de gedachten en den strijd van anderen en wij bouwen voort op hetgeen hij heeft gewrocht. Wat er in het heden wordt gegrondvest en in de toekomst wordt opgebouwd, hij, Domela Nieuwenhuis, is het geweest, die daaraan den grooten stoot heeft gegeven. Hèm daarvoor de eer! Hem hier mijn saluut en broederlijken handdruk.

Laten nog vele jaren hem resten, en laten die jaren hem nog meer dan te voren het bewijs geven, dat zijn rusteloos leven niet tevergeefs is geleefd.

Midlaren, Sept. 1916

H. E. KASPERS

VERTROUWEN

„Het is lang geleden dat ik voor 't eerst zeide: Het leven is een zaak van vertrouwen. Om te leven moet men vertrouwen hebben in zijn gezondheid, in zijn geluk, in zijn werk, in zijne vrienden. Wanneer het vertrouwen in een dezer zaken of personen is geschokt, dan is het leven zelf aangetast; wanneer het vertrouwen ons in alles en allen heeft begeven, is het leven onmogelijk.

Vertrouwen is geen zekerheid.

Er is geen zekerheid voor wat zich in de toekomst ontwikkelt; die zekerheid bestaat nauwelijks voor wat heden gebeurt. Vertrouwen is een gevoel, dat precies dezelfde rol vervult als de zekerheid op intellectueel gebied.

Het is slechts een gevoel. En als zoodanig is het zuiver subjectief, gebonden aan een enkeling of aan een collectiviteit. Het is het behoud van den enkeling of van de massa. Het bezit geen scheppend vermogen, doch zonder hem is het scheppen niet mogelijk. Het stelt de resultaten niet vast, doch de resultaten zouden niet vastgesteld kunnen worden zonder hem.

Het is een der merkwaardigste hoofdstukken der zielkunde, dat van het verstand en de gevoelens samen, het hoofdstuk waarmede men het best de afhankelijkheid van deze twee actieve invloeden kan aantoonen.

Een volk dat geen vertrouwen in zich zelf zou hebben, zou niet kunnen overwinnen. Het is derhalve een zaak van belang, als men bij de strijders vertrouwen constateert, omdat daaruit blijkt, dat ze zich in den eenig mogelijken toestand bevinden, waarin men het einddoel kan bereiken, — zooals generaal Bonnal het dagelijks herhaalt in de opschriften van zijn artikelen.

Van zuiver verstandelijk standpunt beschouwd, zou het vertrouwen geen groote waarde bezitten, omdat men het steeds kan rangschikken onder de afdeeling: *illusies*. Maar de menschheid bedient zich nooit alléén van het verstand, dat slechts een philosophisch begrip is en zelfs het spraakgebruik heeft deze tegen-

werping der abstractionisten voorkomen door beide termen te vereenigen in één uitdrukking: *redelijk vertrouwen.*

Achter dit schild is het vertrouwen misschien onoverwinnelijk."

Zóó schreef Remy de Gourmont kort voor zijn overlijden in 1915 over Frankrijk, over dat heerlijke Frankrijk, dat in dezen ontzettenden wereldbrand als een Fenix uit zijn asch verrijst en het naar recht en vrijheid strevend deel der menschheid opnieuw vervult met hoop en vertrouwen.

O, hoe moet vertrouwen toch ook het deel zijn van hen, die, als Domela Nieuwenhuis, alles opofferen wat bij de huidige maatschappij-inrichting algemeen wordt op prijs gesteld, om zich te stellen in den dienst eener nieuwe wereldorde;

om uit te treden uit de klasse der meer-beschaafden en intellectueelen en zich te begeven onder het ruwe volk, dat meerendeels niet alleen geen beschaving bezit, doch er ook geen waarde aan toekent;

om kennis en rijkdom onbaatzuchtig te wijden aan een idee, waarvan de verwezenlijking, indien al mogelijk, toch pas in een verre, zeer verre toekomst kan plaats hebben;

te blijven kampen als bijna alle medestrijders achterblijven, afdwalen, of zich zelfs scharen aan de zijde van den tegenstander;

teleurstellingen niet achtend, ontgoochelingen niet tellend, laster, hoon en smaad trotseerend, het heerschersgeweld braveerend, onvermoeid en onversaagd in de bres te staan voor wat men goed acht en rechtvaardig.

Een strijder zonder vertrouwen kan niet overwinnen.

Wat niet wil zeggen, dat ieder overwint, die vertrouwen stelt in de zaak die hij voorstaat. Want elke eerlijke strijder heeft immers vertrouwen in zijn zaak. En heeft als zoodanig aanspraak op de achting van alle eerlijke menschen. In tegenstelling van het heirleger strevers, dat, door berekening geleid, sluipt en kruipt naar links en rechts, al naar 't belang het meebrengt, en zichzelven dienend, elke zaak die ze voorgeven te dienen onberekenbare schade toebrengen. De eerlijke strijder, vertrouwend in zijn zaak, zal zelfs wanneer hij dwaalt geen onheil stichten, wijl dwalen op-zich-zelf geen kwaad is.

In het vertrouwen vindt de strijder ook zijn geluk. Het is zijn behoud, omdat het hem geeft de rust en kalme vastberadenheid, die het nijdige leven met blijmoedigheid tegentreedt.

Wat beteekent verlies van geld en vrienden, wanneer men van zich zelven weet dat men werkt aan een verheven doel?! Met een van vreugde kloppend hart en een glimlach om de lippen beklommen de christen-martelaren den brandstapel. Met een gerust geweten trok Luther naar Worms en sprak de gedenkwaardige woorden: *„Hier sta ik; ik kan niet anders."* Zonder vrees trotseert ook de strijder voor eene nieuwe wereldorde alle vijandige machten,.... zoolang hij slechts vertrouwen heeft.

Het is onmogelijk werk en leven van Domela Nieuwenhuis te beschouwen zonder te denken aan den huidigen oorlog. Hoeveel kortzichtigen hadden immers hun hoop gevestigd op het socialisme, dat een Europeeschen oorlog zou beletten! Wat is er ook gezwetst en gezwamd op hun internationale congressen, bijeengekomen onder auspiciën van de vertegenwoordigers van volken, die het internationalisme slechts beleden met de lippen, doch in hun hart verlangden naar wereldheerschappij en onderdrukking van materieel zwakkere naties, omdat ze zich zelf een volk van „Uebermenschen" geloofden.

Mede, omdat leven en werk van Domela Nieuwenhuis door dezen oorlog zoozeer wordt beïnvloed, nam ik het oorlogsschetsje van Rémy de Gourmont tot uitgangspunt.

Het vertrouwende Frankrijk zal gelouterd en verjongd uit deze vuurproef te voorschijn komen. En *mijn* hoop herleeft, dat *„het proletariaat zich zal verheffen bij 't gekraai van den Gallischen haan."* En ik meen te weten dat het velen gaat als mij.

Wat hier van Frankrijk is gezegd, is ook van toepassing op het socialisme. Evenals Frankrijk bezig was te degenereeren, waarvan de inwendige twisten, het corrupte politieke leven, het nepotisme, e.d. de uiterlijke symptomen waren, — zoo was ook het socialisme aan 't ontaarden, eensdeels in een systeem van berekend volksbedrog en baantjesjagerij, anderdeels in holle rethoriek en filosofie *„ins Blaue hinein"*. Cynische lieden als Stirner en

Nietzsche konden proselieten winnen in de socialistische gelederen en de praktische toepassing dier Pruisische theorieën door Bonnot c.s. verwierf zelfs hier en daar eenige schroomvallige instemming.

't Was inderdaad ver gekomen!

Veel van die schadelijke uitwassen — hopen we alle! — zullen door den oorlog verdwijnen.

Moge de teleurstelling ook al ontzettend zijn geweest in de Augustusmaand van 1914, als men zich aan den onmiddellijken invloed van 't gebeuren weet te onttrekken, als men zich weet te verheffen vèr boven 't banale menschenslachten om de groote problemen van dezen grootschen tijd te overzien, — dan behoeft de socialist niet te wanhopen.

Zijn de beginselen van de Groote Revolutie in hun uitwerking minder heilzaam geweest, omdat ze 15 jaren lang het bloed van West-Europa hebben geplengd? — Is de gewetensvrijheid een minderwaardig iets, omdat ze is gekocht geworden met stroomen bloeds? — En zal in de toekomst, wanneer de intellectueele en organisatorische machtsverhoudingen ten gunste van het proletariaat zijn verschoven, dat proletariaat zich niet de overwinning op de bourgeoisie moeten verzekeren, zij het dan ook in een bloedige worsteling op dood en leven?.....

Die bloedige worstelingen van het verleden, vol barbaarscheid en afschuwelijkheden, brachten der menschheid waardevolle, onmisbare hervormingen. En ook deze wereldbrand zal ons iets brengen, waarom versteende dogmatici lachen, doch dat even onmisbaar is in den strijd voor een socialistische wereldorde, n.l. *de zelfbeschikking der naties, die één der hoeksteenen is van het internationalisme.*

Daarom zal de zaak, waaraan Domela Nieuwenhuis en anderen in volle oprechtheid en onbaatzuchtige toewijding hun leven hebben gewijd, door dezen oorlog niet ondergaan. Integendeel, gelouterd en verjongd zal het uit de slachtplaats verrijzen en zich een weg banen naar de hoofden en harten van allen, die het geluk der menschheid als het doel des levens beschouwen.

Moge het vertrouwen van een Domela Nieuwenhuis velen in-

spireeren en mogen hem nog minstens zoovele jaren levens vergund zijn, dat hij, die getuige was van de ontaarding van het socialisme, ook nog getuige zij van zijn herrijzenis, al zal hij, als ieder ander, daardoor een deel zijner opvattingen en meeningen moeten prijsgeven en wijzigen.

Voor den eerlijken strijder is dat niet moeilijk.

Amsterdam, Sept. 1916

H. KOLTHEK Jr.

OP DEN 70STEN VERJAARDAG VAN F. DOMELA NIEUWENHUIS

F. Domela Nieuwenhuis viert aan 't einde van dit jaar zijn 70sten verjaardag. Dan heeft hij 70 jaren geleefd. Werkelijk „geleefd". Dat kan van elkeen niet worden gezegd. Werkelijk „leven" doen maar weinig menschen. De meesten moeten aan 't einde van hun leven constateeren dat ze een „onbeduidend" leven hebben geleid; als ze niet moeten zeggen: „Ik heb vergeefs geleefd". Dat behoeft de jubilaris niet te zeggen. Deze heeft zijn leven goed besteed. En niet uitsluitend voor zich zelf, maar ten bate van de gemeenschap, al heeft hij zelf daarvan ook genot gehad. Want zóó te leven als Domela Nieuwenhuis dat heeft gedaan, is toch inderdaad ook een zelfbevrediging voor zijn persoonlijkheid. De arbeidersklasse heeft aan hem veel te danken, ondanks dat geen tiende deel ervan zijn ideeën aanhangt en belijdt. Domela Nieuwenhuis is inderdaad een groot man, een „persoonlijkheid". Een figuur die wat beteekent. Die werkelijk zonder eenige overdrijving invloed heeft weten te oefenen op het geestelijke leven in de maatschappij. Zonder hem zou de arbeidersbeweging in Nederland niet zijn geweest wat ze nu is, zou de arbeidersklasse niet gestaan hebben op dat peil van geestelijke hoogte wat ze thans heeft bereikt. Wel hebben tal van personen getracht Domela Nieuwenhuis omlaag te halen; zijn persoon voor te stellen als onbeduidend, maar toch is hij een figuur die nog als een ster zal schitteren aan den socialen hemel wanneer zijn belagers, ondergegaan in een zoeken naar eigen stoffelijk voordeel, reeds lang zijn vergeten. Hoe zal het mogelijk zijn over 3 of 4 eeuwen te spreken over de maatschappelijke gebeurtenissen, veranderingen in het sociale leven, in het tijdperk van 1879 tot ver in den aanvang der twintigste eeuw, zonder den naam Domela Nieuwenhuis te noemen?

Dat kan niet, dat is niet mogelijk. Evenmin als er thans gesproken kan worden over de Chineesche en Japansche zedeleer

uit het tijdperk van 500 jaren voor onze jaartelling, zonder daarbij den naam te noemen van den grooten wijsgeer Confusius of te spreken over de Grieksche wijsbegeerte ongeveer ter zelfder tijd, zonder den naam te noemen van den beroemden wijsgeer Plato, evenmin zal er over eenige honderden jaren gesproken kunnen worden over de arbeidersbeweging in Nederland van de laatste en eerste 25 jaren der 19e en 20e eeuw, zonder daarbij den naam Domela Nieuwenhuis te hooren. De eerlijke geschiedschrijver zal daarover niet *kunnen* schrijven zonder dezen naam den voorrang te geven in de geschiedenis van het proletariaat. De reusachtige arbeidersbeweging die thans haar invloed op politieke lichamen doet gelden, zoowel als deze op het geheele sociale leven haar stempel afdrukt, is een getuigenis van 't geen Domela Nieuwenhuis in zijn leven heeft weten te scheppen. Dat alles is gekomen door zijn kracht, zijn wil en energie. Het *fundament* waarop dat alles steunt is het leven van Nieuwenhuis.

Zeg ik dat omdat nu velen Domela Nieuwenhuis huldigen bij gelegenheid van zijn 70sten verjaardag? In geenen deele. Meer dan eens hebben wij blijken gegeven ook te kunnen „toornen" over het verkeerde wat hij deed. In alle opzichten zijn we het nooit met hem eens geweest en dat zijn we thans nog minder dan voor 15 jaren terug. *Maar eere wien eere toekomt.*

Wel zijn er vóór hem een aantal kloeke en energieke mannen geweest, met een even warm hart voor het verdrukte en uitgebuite volk, die reeds een begin maakten met het leggen van dat fundament, doch Domela Nieuwenhuis heeft met opoffering van een „rijke" toekomst, met opoffering van vriendschap en het verbreken van familiebanden, zelfs met opoffering van zijn vrijheid, door een jaar gevangenisstraf te aanvaarden, dat fundament doen veranderen in een vaste rots van vertrouwen, dat eenmaal het geknechte volk vrij zal worden. Hij, de oude veteraan van heden, heeft met een onbuigzamen en onverzettelijken wil, gebeukt op het kapitalistische stelsel van uitbuiting, onderdrukking en gezag en daardoor het fundament waarop de arbeidersbeweging steunt steeds vaster gelegd.

Hoewel langzaam, maar zeker verdween de eerbied die weleer

de loonslaaf betoonde tegenover zijn broodheer. De geest van revolutionnair verzet ontwikkelde zich door de propaganda voor het socialisme door Domela Nieuwenhuis gevoerd in alle deelen van het land. Waar voorheen tevredenheid heerschte onder de loonslaven daar kwam spoedig oppositie als zij kennis maakten met de ideeën van het nieuwe evangelie door den „zaaier" onvermoeid met kwistige hand gestrooid.

Geen wonder dat hij daardoor zich den haat op den hals haalde van allen die leven van roof en diefstal, van afschuwelijke uitbuiterij en onderdrukking van duizenden en tienduizenden loonslaven.

Wie hoorde niet in „preeken" van de steunpilaren der kapitalistische maatschappij, of in krantenartikelen afkomstig van broodschrijvers, die hun pen hadden verkocht voor een hap eten, waarschuwen tegen den „opruier". Niet alleen de haat van de onderdrukkers trof hem; ook de loonslaven zelf lieten zich niet onbetuigd Nieuwenhuis te haten om zijn „verkeerde optreden" voor het geknechte volk. Voor 25 à 30 jaren is niet zelden een opgehitste menigte hem lastig gevallen en klonken de woorden: „Nieuwenhuis moet zakjes plakken," hem tegen. Groote hoeveelheden jenever werden door de „ontwikkelde" „beschaafde" bourgeoisie aan het arme onnoozele volk toegediend om in ruil daarvoor het dien „oproermaker" lastig te maken. Meer dan eens is tegen Nieuwenhuis door het volk, voor wiens vrijmaking hij vocht, een dreigende houding aangenomen. Men denke o.a. maar aan de vijandige houding die de arme verdwaasde proletariërs in 1887 te Rotterdam tegen hem aannamen; bij de kroningsfeesten te Baarn en te Oldenzaal waar hij zou spreken, waar hij voor 't eerst de fabrieksslaven van de Gelderman's en Molkenboers zou opwekken om zich te verzetten tegen uitbuiting en kneveling. En zoo in vele plaatsen van het „vrije" Nederland meer.

Domela Nieuwenhuis hield stand en wist om zich heen een kern van mannen te vormen, die hem bij de propaganda voor het socialisme ter zijde stonden. Ook al geen wonder dát die kern van mannen zich om hem heen vormde. Vóór het optreden van Nieuwenhuis konden op enkele uitzonderingen na, de Nederlandsche

kapitalisten, fabrikanten en werkgevers hunne loonslaven ongestoord, zonder eenig verzet uitmergelen tot op het gebeente. Maar toen die uitgebuiten zagen aangekondigd in enkele kranten, of op strooibiljetten, dat er gesproken zou worden over de vraag: „Wie zijn de dieven?" toen stroomden ze eindelijk naar deze bijeenkomsten. De taal die Nieuwenhuis sprak was de taal van een „rebel", en al begrepen de honderden, die eigenlijk ook gedeeltelijk gekomen waren om zoo noodig op aanstoken een relletje tegen hem te beginnen, hem niet in alles, zij kwamen toch onder den indruk van zijn woorden. Zij gevoelden, hoewel ze nog niet konden verklaren het „waarom" zij zoo moesten ploeteren, zwoegen en lijden en ontberen; zij gevoelden dat door *dien* man de snaar werd getroffen van 't geen als van nature in het hart van den onderdrukten loonslaaf leefde.

De duizenden en tienduizenden geknechten, die voorheen zich vijanden toonden tegenover den apostel der vrijheid voelden zich aangetrokken tot hem. *Zijn* taal was ook de taal die leefde in hun hart.

De clubjes die Nieuwenhuis omringden werden langzamerhand bataljons; de bataljons een leger. Als wij thans de Nederlandsche arbeidersbeweging overzien en denken daarbij 25 à 30 jaren terug, aan de deemoedige loonslaven, die heel beleefd hun versleten pet afnamen als ze op straat hun broodheer passeerden, dan moeten wij verklaren: er komt fierheid, eigenwaarde en een „wil" in het volk. De wil om medezeggingschap komt overal naar voren, de vlam van het verzet tegen uitbuiting en kneveling laait overal op. Van dien geest die in den boezem leeft van het Nederlandsche revolutionnaire proletariaat is Domela Nieuwenhuis de drager. Zoowel van den geest in de christelijke en katholieke arbeiderswereld als in die der socialistische. Het opruien door de dominee's en R. K. geestelijken tegen hem, heeft niet kunnen verhinderen dat het door Nieuwenhuis uitgestrooide zaad ook viel op den bodem van het hart van den christelijken en katholieken arbeider en daar welig opschoot. De schuchterheid en eerbied voor den patroon is bij dezen ook niet meer aanwezig. Als vroeger de socialistische arbeiders het hun

voorganger nazeiden: „de rijkdommen der kapitalisten zijn door de arbeiders daargesteld en aan het loon voor hun arbeid onthouden," dan vonden de christelijke arbeiders dat ongehoord zooiets te zeggen. Thans weten zij u ook zonder schroom te zeggen als er gesproken wordt over bedoelde rijkdommen: „dat is van onzen arbeid." De dominee's en de R. K. geestelijken kunnen dat nog bestrijden en verkeerd vinden, de geest is er. Het nieuwe evangelie heeft hier ook het oude conservatisme overwonnen. De kerkelijke overheid van heden heeft in dit opzicht het ook tegen den vroegeren dominee, Domela Nieuwenhuis, moeten afleggen.

Zoo dringt het socialisme als een zuurdeesem overal door in de lagen der onderdrukten en miskenden. Nog lang niet is het door Nieuwenhuis uitgestrooide zaad tot rijpheid gekomen. Het zaad is hier en daar op harden, rotsachtigen bodem gevallen en tusschen het onkruid verstikt. Doch wat het „zwarte" zoowel als het „rose" conservatisme ook aanwendde, niets heeft kunnen beletten dat de ideeën door den gehaten „opruier" rondgestrooid, in de hutten der armen doordrongen.

Dat is een genoegdoening voor hem, voor al hetgeen hij heeft geleden en opgeofferd.

Het oude conservatisme, de donkere nacht van onwetendheid, is verdrongen door het nieuwe frissche geestesleven voortgekomen uit de nieuwere ideeën met kracht door Domela Nieuwenhuis uitgestrooid. Deze nieuwe ideeën, dat nieuwe frissche geestesleven hebben honderdduizenden loonslaven doen ontwaken, die zich niet meer tevreden toonen met hetgeen de uitbuiters hun toewerpen en daarvoor ook nog dankbaarheid verlangen.

Het Nederlandsche proletariaat heeft veel aan Nieuwenhuis te danken. Hij is het geweest die trots gevangenisstraf, hoon, laster en verdachtmaking, de vaan van het socialisme heeft hoog gehouden, de eerste voorwaarde om te komen tot het anarchisme. Gekomen in den herfst van zijn leven kan hij met voldoening terug zien op de levensbaan die achter hem ligt. Hij „was" iemand, die voor het proletariaat beteekenis heeft weten te geven aan het leven.

Daarvoor is het Nederlandsche arbeidende volk hem dankbaar. Dat zal blijken op zijn 70sten verjaardag, die door duizenden in blijden jubel zal worden herdacht, doch door tienduizenden in stilte mede gevierd, omdat zij weten dat het Domela Nieuwenhuis is die zijn leven heeft besteed, vol toewijding, om de verlossing van het geknechte proletariaat te verhaasten.

Onzen hartelijken gelukwensch, oude strijdmakker Nieuwenhuis, op den dag dat gij 70 jaren zijt geworden. Vele jaren hebben wij naast elkander gestreden om het monster kapitalisme het hoofd te bieden. De moeilijkheden die wij samen in dien strijd hebben opgedaan en ondervonden, zijn vele. Doch als iemand, ondanks tegenspoed en teleurstelling, wist te volharden in den strijd dan waart gij het. En niettegenstaande uwen hoogen ouderdom zult gij tot den laatsten ademtocht *volharden bij het ideaal.*

B. LANSINK Sr.

DE BETEEKENIS VAN D. N. VOOR ONS LAND

Naar aanleiding van het bestaande voornemen, om ter gelegenheid van den, door den heer F. Domela Nieuwenhuis, bereikten leeftijd van zeventig jaren, een gedenkboek uit te geven, vraagt men mijn oordeel over zijne beteekenis, voor ons land, in het algemeen.

Daaruit valt af te leiden, dat niet bedoeld is eene beoordeeling van zijn streven als partijhoofd, welke uiteraard meer toevertrouwd aan en te verwachten ware van een partijgenoot.

Daarentegen kunnen ook zij, die, als toeschouwers, kennis namen van de verschillende politieke geestesstroomingen, in ons vaderland, voor zich zelven, een indruk hebben van de daarin aanwezige stuwkrachten, welken dunk zij, desgevraagd, met passende bescheidenheid, kenbaar mogen maken.

Met betrekking tot den, zooeven genoemden, jubilaris, treedt onmiskenbaar op den voorgrond de rotsvaste trouw aan de beginselen, wier uitwerking en toepassing hij tot onwankelbaar levensideaal gekozen heeft.

Horatius, de dichter der oudheid, die, hoe wuft zelf, karakter in anderen én te waardeeren én aan te prijzen wist, omschreef, in eene zijner oden, (III, 3) den rechtschapen man, die, wat om hem heen gesmeed worden mocht, zijn doel nooit uit het oog verliest en wien, zelfs al stortte eene wereld ineen, onversaagd, de overblijfselen treffen zouden.

Daarmede is het beeld geteekend van den leider, wiens hoofdtrekken Nieuwenhuis, ongetwijfeld, zich ingeprent moet hebben.

Dat hij daardoor den dank en de hulde zijner volgelingen heeft verdiend, ligt voor de hand.

Ook buiten dien kring echter, heeft hij aanspraak op den eerbied, door onverschillig wien, verschuldigd, aan den man, die als uit één stuk is gehouwen.

In de eerste plaats zelfs, geldt dit voor wederpartijders.

Nog lang nadat Nieuwenhuis optrad, door woord en geschrift

de volle maat gevend van hetgeen hij, in onzen staat, verkeerd, en in onze samenleving verwerpelijk achtte, werd dergelijk oogmerk met fellen spot begroet, of met hooghartige minachting voorbijgegaan.

Men begreep niet, dat de maatstaf voor en de waarde van iedere politieke richting bepaald worden, door hare, in het volle licht, onomwonden, geplaatste tegenstelling.

Nog minder vatte men, dat gedachteloos vasthouden aan beginselen van staatkundig bestel het overgroote gevaar hunner versteening en daarmede afkeer van alle hervormingsgezindheid deed ontstaan.

Vooral het socialisme, in zijn, ten onzent, oudsten, en toen geenszins parlementairen vorm, heeft ons partijwezen voor deze lethargie, voor dien doodsslaap behoed.

Der openbare meening, onophoudelijk opgezweept, werd, daardoor, een toetssteen voorgelegd, ter keuring van hetgeen de censor ten onrechte verheerlijkte, of wel rechtmatig veroordeelde.

Geschiedt dit met eene eerlijke overtuiging, hoe onvruchtbaar hare uiting schijnen moge, nutteloos is zij nooit.

Daarvoor waarborgt de diepe les der parabel: daar ging eens een zaaier uit om te zaaien.

En verdienstelijk is het steeds, indien aan niet weinigen, op wie het dichterswoord:

Zij zaaien niet,
Zij maaien niet,
Zij teren op den boer.

van toepassing is, hun opgaan in des levens alledaagschheid, aanschouwelijk voor oogen wordt gesteld.

Zelfs wanneer Nieuwenhuis, in deze slotsom slechts, zijn arbeid samenvatten kon, hij zou aan stelselmatige aarzeling en besluiteloosheid, vaak uitgegeven voor eisch van ervaring, wier ware naam echter wankelmoedigheid is, met volle recht, tot toonbeeld kunnen worden gesteld.

Amsterdam, 26 Juli' 16

J. A. LEVY

WAARDEERING

Eerst een paar herinneringen.

De groote stemrechtmeeting van September 1885 in Den Haag was geweest als een trompetschal over het land. Honderden die tot dusver nog zoo goed als onkundig waren gebleven van de „sociale beweging" keken op en spitsten de ooren. Door tal van maatschappelijke krachten waren vooral vele jongeren voorbereid, of zoo men wil, voorbeschikt om op den eersten oproep, die tot hen doordrong, zich te scharen achter het vaandel der ontevredenen.

Onder die jongeren behoorde ook ondergeteekende. Destijds wonende in Arnhem kostte het mij heel wat moeite uit te vinden waar de socialisten, zooal niet in 't geheim, dan toch vrijwel in stilte hunne huishoudelijke vergaderingen hielden. Het ging er vooral hierom zoo in 't bedekte wijl er niemand was die zich door gaven of positie voorop kon stellen en openlijk de leiding nemen. We bleven dus beperkt tot een kleinen kring. Dit had wel is waar de bekoring van het geheimzinnige, van het vertrouwelijke, van het gevaarvolle, maar op den duur gaf het mij geen bevrediging. Ik hunkerde naar het destijds volle agitatieleven als in Amsterdam of Den Haag, het leven van onstuimige vergaderingen, van gevaarvolle propagandatochten en, zoo mogelijk, van revolutionnaire voorbereidingen. Na eenige bijdragen in „Recht voor Allen" durfde ik het bestaan een bezoek aan te vragen bij Domela Nieuwenhuis op een Zondag, dat mij welwillend werd toegestaan. Ik zou hem nu meteen hooren spreken, want hij zou voormiddags optreden in „Walhalla". Bij mijn intreden in de zaal was de vergadering reeds begonnen en vond ik het gebouw zoo vol dat ik mij aan de deur met een staanplaats moest tevreden stellen. Zoo geschiedde het dat ik de stem van Domela Nieuwenhuis ongeveer een uur had gehoord vóór dat ik hem zag of ooit had gezien. Een buigzame, warme, sympathieke stem, die ik

indronk met de begeerigheid der jeugd om aan te hangen en lief te hebben. Zijn peroratie, die geleidelijk steeg tot een mij ongekende hoogte van welsprekendheid, gaf mij een ontroerend genot.

Van deze eerste kennismaking is mij onder meer ook het volgende bijgebleven.

In onze gesprekken over allerlei in den loop van den dag trof mij vooral zijn afkeer van het conventioneele, een afkeer zoo sterk dat het mij zelfs aandeed als cynisme. Materialisme pur sang, zou men kunnen zeggen, het materialisme van Büchner en Moleschot. En ofschoon ik in elk ander gezelschap toen stellig hetzelfde standpunt zou hebben ingenomen kon ik den aandrang niet weerstaan hier te opponeeren. Het gesprek kwam op den ingeschapen eerbied voor den dood, waarvan Domela Nieuwenhuis heel weinig wilde weten. Ik haalde het versje aan van de Genestet van de spelende kinderen, die toen een begrafenisstoet passeerde, als bij instinct het spelen staakten en eerbiedig hun petjes afnamen. In den grond der zaak stond ik aan de zijde van Nieuwenhuis, die in deze dingen voor een groot deel conventie zag en ze voor de rest minder waar vond voorgesteld. Niettemin bleef ik betwisten of liever opponeeren, en wel omdat ik dezen man vereerde als mijn meester. Als bij intuitie wilde ik mijn zelfstandigheid beschermen.

Nietwaar, zoowel mijn vereering als mijn pogen me „zelf" te blijven droegen het onmiskenbaar teeken van de jeugd.

Dit gezegd moge hier nu een plaats vinden het gedicht door mij indertijd aan Domela Nieuwenhuis gewijd toen hij een halfjaar van zijn „straf" in de gevangenis had doorgebracht.

Ik weet gij eischt geen dank, geen hulde,
Voor alles wat gij deedt en doet.
Belooning voor uw offers vraagt gij niet.
De drijfveer van uw heldhaftig strijden
Is geen lage zucht naar roem en eer,
Maar medelijden, medelijden met dat deel der menschheid,
Dat wordt miskend, vertrapt en uitgestooten.

Doch zou ik daarom zwijgen, als 't hart vol dank en liefde
Mij berst van drang tot uiting?
Zou ik zwijgen waar men, Meester, u mishandelt en vervolgt?

Gij zaagt het lot des armen,
Van nabij aanschouwdet gij het leed, dat onverdiend hem drukt,
Den al te zwaren strijd, dien 't leven van hem vraagt.
Is dat uw ijz'ren wil, Natuur,
Voor wien alleen het hoofd men dient te buigen? vroegt gij,
En 't antwoord luidde: Neen!
Uw hoofd, uw hart, die beide werden thans in dienst gesteld
Van 't heerlijk schoone doel, dat glanzend lichtte
Aan 't einde van den weg, door u gekozen.
De draken, de monsters op dien weg?....
Met 't blinkend zwaard der Rede
Hebt gij er vele lam en machteloos geslagen,
Totdat men U, getreden uit het ridderlijke krijt,
Heeft onverhoeds gebonden.

Uw stem, zoo luid weerklonken,
Had honderden gewekt, ten strijd geschaard,
En die met stalen moed, door haat gevoed,
Nu dapper bleven kampen.
Wel werd de strijd soms heet, maar 't vaandel bleef omhoog,
En ongedeerd drong 't immer verder voort.

Maar toch wij missen u, wij wenschen u terug,
En o! uw lijden doet ons bitter aan.
Met een gemengd gevoel van vreugde en smart
Gedenken wij den dag, dat nog eenzelfde tijd
Ons van u scheidt, als wij reeds om U treurden.
Doch moed gevat, gij martelaar, held!
Ras zal toch het uur der vrijheid voor u slaan.

* *
*

Wij menschen plegen in onze jeugd anders te waardeeren dan

op lateren leeftijd. Er is hier een verhouding als van bloesem tot vrucht.

Jeugdwaardeering is als lentebloesem. Zij heeft schittering en geur. Zij vindt haar voedsel in het ideaal en ontplooit zich in de zon der genegenheid. Zij is schoon uit zich zelve.

Maar bloesem is bestemd om vrucht te worden al brengen veel knoppen het niet tot deze bestemming.

Het is een eigenschap van de jeugd dat zij in hare kortzichtigheid veeleischend is. Wenscht zij niet van den voorganger dat deze smetteloos zij? Men geeft hem alles, men vergt ook alles. Komt de kennis van mensch en wereld niet langs geleidelijken weg tot stand zoo zal het inzicht dat hij, dien men als een heilige vereerde slechts een mensch is met tekortkomingen en gebreken, werken als een verschroeiend vuur. De vereering zal worden tot een leege bitterheid.

Weer anderen blijven steken in hun ontwikkeling en hunne vereering groeit evenmin tot vruchtdragende waardeering. Zij blijven kortzichtig als de jeugd en gelooven als in den eersten tijd hun voorganger zonder feilen of zonden. Zij zien in hem het eindpunt van wijsheid en kennis. Zij steunen op zijn oordeel. Hunne persoonlijkheid is in hem opgegaan.

Gezonde waardeering kan alleen gevonden worden bij gezond denkende menschen.

Laat ons van ons afzetten de meening dat de waarde van den mensch zou gelegen zijn in zondeloosheid of absentie van gebreken. De groote menschelijke deugden stoelen meestal op hartstochten die alleen in overmatige kracht of door soms geringe afwijking voor ondeugden worden aangezien.

Voor waardeering is niet noodig dat men het geheel of nagenoeg geheel eens zij. Hoe beperkt toch is de gezichtskring zelfs van den verstandigste, van den omvattendste, van den grootste! Hoe talloos verscheiden zijn de invloeden, die meeningen doen geboren worden of bepalen! Hoe fractioneel klein in aantal daarentegen zijn de invloeden die elk onzer bereiken kunnen!

Waardeering dan zij geen menschelijke overschatting, geen overdreven aanhankelijkheid, geen blinde volgzaamheid.

Waardeering zij oprechte erkenning van werkelijke verdienste, dankbaarheid voor het machtig voorbeeld. Zoo zal zij stuwen en voeden den stroom van goede daden, die voert naar het rijk van vrede en geluk.

J. METHöFER

Portret van Domela Nieuwenhuis als predikant

DOMELA NIEUWENHUIS DE PREDIKANT

Het leven maakt dikwerf grooter scheiding tusschen de menschen dan de dood. Zes en veertig jaar geleden wisselde ik nog vriendschappelijke brieven met Dr. A. Kuyper, toen predikant te Amsterdam, en verheugde ik mij in den vertrouwelijken omgang met Domela Nieuwenhuis. Wat zijn onze wegen sedert uiteengegaan! Desondanks geef ik zonder aarzeling gehoor aan het verzoek eenige regels aan laatstgenoemde, bij gelegenheid van zijn zeventigsten verjaardag, te wijden. Ja, zonder aarzeling; want zeer aangenaam is mij de herinnering aan ons samenzijn in het jaar, van Mei 1870 tot Juni 1871, dat hij als predikant der Evangelisch Luthersche gemeente, te Harlingen doorbracht. Wij, vrijzinnige predikanten, vormden er eene gezelligen kring: de bejaarde S. Cool, leeraar der Doopsgezinde gemeente, wijlen J. A. Visser en ik, van de Ned. Hervormde, benevens F. Lieftinck, van Kimswerd, het lid der Tweede Kamer, en J. Kelder, van Wijnaldum, thans te Zierikzee. Behalve de vraagstukken die ons als leiders der gemeenten belang inboezemden, lokten de tijdsomstandigheden warme besprekingen uit, waarbij soms groot verschil van gevoelen aan den dag kwam. De Duitsch-Fransche oorlog liep ten einde, en Nieuwenhuis betoonde groote ingenomenheid met het optreden der Commune in Parijs; de arbeidersbeweging begon menigen kring te beroeren, en wij stonden er niet onverschillig tegenover: Nieuwenhuis en ik hebben toen wel eens gesproken in vergaderingen zonder voorzitter, waarin ieder die iets op het hart had den hamer nam en na een paar slagen op de tafel het woord opvatte. Hoe warm hij ook in die beweging deelde, hij verwaarloosde daarom zijn gemeentewerk niet: het klein getal zijner parochianen maakte het niet zwaar, maar hij beijverde zich het goed te doen. Zoo herinner ik mij dat de vraag naar de beste inrichting van het godsdienstonderwijs ons beiden bezighield, en wij niet alleen ernstig overdachten of het raadzaam was, op het

voetspoor der vrijzinnige vaderen, aan de „Bijbelsche geschiedenis" een zoo groote plaats in dat onderwijs te blijven inruimen, maar ook proeven namen om het te veranderen. Ook in zijn volgende gemeente — hij was van '71 tot '75 predikant te Beverwijk — hielden theologische vragen hem bezig: eens kwam hij te Amsterdam bij mij met het voorstel samen het Nieuw Testament met aanteekeningen uit te geven. Goed dat ik er geen ooren voor had: hij zou zich niet lang aan dien arbeid gewijd hebben. In 1875 vertrok hij naar Den Haag, om in '78 als predikant af te treden en zich weldra geheel aan het socialisme te geven. Heeft hij daarmee geheel gebroken met de denkbeelden volgens welke hij als predikant arbeidde? wellicht zegt hij het Dostoïesky na (Les frères Karamazov, bl. 82): „Het socialisme is niet alleen een vraagstuk der staathuishoudkunde, dat van den vierden stand; het is in zijn wezen de ontkenning van God, de belichaming van het hedendaagsch atheïsme, de Toren van Babel, dien men zonder God bouwt, niet om van de aarde naar den hemel op te stijgen, maar om den hemel op de aarde te doen neerdalen." Het zij zoo! Hij zal er zich toch niet over schamen toen met hart en ziel predikant te zijn geweest, en het belet zijn toenmalige vrienden niet, van harte hem toe te wenschen dat hij nog velerlei geluk mag smaken, ook het geluk — door of ondanks zijn socialisme — anderen tot zegen te zijn.

Leiden.

H. OORT

HET GENIE VAN DE DAAD

Im Anfang war die Tat!
GOETHE.

De groote arbeidende meerderheid van ons volk lag voor vijftig jaar geleden nog neêrgebogen als één compacte, ontzenuwde en ontzielde slavenmassa onder de macht van eeuwenlange geestelijke knechtschap en sociale ellende, die haar steeds met ondergang bedreigden. Reeds hadden enkele vereenzaamde weinig begrepen denkers op den geestelijken en maatschappelijken jammer van ons volk gewezen en Multatuli's welsprekende dichtersstem weerklonk, om aan te klagen de machthebbers, die in hun verblinding en zelfzucht leefden en gedijden van de domheid en ellende van dit slavenvolk.

Eindelijk woei in den aanvang der zeventiger jaren ook een enkele vonk over van het reinigend vuur door de eerste Internationale over de grenzen onder de groote Europeesche cultuurvolken ontstoken. Maar het waren slechts zeer enkele loonarbeiders van buitengewonen aanleg, zooals vader Gerhard en zijn vrienden, in wier hoofd en hart deze vonk van sociaal bewustzijn was ontgloeid en die van alle kanten door het brave philisterdom aangevallen, het vaandel der sociale emancipatie van het proletariaat begonnen omhoog te heffen.

Overigens bleef ons openbare leven een kerkhof gelijk. „Dróogstoppel", de afgestorven mensch, de aartsphilister, meest volstrekte belichaming van de geestelijke en moreele decadentie van het Hollandsch ras, was heer en meester over alles. Hij regeerde, zoog de arbeidende massa uit en huichelde onbeperkt volgens de aloude sleur en onder biddend opzien tot den Heere, die zijn treurig persoontje en zijn even treurig wereldje moest geschapen hebben. En de groote menigte voortvegeteerend in geestelijk en physiek verval, was meer dood dan levend. Zij was letterlijk te dom, te arm en te beroerd om zich te verzetten.

Toen aan het einde der zeventiger jaren stond opeens een stoere man op. Geboren uit de heerschende en bezittende klasse, brak hij

openlijk met de vooroordeelen en belangen van den kring waaruit hij was voortgekomen en hij plaatste zich rechtstreeks aan de zijde der onderdrukten en onterfden. Tot dusver prediker van het christendom, daalde hij van den kansel af en hij verliet als rebel met opgeheven hoofd de kerk, die hij als instelling welke in het belang der heerschende en bezittende klasse de verleugening der massa poogt te vereeuwigen had leeren kennen. Hij begon ons deêmoedige slavenvolk voor zijn geestelijke en sociale zelfbevrijding op te roepen. Hij riep het tot zelfbewustzijn, tot vereeniging en tot een onverzettelijken wil. En hij leerde het, dat alleen hierdoor de hoogere sociale wereldorde zou geboren worden.

Zóó iets revolutionnairs en radicaals was in het land der Droogstoppels nog nooit gebeurd. Een predikant, een deftige dominé, die niet alleen als vrijdenker de kerk verliet, maar haar juist den rug toekeerde om de massa van het arbeidende volk voor haar revolutionnaire zelfbevrijding op te roepen en te organiseeren. Aller aandacht was op dit wondere feit gevestigd, het riep een geweldigen strijd te voorschijn en velen, zeer velen werden er door tot denken gebracht. Het opende een nieuw tijdperk in de historie van ons volk, en de stoere, zelfstandige man die dit historisch feit volvoerde, toonde hierdoor een genie van de daad te zijn.

Voorzeker, zijn baanbrekend werk was allereerst een gevolg van de sociale omstandigheden en hun ontwikkeling en van den langzaam ontwakenden en wordenden geest des tijds. Maar om aldus baan te breken voor de geestelijke en sociale opstanding der loonslavenmassa tegen hun heerschers en onderdrukkers en tegen het stelsel van tyrannie en uitbuiting dat haar mensch-zijn onmogelijk maakt, is een superieure geest, een onverzettelijke eigenheid en een machtige daad-energie noodig.

Want zijn daad werd natuurlijk door de heerschers en machthebbers beantwoord door vervolging en miskenning en de domme, verblinde slavenmassa werd van den kansel en in de pers opgezweept tegen den man die haar tot zelfbevrijding opriep. Maar er kwamen ook steeds meerderen onder de massa, die hem afgodisch gingen vereeren en hem als 't ware als hun Messias beschouwden. En te midden van deze geweldig oplaaiende harts-

tochten van rechts en links, ontketend door een historische mannendaad, moet het *uiterst* moeilijk geweest zijn om staande te blijven. Maar ook dit groote feit heeft deze man met zijn staalharden wil volbracht. Hij heeft ons het voorbeeld gegeven, hoe men onbewogen moet blijven voor alle misleidende hartstochten, als men voor de waarheid en de sociale gerechtigheid wil strijden. Hij bleef de onomkoopbare, de zichzelf-getrouwe, die nimmer zijn beginsel aanwendde om er zelf bovenòp te komen.

En zoo leeft Domela Nieuwenhuis nog onder ons, als 70-jarige, als krasse grijsaard, nog geestelijk en lichamelijk ongebroken, na zijn leven van inspanning en harden strijd. Hoezeer de gang der ideeën en de loop der sociale beweging ons jongeren ook vaak met hem in opvatting hebben mogen doen verschillen, hoezeer zijn meedoogenlooze hardheid in de beoordeeling van personen en hun daden ons soms hebben gegriefd, juist omdat wij dit van hem die zulk een groote historische daad in ons volk voltrok zoo moeilijk konden verkroppen, — veel van wat hij voorspeld heeft is maar al te zeer uitgekomen.

En als wij in dezen gruwelijken, verdwaasden tijd van onderlingen broedermoord der volken, een tijd waarin de meerderheid der socialisten tot verraders van hun beginselen werden. onder de weinige aan de menschheid trouw gebleven revolutionnairen en idealisten de gestalte en het grijze hoofd van Domela Nieuwenhuis zien oprijzen, dan maakt zich een innerlijke ontroering van ons meester, omdat *vooral nu* deze moedige grijsaard het levend symbool is van beginseltrouw en van de genialiteit van de daad.

Moge daarom Domela Nieuwenhuis met ons nog lang dezen vreeselijken tijd van broedermoord overleven. Moge hij nog getuige zijn, al is het slechts van het begin der komende herleving. En vooral, moge hij in zijn levensavond genieten van de rechtmatige waardeering en de zoozeer verdiende hoogachting voor de bevrijdende daad, die hij in ons volk heeft verricht en die in onze sociale historie steeds een schitterende episode zal blijven vormen.

Den Haag, 17 Sept. '16.

B. REIJNDORP

FRAGMENT
UIT
EEN GRIJSAARD SPREEKT

Ik heb den grooten strijd van voor veel jaren
  met een jòng hart en jonge leden meegestreên
ik was bij d' eerste', uit de groeve opgevaren,
  en volhardde, tot ik haast stond alleen.
'k Zag 't grauwe leven worden overtogen
  met rozigen verwachtingsgloed,
en schittre' uit doffe makker-oogen,
  twee helle spranken: zelfbewustzijn, moed.
'k Heb liefde spannen zien levende schalmen,
  onbreeklijk lijkend, tusschen maat en maat
en door de harten hooren ruischen psalmen
  van blijde zekerheid, als door een veld van halmen
morgenwind ruischt, het kind van dageraad.
  Ik ken dat alles, ik ken dat alles:
Het is, of mijn jeugd door mij opstaat.

'k Heb hoop zien krimpen en vertrouwen mind'ren
  gelijk een hooge wind zijn vleugels vouwt;
twijfel en vrees, der zwakheid bleeke kind'ren
  heb ik zien binnensluipen 't menschlijk woud.
Ik heb gezien hun dunne vingers wringen
  den keten los die ons verbond,
en zijn schalmen als wezenlooze dingen
  vallen en liggen op den harden grond....
Ik heb mij gevoed met vertwijfelingen:
  het is of mijn jeugd opstijgt naar mijn mond.

Ik heb gevoeld de lange nederlagen
  neerdrukke' al dieper het gebogen hoofd

en de zwaarte geproefd der levensdagen
als 't hart niet meer in zegepraal gelooft,
niet meer gelooft aan de heilkracht
der broederschap, en den groei van haar macht.
Ik heb de dapper-opgerichte willen
zien liggen, gebroken voor goed,
en in de bloedwarme harten verkillen
de laatste vonk van levensmoed.
Ik heb de jonge kerels weg zien krimpen
van schaamte voor den glorieënden dag;
'k heb ze gezien door leege jaren sluipen
en hun drieste wanhoop verzuipen
in grove scherts en veile lach.
Ik ken dat alles, ik ken dat alles:
ik beurde mee de zwarte wanhoopsvlag.

Nu ben ik oud, krachteloos hangt mijn arm,
de toekomst heeft zijn zin voor mij verloren:
ik kan uw hoop niet door mij davren hooren,
en uw verrichting maakt mijn hart niet warm.
Maar mij heugen de dagen van mijn jeugd;
ik voel ze opstaan door het kille bloed,
en daarom zeg ik u: er is één deugd
en één heil en één wijsheid en één goed:
de zegepraal. — Er is niets buiten haar
dan sterven, en beter, veel beter waar
het u en uw vrouwen en jonge kind'ren
te sterven, dan te krimpen als wij deden
weer onder 't juk. — Makkers, mijn krachten mind'ren;
van den rand van het graf maant u mijn woord:
verkies den dood boven een veile vrede.

Marcellus.

Gij hebt gehoord, makkers, gij hebt gehoord.

HENRIETTE ROLAND HOLST-v. d. SCHALK

DE GRIJZE VOORMAN

't Was Zondagmorgen tien uren; en voor het laatst zou er van dit jaargetijde nog eene voordracht gegeven worden.

De zaal was goedgevuld met Werkers-op-hun-Zondags.

Grijze mannen oud van jaren die hunne weinige zilveren haren plat op het hoofd gekamd hadden, om zoodoende te beletten dat hunne kale schedels te veel in 't oog sprongen; mannen van minderen leeftijd in volle rijpheid van het leven, en jonge kerels die hunne nog in aangroei zijnde knevels en baarden met voorliefde gekapt hadden.

Lange bleeke gezichten,.... vlakgeschoren naast langharige en behaarde gedaanten; mannen met lange zwarte op hunne jassen zwierende strikken, naast andere met bloote halzen in breede plooien gekleede, en, daartusschen weinige telgen van het schoone geslacht.

Doch één zaak hadden zij allen gemeen, dit was: hunne van weetgierigheid glinsterende oogen en strakke bijna pijnlijke gezichten.

De ruimte was gevuld met blauwe en grijze tabakswalmen die als een wazig gordijn tegen den hemel der zaal in trage maat aanwiegelden.

Tusschen het zacht brommend geluid der pratende menschen, hoorde men nu en dan de stem van eenige met boekjes en bladen ventende uitkomen.

Ten einde der zaal zitten twee mannen.

Een in den ontluikenden leeftijd, met op zijn wezen de tint van de uitkomende haarstoppels; naast hem, een het hoofd getooid met grijze haren die in golving op de jaskraag achterwaarts vielen, het wezen met eene fijnen vollen zilverwitten baard begroeid, in gesprek met de jonge.

De laatste staat recht en opent met eene korte toespraak de vergadering, tevens verzoekende het rooken te staken.

De grijze gestalte verheft zich, en.... eene plechtige stilte volgt onmiddellijk op het brommend gegons.

„Aanwezigen".... klonk het ietwat zacht uit zijnen mond, en Hij, de Grijze Voorman, de Kampioen in den strijd tot veredeling der Menschheid, de nog immer jeugdige strijder voor de Rechten van Allen, begint opnieuw zijn zaad te strooien in de hersenen van zijne aanhoorders.

Zijne woorden zijn als de ploeg des landmans waarmede hij het braakliggende veld omwoelt.

Steeds ingrijpender wordt zijne rede....

Men kan het ademhalen hooren van uw naasten medehoorder, en dan.... daar spreekt hij met zijn zooveel omvattend verstand over de — *Waereld* — en — in dat woord drukt hij met zijnen scheppenden geest zóóveel uit, dat het mij immer bijblijven zal. Ik dacht toen aan een man die ginds in mijn geboorteland in rustige grafstilte ligt, aan Th. v. Rijswijk, die zong van:

„Hij vleide geen Grooten der Waereld!"

En hier vóór mij stond de edele grijsaard op wien die spreuk ook in volle waarheid van toepassing was.

Ja waarde Domela, eeuwig zal mij uwe beeltenis bewaard blijven, gij wiens leven als een lichtende toorts geweest is voor de vele werkslaven uit het donkere land.

Moge het zaad uit uwen onuitputtelijken voorraad met kwistige hand gestrooid in de werkersbreinen, welig groeien en bloeien, opdat gij nog lang zien moge 't op uw werk — en even als die der groote Grieken, zal de naam van den onvermoeibaren kamper voor Vrijheid eeuwig blijven.

Het beeld van Domela Nieuwenhuis zal onuitwischbaar gebeiteld blijven in de harten van hén, voor wie hij zijn gansche leven geofferd heeft: *de Werkers!*

AUG. ROSSEAU

Niemand heeft hier te lande zooveel gedaan als Domela Nieuwenhuis om de menschen tot bewuste menschen te maken. Wáár ik kwam, en mij verbaasde zooveel bewust geestesleven te vinden, was het bijna altijd Domela Nieuwenhuis van wie dit ontwaken was uitgegaan.

Den Haag, 31 Dec. 1916.

Dr. J. RUTGERS

Als kind heb ik hard gezongen:

Nieuwenhuis moet zakkies plakken Hi-ha-ho!

Als jongeling kreeg ik zijn beginselen lief.

Als man ging ik mijn krachten geven aan denzelfden strijd dien hij nu 40 jaar lang strijdt.

Toen kwam het zelfstandig oordeel.

En tóen werd ik van een stillen vereerder uit de verte, iemand die hem zeer van nabij leerde kennen.

Ik heb geen natuur voor adjudant of schoenpoetser.

En dáárdoor kon ik 12 jaar met hem samenwerken aan de redaktie van de „Vrije Socialist", terwijl ik in dien tijd maar twee keer een klein „heibeltje" met hem heb gehad.

Dát is in de beweging nog niet veel voorgekomen!

Wat heb ik ze in de circa 14 jaar die ik meeloop zien smuichelen en schoenpoetsen — vooral bij feestelijke gelegenheden — maar wat heb ik er ook vele zien metamorfoseeren van vereerders in schimpers.

En hoeveel zal ik er nog zien veranderen?

Ik geloof niet dat Nieuwenhuis voor mij anders kan worden dan hij nu voor mij is. En ziehier waarom:

Zooals Peter Kropotkine is geworden en zooals Nieuwenhuis werd, zoo is 't ook met de wording van mijn denkbeelden gegaan, in allen eenvoud van mijn denken:

„Van 't oogenblik dat men een synthetische wijsbegeerte van het heelal, met inbegrip van het leven der maatschappijen zoekt op te bouwen, komt men noodzakelijk niet alleen tot de ontkenning van een scheppend god die het heelal zou regeeren; niet alleen tot de loochening van de onsterfelijke ziel of van een bizondere levenskracht, maar men komt er ook toe dien anderen fetisch, den staat, de regeering van den mensch over den mensch omver te werpen. Men komt er toe, wat de toekomst der beschaafde maatschappijen aangaat, om de anarchie te voorzien."

Zoolang Nieuwenhuis de eerlijke strijder zonder nevenbedoe-

lingen blijft en deze denkbeelden huldigt, — zoolang dus de grondgedachte van ons streven één is, wij enge kameraden en geestverwanten zijn — zoolang blijft Nieuwenhuis de man dien ik hooger ga achten naar mate hij ouder wordt....

En natuurlijk! Nu Nieuwenhuis 70 jaar is en ik weet dat hij de helft van dien leeftijd heeft geleefd voor zijn en mijn idealen — mijn oprechte gelukwensch!

Nieuwenhuis, leef nog 'n 20 jaar en werk nog 'n 20 jaar, zij 't dan ook in afnemende mate, voor dat heerlijk ideaal, die „samenvatting van alle andere idealen": *de anarchie.*

Amsterdam.

G. RIJNDERS

DOMELA NIEUWENHUIS ALS ANTI-MILITAIRIST

In de maand September van het jaar 1870 konden de bewoners van Harlingen op verschillende plaatsen in de stad groote, op rood papier gedrukte biljetten aantreffen, welke niet alleen door kleur en formaat, maar bovendien door een opgeplakt wit kruis aan het hoofd, de aandacht trokken.

Deze biljetten gaven 't volgende te lezen:

Medeburgers.

Overtuigd van veler instemming roept de ondergeteekende ook in naam van anderen u op om hier ter stede te stichten een *Vredesbond.*

De samenkomst hiertoe zal plaats hebben op Donderdag 29 September, des avonds ten 8 ure in de Doopsgezinde kerk. In die vergadering zal:

1o. worden voorgesteld om een adres aan te bieden aan Z. M. den Koning, waarin wordt verzocht het recht om oorlog te verklaren, over te geven in handen der volksvertegenwoordiging;

2o. de noodige maatregelen worden genomen om een vredesbond te stichten.

F. DOMELA NIEUWENHUIS

Hier hebben wij te doen met het eerste openbare optreden van D. Nieuwenhuis buiten de kerk en stellig zal hij zelf toen niet hebben vermoed, hoe menigmaal hij nog in vergaderingen zou spreken en hoe duizenden zouden komen luisteren naar het evangelie der ontevredenheid, hetwelk hij verkondigen ging.

Dit eerste optreden is geschied onder den invloed van de gebeurtenissen, welke toen ter tijd Europa in spanning hielden. Het was de tijd van den Fransch-Duitschen oorlog. Wat bracht D. N. er toe om deze vergadering bijeen te roepen? Op deze vraag zal wel geen ander antwoord kunnen worden gegeven dan dit: zijn

waarachtig medelijden met allen, die door den oorlog werden geteisterd. Hier komt tot uiting dat diep gevoel van solidariteit, die sterke liefde voor de menschheid, welke heel 't leven van D. N. hoe langer zoo meer zou gaan beheerschen.

Ontroerd door de oorlogsellende, verontwaardigd daarbij over de onverantwoordelijkheid en de harteloosheid van hen, die den oorlog bewerkten, kon hij niet rustig blijven, besefte hij iets te moeten doen en hij richt zich tot zijn medeburgers, hopend bij hen dezelfde gevoelens en dezelfde verlangens, die zoo krachtig in hem leefden, te wekken. De vredesbond, waarop gedoeld werd op 't aanplakbiljet, werd inderdaad opgericht. In een brochure „de Vredesbond" werd nader doel en streven toegelicht.

Nog is het niet de geest van het anti-militarisme, welke uit deze brochure ons tegenwaait evenmin als uit een artikel dat hij weldra schrijft in het tijdschrift „Onze Tijd" (jaargang 1872) en waarin hij, de jonge dominé, het aandurft om een man van beteekenis en autoriteit als professor Buys aan te vallen.

In dit artikel is D. N. de verdediger van het Zwitsersche stelsel van een volksleger en bepleit hij bezuiniging op de uitgaven voor oorlogsdoeleinden en afschaffing der gezanten aan de buitenlandsche hoven. Wat het meest treft en wat stellig in den tijd, waarin het verscheen, in vele kringen heftige verontwaardiging zal hebben gewekt is wel dat hij waagde te bepleiten de onafhankelijkheidsverklaring van onze koloniën! Natuurlijk wordt in dit artikel nogmaals aangedrongen op grondwetsherziening om het recht van oorlogsverklaring aan de volksvertegenwoordiging te brengen.

Neen, anti-militairist is D. N. hier nog lang niet. Hij is hier pacifist, maar.... een dappere! En menig pacifist uit die dagen zal hem hartgrondig hebben verketterd.

Een man als D. N. echter, die altijd heeft gezocht naar de oorzaken der verschijnselen, kon niet lang op dit standpunt blijven staan en niemand zal er zich over verbazen hem van pacifisme tot anti-militairisme te zien komen. Toch treedt hij eerst geruimen tijd later als overtuigd anti-militairist op. Zijn aandacht richt zich weldra meer op de algemeene ellende dan op de bijzondere oorlogsellende. Het is de nood des volks, de ontbering der arbeidende

klasse, welke hem voortdurend pijnt en dwingt tot nadenken over het wezen, de inrichting der maatschappij. De vraag naar de opheffing van dien nood houdt hem onafgebroken bezig, laat hem niet met rust. Hij gaat zich verdiepen in de geschriften der groote sociale hervormers; hij wordt socialist.

Zijn strijd voor de vredesidee eindigt met zijn aanval op prof. Buys. Alle kracht en toewijding wordt nu geschonken aan de propaganda voor de beginselen van het socialisme. Het ligt voor de hand dat bij deze propaganda ook 't militairisme niet ongenoemd bleef en menige veer moest laten, maar wij bespeuren toch niet, dat hij doordrongen is van de noodzakelijkheid om naast den strijd vóór het socialisme ook te voeren den strijd tègen het militairisme.

Dit blijkt eerst duidelijk in het jaar 1891, wanneer te Brussel het tweede internationale socialistische congres wordt gehouden.

Daar was hij het, die tegenover eene resolutie van Liebknecht en Vaillant eene andere verdedigde, ingediend namens de Hollandsche afgevaardigden.

Zij was deze:

> Overwegende dat de nationale geschilpunten nooit in het belang zijn van het proletariaat, maar in dat zijner onderdrukkers;
>
> overwegende dat alle moderne oorlogen, uitsluitend veroorzaakt door de kapitalistische klasse in haar belang, een middel zijn in haar handen om de kracht der revolutionnaire beweging te breken en de heerschappij der bourgeoisie te bevestigen door de voortzetting der meest schaamtelooze uitbuiting;
>
> overwegende dat geen regeering als verontschuldiging kan aanvoeren geprovoceerd te zijn omdat de oorlog het resultaat is van den internationalen wil van het kapitalisme,
>
> besluit het Internationaal Socialistisch Arbeiderscongres van Brussel dat de socialisten van alle landen de oorlogsverklaring zullen beantwoorden met een beroep op het volk, ten einde de algemeene werkstaking te proclameeren.

Deze resolutie werd verworpen; slechts Frankrijk en Engeland stonden aan de zijde van de Hollandsche afgevaardigden. Maar de

idee was uitgesproken en zij zou haar weg hoe langer zoo meer vinden onder de massa. Hoe beslist D. N. nu het standpunt van het anti-militairisme inneemt blijkt, duidelijker nog dan uit deze resolutie, uit wat hij schrijft in datzelfde jaar in het tijdschrift „La Question Sociale", waar hij optreedt als de verdediger der militaire dienstweigering en waar wij de volgende woorden kunnen lezen:

> Voici donc entre quoi les socialistes ont à choisir: ou ils suivront l'exemple des Polsbroeken [1]) dont nous parlions tout à l'heure, et alors on pourra les faire prisonniers, voire même les tuer, ou ils iront à la guerre et seront tués avec une certitude mathématique. [2]) La mort c'est le sort du socialiste, quand il obéit; et en cas de refus, il a le chance d'échapper à la mort.

En aan het einde van dit artikel uit hij zich aldus:

> Quand les gouvernements déclarent la guerre, c'est un acte révolutionnaire et nous, socialistes, nous avons le droit, même le devoir d'y répondre par la Révolution.
>
> Quand on est attaqué, on a le droit de se défendre. Et bien! la guerre est une attaque contre l'humanité et nous défendons l'humanité contre les canons et les fusils de nos oppresseurs.

Hier zien we voor ons den onverzoenlijken bestrijder van het kapitalisme, die geen enkel middel ongebruikt wil laten om zijn doodsvijand te vernietigen en het verwondert ons niet dat hij in Augustus 1892 aan het slot van een artikel „Le Droit à la resistance" deze woorden neerschrijft. „De l'audace, encore de l'audace et toujours de l'audace, et le triomphe nous appartient". En dat D. N. van stoutmoedigheid mocht spreken ook in den

[1]) Hollandsche dienstweigeraars uit den tijd van Napoleon.

[2]) Dit doelt op het door D. N. aangeduid streven om den socialisten in de legers de gevaarlijkste plaatsen te geven. Hij zegt o. a. „Chez nous, en Hollande, je sais que chaque militaire qui vient d'une famille suspectée de socialisme, ou qui lui-même est considéré pour sa propagande personnelle, est signalé par le bourgmestre à l' autorité militaire. Leur nom est noté avec une marque rouge dans le livre noir. Peut-être la même méthode est-elle suivie partout. Eh bien! quand on fait cela les socialistes des deux pays hostiles, sans le savoir eux-mêmes, s'entretuent."

strijd tegen het militairisme, dat hij volhardde, bleek spoedig weder op het internationaal congres, dat te Zürich werd gehouden. Ook hier komt het militaire vraagstuk aan de orde. Van Hollandsche zijde wordt het volgende voorstel ingediend en door D. N. verdedigd:

> „Het congres besluit de internationale arbeiderspartij op te vorderen zich gereed te houden, om een oorlogsverklaring van den kant der regeering onmiddellijk te beantwoorden met de algemeene werkstaking, overal waar de arbeiders eenigen invloed kunnen uitoefenen op den oorlog en in de betreffende landen met de militaire dienstweigering."

Evenals in 1891 te Brussel wordt ook nu te Zürich het voorstel verworpen, alhoewel het een weinig meer aanhang vermag te verwerven.

Deze verwerping ontmoedigt D. N. evenwel niet. Overtuigd van het juiste zijner zienswijze, zal hij desnoods geheel alleen, als eenzaam strijder, daarvoor blijven ijveren.

En ook na het Züricher congres gaat hij onvervaard door, energiek kampend tegen oorlog en militairisme en, naarmate hij meer bewust den weg van het anarchisme opgaat en dus grootere waarde gaat toeschrijven aan de beteekenis van den enkeling, naar die mate zien wij hem ook krachtiger optreden tegen het *wezen* van het militairisme en den nadruk leggen op de tucht en de discipline, welke alle zelfstandigheid en karakter in den mensch dooden. Hij, die zoovelen zag verloren gaan in de beweging, die opmerkte hoe karakterbedervend de politiek was, moest wel oog hebben voor de gevaren van het militaire stelsel en begrijpen dat niet alleen de oorlog, maar bovenal ook het militairisme moest worden bestreden. En hij waarschuwt b.v. ernstig tegen het doordringen van den geest van het militairisme speciaal bij de jeugd. (Zie zijn: Oorlog aan den oorlog, 1901).

Zeer goed begreep D. N. dat de bestrijding van het militairisme internationaal moest wezen en krachtig moest worden ter hand genomen; daarom vatte hij het plan op tot het houden van een internationaal congres te Amsterdam in 1904.

Nog herinner ik mij levendig dit congres, waaraan ik het ge-

noegen had deel te nemen en waar een bijzonder kameraadschappelijke geest heerschte. Als practisch resultaat van dit congres mag genoemd worden de oprichting der Internationale anti-militairistische vereeniging. Het was D. N., die het internationaal secretariaat aanvaardde, niet terugschrikkend voor het werk, dat daaruit kon voortvloeien.

Maar de werkkracht van dezen man is inderdaad verbazingwekkend. Zijne belezenheid grenst aan het ongeloofelijke en omdat hij beschikt over een reusachtig geheugen kan hij daarvan steeds onmiddellijk partij trekken.

Wanneer — om een voorbeeld te noemen — de eerste groote vredesconferentie, na den oproep van den Russischen czaar, wordt gehouden, verschijnt al heel spoedig zijn boek „Vredesstemmen" waarin hij de meeningen van bekende personen, die voor de vredesidee hebben geijverd, wereldkundig maakt.

En ik kan gerust zeggen dat allen, die propaganda maken voor het anti-militairisme, in groote mate profiteeren van zijn arbeid.

Niet onvermeld mag hier blijven dat, waar D. N. op de socialistische congressen met zijn anti-militairistische voorstellen weinig succes had, hij in 1905 op het vrijdenkerscongres te Parijs met groote meerderheid het door hem ingediende voorstel zag aangenomen.

Dit voorstel luidde aldus:

„Het vrijdenkerscongres te Parijs in September 1905,

overwegende dat de vrije gedachte en het militairisme een onoplosbare tegenstelling vormen, daar de Vrije Gedachte strijdt met de argumenten der rede en het militairisme met de wapenen van het brutaal geweld,

overwegende dat men alleen de gevolgen kan bestrijden door het opheffen der oorzaken,

verklaart dat noch de verbeteringen in het leger, noch de vermindering der legers, noch de gewapende natie (het volksleger) het resultaat kunnen verschaffen dat men nastreeft, maar alleen de formule

Geen man en geen cent aan het Militairisme

den wortel van het kwaad aantast,

proklameert deze formule als de uitdrukking der menschelijke rede en keurt elke agitatie in dien zin goed."

Korten tijd hierna verschijnt zijn „Projet de propagande antimilitariste" (1907). Ook hierin vinden we den echten Nieuwenhuis terug, den man, die wijst op de noodzakelijkheid van de *daad* [1]) de boycot, de staking, de weigering. Droef-welsprekend zijn de cijfers, welke hij hier opgeeft; cijfers, die aantoonen de geweldige vermeerdering der oorlogsbudgetten in de groote staten, over een tijdvak van tien jaar gevend een totaalstijging van 2,595,748,446 francs! De betreffende staten zijn: Italië, Oostenr.-Hongarije, Frankrijk, Japan, Rusland, Duitschland, Groot-Brittannië en de Ver. Staten van N. Amerika.

Scherp als hij wezen kan, eindigt hij deze brochure als volgt:

Voici ce que le tsar de Russie a dit dans son invitation à une conférence des puissances:

La conférence estime que la limitation des charges militaires qui pèsent actuellement sur le monde est grandement désirable pour l' accroissement du bien-être matériel et moral de l'humanité.

La conférence émet le vœu que les gouvernements, tenant compte des propositions faites dans la Conférence, mettent à l'étude la possibilité d'une entente concernant la limitation des forces armées, de terre et de mer et des budgets de guerre."

Et voilà le résultat des études!

Est-ce hypocrisie, oui ou non?

Een man als D. N. moest wel diep getroffen worden door het uitbreken van den grooten Europeeschen oorlog in 1914. En wel groot moest wezen zijn ergernis over de houding der socialisten

---

[1]) Les protestations sont de belles paroles, de belles phrases, et s'il existe une utopie au monde, c' est bien celle de croire qu' aux coups de canons et de fusils il faut répondre par des protestations, si belles qu'elles soient; ce qu' il y a de mieux encore, ce sont les gouvernements qu'ils rendent responsables „devant l' histoire et l' humanité". Cette théorie de la responsabilité aura sans doute provoqué un rire homérique dans les millieux gouvernementaux ou l' on s' en moque pas mal; et cette déclaration prendra le même chemin que tant d' autres fumisteries dans le genre de celles que la ligue pour la paix a déja publiées par volumes entiers.

Uit de rede van D. N. op het Züricher Congres.

in de verschillende landen. Waar bleef hun verzet? Waar was nu het revolutionnair bewustzijn bij de proletariërs? Na jarenlange revolutionnaire propaganda was het proletariaat nog slechts een kudde, die gedwee zich liet drijven naar de slachtplaats. De proletariaten der verschillende landen elkaar uitmoordend ter meerdere eere van kapitalisme en imperialisme, ziedaar de treurige apotheose van de jaren 1914, '15, '16.

Wat moet er wel zijn omgegaan in 't hoofd van den grijzen strijder voor de bevrijding der arbeidende klasse, die altoos de arbeiders er op had gewezen, dat zij hunne vijanden niet hadden te zoeken over de grenzen, maar in 't eigen land?....

Als ik ooit met eerbied heb opgezien tot D. N., dan is 't geweest in de laatste twee jaren.

Hoe grievend voor hem ook de teleurstelling moge zijn geweest over het feit, dat de volkeren van Europa de ramp van dezen gruweloorlog zonder eenige poging tot verzet over zich hebben laten komen, verlamd is hij er niet door geworden. Waar met name in ons land de anti-militairistische propaganda te intensiever is geworden onder den invloed des oorlogs, daar is D. N. weer een der mannen geweest, die zich niet onbetuigd hebben gelaten. In zijn orgaan „De Vrije Socialist" verschenen hoofdartikelen van anti-militairistische strekking, die uitmuntten door scherpe analyse en suggestieve kracht. Daarnaast gaf hij verschillende vlugschriften o.a. ook over oorlog en opvoeding. Op tallooze vergaderingen voert hij nog steeds het woord en ieder, die naar hem luistert, zal moeten getuigen: „de ouwe" is nog niet oud.

Lichamelijk moge deze onvermoeide strijder de kenteekenen vertoonen van den leeftijd, dien hij heeft bereikt, geestelijk is hij nog de stoere werker voor de overtuiging, voor de beginselen, die één zijn geworden met zijn gansche persoonlijkheid.

De groote Europeesche oorlog heeft bij talloozen een verderfelijken invloed gehad; het nationalisme is aangewakkerd, de internationale gevoelens zijn verflauwd, het vertrouwen op de brute kracht is grooter geworden, de militairistische neigingen zijn versterkt.

Domela Nieuwenhuis is zich zelf gebleven. De Europeesche

waanzin heeft hem niet aangetast. Rustig en waardig staat hij daar nog steeds met zijn onwrikbare overtuiging en zijn rotsvast geloof in mensch en menschheid en hij spreekt: „De rede zal zegevieren." (Het vredesboekje uitgave 1914, pag. 70).

Waarlijk iemand moet een buitengewoon sterk geloof hebben in zijne beginselen om dit te kunnen zeggen in een tijd, waarin het geweld heerscht en aan het kanon het laatste woord is.

Nieuwe Niedorp, Aug. 1916.

N. I. C. SCHERMERHORN

NU DOMELA NIEUWENHUIS 70 JAAR WORDT

Het is moeilijk zich een aantrekkelijker gegeven te denken, om over te peinzen dan den levensloop van hem, den als „ongeloovige" uit zijn kerk getreden, nochtans een sterker en heviger geloovige is gebleken dan menig in de Kerk gebleven geestelijke, zij het ook dat zijn geloof van voorwerp veranderd is. En die, als volksleider geroepen zijn schare door het leven te leiden, nochtans standvastig gebleven is in zijn afkeer om met het Leven, dat vernietigende leven van alledag, rekening te houden. Een slecht leider, een groot voorganger, als Mozes steeds de armen gestrekt naar het beloofde land van zijn Ideaal.

Als verkondiger der „Vrije Gedachte" is Nieuwenhuis een ontkenner geworden. Als verkondiger van het „Anarchisme" is hij in dezelfde lijn der ontkenning gebleven. Doch in zijn Vrije Gedachte als in het Anarchisme stond de „Persoonlijkheid" als het vaste, en in het Anarchisme, dat zich tegen den Staat richtte, heeft hij bovendien de Gemeenschap weer neergezet als het middelpunt. Ware hij zonder vastheid in beide bestrevingen geweest, hij zelf zou niet zooveel jaren lang zich staande hebben kunnen houden.

Weinig figuren in ons openbare leven hebben zoo sterk als hij hun kracht en hun zwakheid tegelijkertijd aan onze ziende oogen geopenbaard. Bij al zijn felheid was hij een kind gebleven, als Stockmann, met de groote, ronde eerlijkheid, het groot vertrouwen en het blindblijven voor de werkelijkheid. Zonder die laatste eigenschap zou hij nooit de drijfkracht naar het vèrliggende en daardoor reingebleven ideaal geweest zijn, gelijk we hem kennen, en gelijk de teekenaar van de symbolische voorstelling, vooraan in dit Gedenkboek, hem ons geteekend heeft. Hij strekt de armen er naar uit, gaande over de brandende golven der levenszee. Hij worstelt niet met die zee, laveert zijn boot er niet op, als een zeeman zou moeten gedaan hebben, verantwoordelijk voor de levens, die hij er over heen moest voeren.

In *Candida* van George Bernard Shaw schetst, aan het slot, de vrouw van den Christelijk-Socialistischen dominé Morell wat het haar kost aan dagelijkschen slooparbeid om hém in staat te stellen voor en naar zijn ideaal te leven. Alle idealisten kunnen hun ideaal in dit leven zuiver houden, als er anderen bereid blijken de ondankbare taak op zich te nemen met het leven te schipperen. In elk vertegenwoordigend lichaam kan een minderheid zich zoo „beginselvast" gedragen als zij maar begeert, zoolang zij zeker is dat de meerderheid haar wel beletten zal alles zoo rauw als het daar ligt tot werkelijkheid te maken. Domela Nieuwenhuis heeft kunnen vasthouden aan zijn ideaal dank zij de andere socialisten, die voor de arbeiders wisten te nemen wat er in de dadelijke werkelijkheid voor hen te krijgen was. Maar ook wie dit toegeeft, moet erkennen dat zonder zijn zuivere beginselkracht de toekomst van ons volk minder helder zou zijn. Zoo de idealisten de schipperaars noodig hebben, de laatste hebben de eersten niet minder van doen, zullen zij zich zelf niet heel en al verschipperen. Een man te bezitten, die 35 jaar aan zijn strijd voor het ideaal alles geofferd heeft, is voor elk volk een onderscheiding en een bemoediging. Zoo mogen allen Nieuwenhuis' feest meevieren, die ook in den tegenstander weten te eeren wat in ieder leven het hoogste is: trouwe toewijding aan het belang van anderen.

L. SIMONS

STRIJD TEGEN ONDERDRUKKING

De gedachte aan den strijd tegen den katholieken koning van Spanje — spoedig gevolgd door het gevecht der Oldebarneveldt en der de Witten tegen een anderen vorm van Protestantsche despotie, te verbinden aan het leven van Domela Nieuwenhuis is alleen weder gewaagd voor de schoolboekjes-historici.

De strijd voor de vrijheid van denken, eerst in onze dagen welbewust verbreed tot dien voor de vrijheid van denken en handelen begon veel vroeger dan met de verovering van den Briel. In ons land begon hij zeer vroeg! Met D. N. werd hij tot in onze dagen voortgezet. Thans beleven we zeker onder den druk van de zoogenaamde democratie een van zijn duisterste perioden. Zij, de democratie, heeft met dezen oorlog voorwaardeloos de conscriptie aanvaard, wellicht de zwaarste aanslag dien de despoot Napoleon tegen de burgervrijheid ondernam.

Zoo is het dat als we aan D. N. denken we tevens in den geest eeuwen terug en eeuwen vooruit gaan. Vele eeuwen Nederlandschen burgerstrijd, hebben niet gebracht waarop de idealisten hoopten. Een grooter vijand dan Katholicisme en Protestantisme is daar. Hij heeft zich op duivelsche wijze, democratie genoemd. D. N. behoort tot de weinigen die den moed toonden te zeggen, dat wat democratie heet een inderdaad gevaarlijker despotie is dan die opgesierd is met de koningskroon. Bij het treurig einde van de geschiedenis van Rome, toonde het onschoone verschijnsel zich althans met de coquetterie van menschen, die, somtijds krankzinnig, zich de verwanten van de Goden noemden. In onzen tijd is de democratie sierloos, ze maakt onzen tijd tot het gedrocht der beschavings-geschiedenis. D. N. is niet alleen in den op Nederlandschen bodem klassieken strijd om de vrijheid, waarin hij de beste humanisten opvolgde, de Barmhartige Samaritaan geweest, maar ook de St. George, die het gedrocht met zijn lans probeerde te doorboren. We hebben dezen strijd wel zeer mooi gevonden, doch den George niet voldoende bijgestaan.

Ware dat wel, dan zou de 70-jarige kunnen terugzien op een ander perspectief dan dat van veel verraad, veel onverschilligheid en veel leedvermaak bij hen, die hoewel ze elk daadverband er mee verloren, nog steeds zichzelf als zonen van de vrijheidkampers noemen. Maar de feiten ontwikkelen zich snel. Misschien als er over 10 jaar weer in 't teeken D. N. een feest der intellectueelen wordt gevierd, zal dan het aspect van Nederland anders zijn gekleurd en in zijn steunpunten merkbaar verschoven.

E. THORN PRIKKER

TWEE GESCHIEDENISSEN VAN VREDE

I.

Toen, jaren geleden, de sjah van Perzië ons land bezocht, waren natuurlijk alle autoriteiten in de weer, om dien grootmachtigen, verheven heerscher de wonderen der beschaving op elk gebied te toonen. De hooge heer was vooral getroffen door de een of andere electrische machine, waarmee onder bepaalde omstandigheden in een oogwenk een mensch gedood kon worden.

Maar — het ongeloof en de twijfelzucht dringen zelfs door tot buiten-Europeesche vorstenhersens — dat leek hem toch al te prachtig en te gemakkelijk, om waar te zijn; daarvan wilde hij zielsgraag het bewijs zien: met aandrang verzocht hij eventjes een man te halen.

Maar, ondanks de majesteitsschennis, die schuilt in het weigeren van de inwilliging van den geringsten wensch, door een gezalfd of gekroond hoofd geuit, moesten de autoriteiten, onder het aanbieden van duizend verontschuldigingen natuurlijk, den verheven gebieder te kennen geven, dat de wetten des lands niet toelieten voor die onschuldige proef een mensch beschikbaar te stellen.

„Neem dan maar een man uit mijn gevolg," zei ongeduldig de sjah, wiens wetensdrang popelde om bevredigd te worden.

Dat ook dàt niet mocht, was meer dan zijn stug brein kon opnemen; maar, misschien voor 't eerst in zijn leven, moest zijn wil buigen voor de verwijfde, flauwhartige Europeesche opvatting.

Voor zoo iets mag het leven van een medemensch niet opgeofferd worden.

II

De kultuur is met reuzenschreden vooruitgegaan; de volmaking van de techniek op elk gebied grenst aan het wonderbare;

maar ook de beschaving heeft vorderingen gemaakt. We hooren soms zelfs verkondigen, dat alle menschen broeders zijn en.... zusters; dat niet alleen het individu plichten heeft jegens de gemeenschap, maar ook de gemeenschap jegens haar leden. Wel bestaat er nog altijd rechtsverschil, maar van slavernij is geen sprake meer. Alleen moet ieder gehoorzamen aan de staatswetten, die hij niet heeft helpen maken. Als de staat gebiedt, moet de burger gehoorzamen; dat is in het belang van den burger; want de Staat weet wat het best(?) voor hem is.

Sedert het bezoek van den Perzischen sjah aan het beschaafde Europa zijn er machines uitgevonden en in verbijsterend aantal vervaardigd, die niet, bij toeval of door onvoorzichtigheid van den bedienaar, *kunnen* dooden, maar die *moeten* dooden. De eene uitvinder overtrof den ander in scherpzinnigheid van berekening en nauwkeurigheid van uitwerking, en zoo kreeg men werktuigen, die dooden op uren afstands, uit de lucht en uit de diepte der zeeën, niet één mensch afzonderlijk, maar honderden, ja duizenden tegelijk!

Dat zei de berekening; dat beweerde de theorie; maar zulke machines zijn er immers niet voor de theorie alleen.

De sjah van Perzië zei.... wou.... Och neen, de sjah van Perzië zei en wou niets. *Niemand* wou iets.

Maar uit liefde tot den vrede werden er in alle landen van die wondermachines aangeschaft. Waar kon men het geld beter voor besteden? Dat gaf veiligheid en rust. Nu durfde immers niemand zulk een land aanvallen; zoo werd het beste de vrede verzekerd.

Hoe beschaafder de natie — of de regeering, wat in een kultuurstaat op hetzelfde neerkomt — met des te meer ijver en toewijding legde men zich toe op het werken voor den vrede; alles werd daaraan ondergeschikt gemaakt; het grootste gedeelte van de staatsinkomsten werd daaraan besteed. En de opperhoofden en de staatslieden zagen dat met welgevallen; zij voelden, dat het zóó goed was.

III.

In sommige hoofden begonnen nieuwe gedachten te spoken, gedachten, die bij nader inzien bleken van heel ouden oorsprong te zijn, maar die in de oogen der heerschers verderfelijk waren en door hen dus steeds, terstond bij hun verschijning, waren vertrapt en uitgeroeid. Dat meenden ze ten minste; maar de ideeën waren toch niet gestorven: Ze ontkiemden telkens weer opnieuw.

Maar de menschen, die ze in zich speurden, bekenden ze zich zelven ternauwernood: het waren ongetwijfeld inblazingen van den Booze; ze druischten immers lijnrecht in tegen de opvattingen van allen, die hoog stonden in het land; ze waren strijdig met het belang van den Staat. En.... 't is gevaarlijk voor eigen rust en voordeel, om anders te denken, anders te voelen, anders te willen, anders te handelen, anders te spreken, dan den wettelijk boven ons gestelden machten aangenaam is. Elk verstandig mensch houdt het eene oog gericht naar boven, het andere naar omlaag.

Er kwamen echter allengs eenige personen, die met beide oogen denzelfden kant uitkeken, en ze waren verbaasd over wat ze zagen, toen ze niet meer loenschten. Langzaam, heel langzaam kregen ze inzicht in de dingen der menschenwereld, en toen kwam de overtuiging, dat de heerschers met hun aanhang niet goed stuurden, dat ze alles hadden ingericht naar hun belang en zich om het welzijn van de anderen niet bekommerden; dat hun liefde tot den vrede en hun streven om dien te handhaven leugen, niets dan leugen en schandelijke huichelarij waren, en dat alle maatregelen daartoe juist strekten, om op een oogenblik, dat zij gunstig achtten, de wereld in vuur en vlam te zetten, alles uit vuig eigenbelang, uit vechtlust, uit minachting van het volk en uit begeerte naar machtsvergrooting.

En:

in 1891 klonk daar op het tweede Internationaal Socialistisch Congres te Brussel het kloeke voorstel van Domela Nieuwenhuis om een mogelijken oorlog te beantwoorden met een algemeene weigering om te vechten!

Dat oogenblik is het eerste lichten geweest van een misschien nog verre toekomst, waarin vrede zal heerschen tusschen alle volkeren; waarin de moraal, die voor den beschaafden, waarachtigen mensch geldt, niet langer verkracht wordt door de grooten der aarde. Die daad zal de grootste roem blijven van den eerlijken, edelen Domela Nieuwenhuis, die nooit geaarzeld heeft, frank en vrij zijn meening te verkondigen. Die daad is het zaad, waaruit een plant zal oprijzen, die de gansche menschheid ten zegen strekt.

Zeist, 5 Sept. 1916.

TITIA VAN DER TUUK

DOMELA NIEUWENHUIS EN HET VEGETARISME

Ik heb D. N. ontmoet als Dageraadsman, als socialist, als kiesrechter, als voorstander van vrouwen-emancipatie (zooals toentertijd de rechtstrijd der vrouw heette) en bij tal van andere gelegenheden waar Humanitaire vraagpunten ter behandeling kwamen; maar het meeste voeling hadden wij toch op vegetaries gebied, waar hij onze bijeenkomsten en congressen, als een onzer oudsten, dikwijls bezocht en zich ook als spreker en schrijver in onze Bode niet onbetuigd liet.

D. N. behoort, kan 't anders, tot de Etiese Vegetariërs, d.w.z. tot degene die de overtuiging zijn toegedaan dat het doden en zich voeden met het vlees van dieren, *niet* in overeenstemming is met de plaats, die de mens in de natuur inneemt, een plaats die het menslik instinkt, elk die er op letten wil, met grote nauwkeurigheid doet kennen.

De konsekwensie van het Eties-Socialisme, dus niet het Socialisme in de enge betekenis van Ekonomies systeem, voert ieder die de kwestie dóór durft denken en daarbij de behoefte gevoelt het verkregen teoreties inzicht ook prakties toe te passen, onvermijdelik tot het vegetarisme.

Van een karaktervol mens, als D. N. is, kan het ons dus niet bevreemden dat hij de konsekwensie aanvaardde van de eenmaal verkregen overtuiging.

Hij zegt daaromtrent zelf „nadat ik eenmaal op etiese gronden „van de juistheid der zaak overtuigd was, hield ik mij niet lang „bezig met een overgangsdieet, maar schrapte het vlees onmid„delik van mijn spijslijst. Een kwestie van meerder of minder ge„zondheid is het nooit voor mij geweest, want ook als vleeseter (D. N. was toen nog jong en de jeugd kan op hygiënies gebied „veel zondigen) was ik nooit ziek. Het eerst kwam ik in aanraking „met de vegetariese idee door de werken van Ed. Balzer, de „Duitse pionier op dit gebied. Het was vooral mijn afkeer van

„wreedheid en moord op weerloze dieren, die den doorslag gaf, „later werd ook de economiese zijde van het vegetarisme, uit so- „ciaal oogpunt, voor mij van groot belang."

Op het Internat. veget.-congres in 1913 te Scheveningen gehouden heeft D. N. dan ook deze zijde van het vraagstuk in een uitnemende rede [1]) aan een speciaal onderzoek onderworpen.

Begonnen met het goed recht van het Vegetarisme, staat D. N. tans, met een rij van grote Denkers uit alle landen op het standpunt dat een hervorming van mensensamenleving slechts op vegetariese grondslag mogelik is. Als levend bewijs van de voortreffelikheid der vegetariese levenswijze staat onze 70-jarige D. N. daar in ongebroken kracht en geestesheldérheid, na een leven dat wij zowel op lichamelik als geestelik gebied, als zwaar en slopend mogen noemen.

Wij vegetariers brengen hem onzen heilgroet en hopen hem nog lange jaren als een der onze te mogen begroeten.

Bloemendaal.

D. DE CLERCQ

[1]) Zie Compte Rendu, verkrijgbaar à 50 cent bij de Veget. Boekhandel te Soest.

DOMELA NIEUWENHUIS ALS VEGETARIËR

De taak is mij opgedragen om aan den jubilaris een woord te wijden in verband met zijn vegetarische leefwijze. Ik heb die taak met genoegen aanvaard, mij herinnerend, dat in het laatst van 1894 Domela Nieuwenhuis op mijn verzoek toetrad als gewoon lid van den pas opgerichten *Nederlandschen Vegetariërsbond,* wat ik te meer op prijs stelde omdat het nieuwe Bondslid toen reeds een 15-jarige practijk van het vegetarisch dieet achter den rug had en door hem dus het bewijs geleverd was, dat een vegetarische leefwijze gepaard kan gaan met onvermoeiden arbeid.

Deze zijde van 's mans leven heeft evenwel nog weinig de aandacht getrokken en ik geloof niet ver van de waarheid te zijn, als ik veronderstel, dat er duizenden zijn, die den naam van Domela Nieuwenhuis nooit anders hebben hooren noemen dan in verband met socialisme en anarchie en die in hun verbeelding hem niet anders kennen dan hunkerend naar stroomen bloeds, die hij zou vergoten wenschen ter omkeering van de bestaande maatschappij.

Zouden zij hun ooren vertrouwen als zij vernamen, dat die revolutionnaire woordvoerder het eten van vleesch- en vischgerechten reeds tientallen van jaren heeft nagelaten, omdat hij een afschuw heeft van het noodeloos vergieten van bloed van onschuldige dieren, omdat hij zich niet schuldig wil gevoelen aan den ontijdigen dood van een schepsel, dat zich in het leven verheugt.

En toch wat velen niet zouden kunnen gelooven, als zij het hoorden, is de zuivere waarheid. Louter uit humanitaire overwegingen is Domela Nieuwenhuis vegetariër geworden. Gezondheidsredenen hebben in dezen niet medegeteld. Vóór en nà zijn overgang tot het vegetarisme heeft hij een normale gezondheid genoten. Hij was en hij is nog van meening, dat men de matigheid betrachtende zoowel bij een gemengde als bij een vegetarische voeding zijn gezondheid kan behouden en de vrees, dat in een vegetarische voeding gevaar zou steken voor de gezondheid

was 35 à 40 jaren geleden nog meer algemeen dan tegenwoordig. Te verwonderen was het dan ook niet, dat hem door zijn geneesheer werd voorspeld, dat hij de oorzaak zou zijn van den dood zijner kinderen.

Die sombere voorspelling behoefde den pas beginnenden, nog schier alleen staanden vegetariër geen vrees aan te jagen. Het was hem immers niet onbekend hoe groot een aantal zijner medemenschen onder veel ongunstiger omstandigheden dan waarin zijn gezin verkeerde, door den nood gedwongen zich het genot van vleesch of visch moesten ontzeggen.

In dit opzicht is in de laatste jaren veel veranderd. Wel is de meening nog niet algemeen, dat de vegetarische voeding uit het oogpunt van gezondheid boven een gemengd dieet is te verkiezen; wel is het er nog ver af, dat die meening door de geneesheeren zal worden gepropageerd, maar het inzicht wint veld, dat vleesch- en vischspijzen niet onontbeerlijk zijn en meer en meer hoort men er van, dat deze of gene arts aan bepaalde personen een vegetarisch dieet voorschrijft of die tegen bepaalde ziekten hun patiënten een vegetarische voeding aanbeveelt. Ook Nieuwenhuis heeft door hetgeen hij bij anderen waarnam, de overtuiging gekregen, dat een vegetarische voeding mits behoorlijk toegepast, bevorderlijk is voor de gezondheid.

Heeft de humanitaire zijde van het vraagstuk der voeding Domela Nieuwenhuis tot het vegetarisme gebracht, heeft hij de hygiënische voordeelen er van in den loop der jaren leeren waardeeren, het kon niet anders, of hij, de vriend der onterfden moest ook zijn aandacht wijden aan het verband dat er bestaat tusschen de voeding van den mensch en den groei der menschheid en wel in de dubbele beteekenis van het woord, dus niet alleen in het aantal individuen maar ook in de verhooging van het peil der beschaving en der zedelijkheid.

Dat werd ook begrepen door het comité, belast met de voorbereiding van het *vierde congres van den Internationalen Vegetarischen Bond,* gehouden op den 24sten, 25sten en 26sten Augustus 1913 in het *Hotel Zeerust* te *Scheveningen.* Het Comité noodigde Domela Nieuwenhuis als spreker uit en deze aanvaardde de uit-

noodiging. Den tweeden dag van het congres trad hij op met het onderwerp: *Le côté économique du végétarisme,* d. i. de staathuishoudkundige zijde van de vegetarische leefwijze.

De korte tijd, die aan congresverhandelaars kan worden toegestaan, is immer oorzaak, dat het onderwerp niet ten volle tot zijn recht komt. Toch is het Domela Nieuwenhuis gelukt in een korte spanne tijds het onderwerp van verschillende zijden te belichten en heel wat vragen, die zich bij een grondige behandeling voordoen, afdoende te beantwoorden.

Met een beroep op uitspraken van vermaarde staathuishoudkundigen en bevoegde onderzoekers toonde hij aan, hoe volgens de onverbiddelijke wetten der natuur in de toekomst de veefokkerij zou verdrongen worden door land- en tuinbouw gelijk in het verleden de jager was verdrongen door veefokker en landbouwer. Hij verzocht zijn gehoor zich in de verbeelding te verplaatsen naar de toekomst, wanneer eenmaal dat proces zou zijn voltrokken in de menschelijke samenleving.

In die toekomstige wereld zal de leer van het *Nieuw-Malthusianisme* met haar nadeelige gevolgen zijn verouderd. Vleesch, tabak, alcoholische dranken zullen evenmin als koffie of thee meer ten verkoop worden aangeboden. Wat al tijd en arbeid zullen worden uitgespaard, die thans worden aangewend tot benadeeling van lichaam en van geest en die alsdan ten goede zullen komen aan de alzijdige ontwikkeling van den mensch. Op deze wijze bewijst Domela Nieuwenhuis de stelling, dat de beschaving van de maag uit een aanvang heeft genomen en dat zij een belangrijke rol zal blijven spelen in de ontwikkeling der menschheid.

Wat ik uit de congresrede heb aangehaald, zal allicht den lust opwekken de geheele rede te leeren kennen, die in het *Compte-rendu* van het congres is opgenomen. Wie aan dien lust gevolg geeft, zal wellicht als ik geneigd zijn het te betreuren, dat Domela Nieuwenhuis, die blijkbaar diepgaande studie heeft gemaakt van het vegetarisme betrekkelijk zoo weinig heeft gedaan voor de propaganda ervan door zijn bezielend woord.

Ik zeg hier met opzet *geneigd,* want de vraag of het *woord* — al zij het met nog zooveel vuur tot de menigte gericht, niet achter-

staat bij de *daad,* moet zonder eenige beperking worden toegegeven.

Van het *woord* en van de *daad* gaat suggestie uit, maar de suggestie van de *daad* is van anderen aard, dan die van het woord. Zij werkt veel langzamer, maar is van meer duurzamen aard.

Als de menigte tot schreiens bewogen onder de vurige woorden van den spreker uiteen gaat, een iegelijk naar zijn huis of naar zijn arbeid, wat blijft er dan over van het vuur of hoelang blijft het vuur nagloeien, dat de spreker in de harten had ontstoken?

De suggestie, die uitgaat van een waarlijk zedelijke leefwijze is niet te vergelijken bij een knetterend vuur, veeleer bij den voor het menschelijke oog niet merkbaren voortgang van den kleinen wijzer van een uurwerk, een voortgang, die na eenigen tijd toch in zijn gevolgen erkend moet worden.

Over de belemmeringen, die bij de uitwerking van het goede voorbeeld kunnen optreden, zal ik hier zwijgen. Ik mag echter wel de hoop uitspreken, dat wie tot heden in den waan mocht hebben verkeerd, dat de vegetarische leefwijze, waaraan Domela Nieuwenhuis meer dan de helft van zijn leven is trouw gebleven, een eigenaardigheid is, die men hem ter wille van zijn overige waardevolle eigenschappen maar moet vergeven, thans tot beter inzicht zal zijn gekomen.

Gelijkheid van het inzicht behoort vooraf te gaan aan bewuste navolging.

Moge tusschen den jubilaris en schrijver dezer regelen niet op elk gebied gelijkheid van inzicht bestaan, zeker zijn wij beiden het ten volle eens met deze stelling:

Zonder een grondige herziening van de thans nog heerschende begrippen omtrent de meest gewenschte leefwijze, ook geen grondige hervorming van de thans bestaande onmaatschappelijke samenleving.

M. VALK Lzn.

D. N. EN HET ARBEIDERSVRAAGSTUK

Aan de uitnoodiging om mijn vriend F. Domela Nieuwenhuis te herdenken bij het bereiken van zijn zeventigjarigen leeftijd, voldoe ik gaarne, omdat ik meen, dat het werk van dezen indertijd door velen gehaten, door velen afgodisch vereerden man een zegen is geweest voor ons land.

Na 1873 heb ik hem leeren kennen in de vergaderingen van het Comité ter bespreking der sociale kwestie, waarvan de heer De Jong van Beek en Donk, advocaat-generaal bij het gerechtshof te Zwolle, voorzitter, Mr. B. H. Pekelharing, hoogleeraar, secretaris, en de werkman J. Th. Scheepers penningmeester waren.

In 1879 was Domela Nieuwenhuis ook mede oprichter van het Comité voor algemeen stemrecht te 's-Gravenhage, waarvan Mr. J. D. Veegens voorzitter, Mr. W. Heineken secretaris en B. H. Heldt tweede secretaris waren, welk laatstgenoemd comité in 1886 ontbonden werd.

Bij de herhaalde ontmoetingen, die ik in die jaren in de vergaderingen van die Comité's met Domela Nieuwenhuis had, bleek mij, dat hij met volle overtuiging de leer van Marx verdedigde, en dat hij geen „Streber" was, die uit eerzucht een volkstribuun werd, zooals velen toen meenden.

Ook woonde ik een paar malen een door hem gehouden volksvoordracht bij, waarin hij den ellendigen toestand der arbeiders met schrille kleuren afschilderde en hen opwekte tot ontevredenheid met hun lot.

Dit laatste vooral maakte den haat van de werkgevers tegen hem gaande.

Toch meen ik, ofschoon ik geen partijgenoot van hem was noch ben, dat dit een verdienste van hem was, want zoolang als de arbeiders niet ontevreden werden met hun ellendigen toestand, zochten zij ook niet naar middelen om dien toestand te verbeteren.

En de mogelijkheid van sociale verbetering der arbeiders is afhankelijk van de kracht hunner onderlinge samenwerking.

Van arbeidswetgeving bestond er in 1873 nog geen spoor.

Werkstakingen waren toen strafrechterlijk verboden.

Arbeid van jeugdige kinderen in de fabrieken en daarbuiten was onbeperkt toegelaten. Arbeidstijd in het algemeen veel te lang.

Het truck-systeem (waarvoor geen Hollandsche naam bestaat) was geoorloofd en werd vlijtig toegepast.

De loonen der veldarbeiders waren algemeen ontzettend laag, de loonen in de meeste fabrieken evenzeer.

Het jaarlijksche onderzoek der lotelingen bij de nationale militie wees op lichamelijken achteruitgang.

De woningtoestanden der arbeiders lieten algemeen veel te wenschen over.

De meeste arbeiders waren vroegtijdig versleten, zonder dat zij voor den ouden dag hadden kunnen zorgen.

De pogingen van het Comité ter bespreking der Sociale kwestie, dat ten doel had eene arbeidswetgeving in het leven te roepen om de misstanden tegen te gaan, vonden bij de regeerende machten noch bij de burgerij gehoor.

„Een kwestie van vraag en aanbod", luidde het antwoord van hen, die er belang bij hadden, dat de loonen niet verhoogd werden; maar ook zij die er geen direct belang bij hadden, bleven doof, omdat de leer van het laisser-aller zoo algemeen ingang had gevonden, dat men meende met toestanden te maken te hebben, uitsluitend door natuurwetten beheerscht.

De gedurende bijna een halve eeuw door Domela Nieuwenhuis gevoerde propaganda in woord en schrift voor zijne denkbeelden, heeft zeker velen wakker gemaakt, en mede tengevolge gehad, dat onze arbeidswetgeving, al is zij nog verre van volmaakt, is tot stand gekomen en van lieverlede uitgebreid en verbeterd en dat de arbeiders door hunne vakverbonden en stakingen nu en dan met gunstig gevolg de verlaging van loonen of verlenging van arbeidsduur hebben kunnen tegengaan of de verhooging van loonen of andere voordeelen hebben kunnen bewerken.

Zonder twijfel hebben in de halve eeuw, die achter ons ligt de onvermoeide pogingen van de Jong van Beek en Donk, van Houten, Heldt, Scheepers, de Rot, Goeman Borgesius, Veegens, Treub en anderen krachtig medegewerkt om de oplossing der Sociale kwestie te bevorderen, ofschoon zij de leer van Marx met evenveel warmte bestreden als Domela Nieuwenhuis haar verdedigde, maar zonder Domela Nieuwenhuis was stellig niet bereikt, wat thans bereikt is.

Middelburg, 31 Aug. 1916.

Mr. J. DE WITT HAMER

D. N. EN GEHEELONTHOUDING

Voor zoover ik mij herinneren kan, heb ik D. N. nooit eene rede, speciaal voor de geheel-onthouding, hooren uitspreken. Ik heb altijd den indruk gekregen dat het socialisme, van den tijd af dat hij hiervoor als propagandist optrad, bij hem het alles overheerschende beginsel was, waaraan alle andere dingen ondergeschikt waren, zoodat hij slechts bij enkele gelegenheden met andere onderwerpen optrad en zelfs dan, al hadden die onderwerpen schijnbaar met het socialisme weinig verband, dit het leeuwenaandeel in zijn betoog gaf.

Desniettegenstaande heeft naar mijne meening de geheelonthouding — evenals tal van andere goede zaken — meer aan D. N. te danken, dan aan de meeste propagandisten, die officieel daarvoor werden en worden aangewezen. Dat b.v. in Friesland de geheelonthouding zulk een betrekkelijk hooge vlucht heeft genomen, is naast het onvermoeide werken hiervoor door wijlen O. Stellingwerf en door zijne echtgenoote G. C. Stellingwerf-Jentink als pioniers, mede voor een zeer groot deel te danken aan de wijze, waarop D. N. te allen tijde de propaganda voor het socialisme heeft gevoerd.

Hij vleide het volk, hij vleide ook de zich noemende socialisten volstrekt niet met hun „bewustheid" enzoovoort, maar hekelde hunne ondeugden en tekortkomingen soms op een alles behalve malsche wijze en daaronder ook de dronkenschap en het drinken van alcoholische dranken. En wat het te velde trekken, niet alleen tegen het erkende misbruik, maar ook tegen het niet-erkende verkeerde van het gebruik van alcoholische dranken beteekende in den tijd toen D. N. voor het eerst Friesland als de prediker van het socialisme bereisde, kunnen alleen de ouderen van dagen weten. Zelfs onder hen, die al spoedig het socialisme openlijk aanhingen, waren er maar weinigen, die van geheel-onthouding iets wilden weten. Slechts naar Multapatior, naar de matigheidstheorie, wilden enkelen luisteren.

Toen kwam, onder de enkelen die met woord en voorbeeld de geheelonthouding predikten, ook Domela Nieuwenhuis. Hij kwam voor deze zaak niet met lange betoogen, niet met in verveling aangehoorde en ras vergeten tabellen en cijfers, maar in de eerste plaats met zijn voorbeeld en vervolgens met enkele, als terloops daarheen geworpen, maar *nooit* weder vergeten wordende, gezegden.

Wat zagen velen vreemd op, dat ze aan hem geen glas bier, zelfs geen glas wijn, kwijt konden worden. En als men naar aanleiding van zulke aanbiedingen met hem over den alcohol ter sprake kwam, dan hoorde men toen — bijna 40 jaren thans geleden — van hem al de meest categorische ontkenning van de versterkende of opwekkende kracht, welke in den alcohol zou zijn gelegen.

„Als ik begonnen was met ook maar af en toe eens een glas te nemen", hoorden wij hem zelf toen eens zeggen, „dan zou ik de vermoeienissen van de propaganda-reizen niet hebben kunnen dragen."

Al stelde hij in zijne redevoeringen meer dan eens op den voorgrond, dat het misbruik van sterken drank grootendeels zijn oorzaak vond in maatschappelijke omstandigheden, daarmede vergoelijkte hij geenszins het misbruik en het gebruik. Integendeel! Telkens en telkens weder maande hij aan den alcohol geheel te laten staan en in tal van vergaderingen werd door hem het slagwoord onder de aanwezigen geslingerd en in het geheugen der aanwezigen als een blijvend iets mede naar huis gedragen:

„Drinkende arbeiders denken niet;
„Denkende arbeiders drinken niet."

Kan kernachtiger en krachtiger de tegenstelling tusschen drinken (van alcoholische dranken) en denken worden aangeduid?

Weder anderen, misschien ongevoelig voor zuiver éthische beweegredenen, wist hij op meer plastische gronden te bewegen den sterken drank te laten staan. Overal onder de arbeiders is b.v. zijne waarschuwing bekend: „Denkt er aan, arbeiders, met elken borrel, dien gij drinkt, stelt gij de regeering in staat een

kogel te koopen, waarmede op u bij werkstakingen kan worden geschoten."

En ik weet dat dit woord menig arbeider, die voor andere argumenten daarvoor tot nu toe ongevoelig was, tot de geheelonthouding en dáárdoor tot meerdere moreele verbeteringen heeft gebracht. Waartoe er meer van te zeggen? Laat mij samenvatten: Domela Nieuwenhuis is, als man die het vertrouwen der arbeiders geniet als slechts weinigen mag gebeuren, is door zijn voorbeeld en de wijze waarop hij zich bij het volk gehoor weet te verschaffen, steeds een der meest krachtige propagandisten voor de geheel-onthouding geweest.

G. L. v. d. ZWAAG

FERDINAND DOMELA NIEUWENHUIS

Dit „Gedenkboek" bedoelt niet te zijn een historisch werk. Het zou zelfs nog de vraag zijn of wij op dit oogenblik wel ver genoeg zijn verwijderd van de gebeurtenissen der laatste 40 jaren om geheel objectief een oordeel te schrijven over de beteekenis daarvan en over den invloed die daarop door den man aan wien dit boek is gewijd, werd uitgeoefend.

Afgescheiden nog van persoonlijke anti- of sympathie is het een feit, dat zij die zelven bij een of anderen strijd zijn betrokken geweest, minder in staat zijn, nooit te vermijden fouten waar te nemen, dan anderen, die buiten den kamp staande, de gelegenheid hadden nauwkeurig na te gaan, hoe de toestanden zich wijzigden en hoe groot de beteekenis was, die daarop werd geoefend, door hen, die als aanvoerders van een actie konden worden aangemerkt.

Met dit voorbehoud willen wij thans trachten, om, voor zoover ons dit mogelijk is, aan het nageslacht bekend te maken, hoe groot en hoe veelomvattend de invloed is geweest van den arbeid van den man, gevreesd en vereerd als weinige politieke figuren vóór hem, op den vooruitgang en de ontwikkeling der denkbeelden van het Nederlandsche volk. De vorige bladzijden van dit boek getuigen er zeker wel van, hoe op bijna elk gebied Domela Nieuwenhuis den strijd heeft durven aanbinden tegen denkbeelden en begrippen die voordien als waar en onaantastbaar hadden gegolden.

Het is een der groote verdiensten van D. N. dat hij vaste lijnen heeft weten te trekken, voor de taak die hij zich voorstelde en al moge het waar zijn, dat zijn voornaamste kracht was gelegen in zijn kritiek op bestaande toestanden, dat hij wordt genoemd „de groote slooper" der 19e eeuw, ongetwijfeld was die sloopersarbeid noodzakelijk. D. N. heeft niet geleefd, zonder — om zijn eigen woorden te gebruiken — „een voetstap na te laten in den

zandzoom van den tijd." Slooperswerk was, toen D. N. zijn arbeid begon, het voornaamste, zoo niet het eenige, wat in de gegeven omstandigheden kon worden verricht. Bij een geheel vertheologiseerd volk, met een bijna geheel versufte arbeidende klasse, kon van materiëelen of geestelijken opbouw geen sprake zijn zonder voorafgaande mokerslagen op het bestaande, zonder geweldige kritiek, verstaanbaar ook voor een door gebrekkig onderwijs dom gehouden, een treurig bestaan voerende massa.

Treurig was inderdaad de toestand toen de Luthersche predikant, Domela Nieuwenhuis, volle kerken trekkend door zijn ongewoon redenaarstalent, naar voren trad en de agitatie begon, tegen alles wat hij, na ernstig nadenken, meende te moeten bestrijden. En hij deed dit met een ongemeene kracht, zóó groot, dat het kalme, zoo bij uitstek lakonische Nederlandsche volk na uit den dommel opgewekt te zijn, zelfs in beroering werd gebracht.

* *
*

DOMELA NIEUWENHUIS ALS AGITATOR

D. N.'s groote kracht ligt in de wijze waarop hij de denkbeelden, die hij voorstaat, verdedigt. Eenmaal voor een denkbeeld gewonnen, weet hij van geen wijken, en wanneer het ooit een teekenaar is gelukt, uitdrukking te geven aan den zielstoestand van een mensch, dan was het de kunstenaar die de voorplaat ontwierp voor dit Gedenkboek; D. N. recht voor zich uitwijzend naar zijn ideaal, onbekommerd om de woedende golven, die hem bedreigen. De symbolische zin dezer teekening, geeft de werkelijkheid weer. *Zóó was, zóó is D. N.* Dit was ook het geheim waardoor in zoo korten tijd de aandacht moest gevestigd worden op zijn persoon. Hij dacht niet aan transigeeren met beginselen: „practisch overwegen" of misschien de verdedigde ideeën wel pasten in het kader van den tijd, was bij zijn optreden uitgesloten; dat was oorzaak van veel onaangenaamheden voor hem zelven, maar tevens de machtige factor waardoor hij doordrong tot de tot heden zoo onverschillige volksmassa, die plotseling begon te ge-

voelen, dat „er iets haperde" aan de inrichting onzer samenleving; dat zij mensch waren als alle anderen; dat zij, de arbeiders, de werkelijke steunpilaren der maatschappij zijn, dat door hun arbeid alles ontstaat, op hun arbeid alles berust.

Het ware onredelijk te beweren dat vóór Domela Nieuwenhuis niets was geschied om de lauwheid en onverschilligheid van het Ned. volk te bekampen en verandering te brengen in de economische voorwaarden waaronder de arbeidende bevolking leefde. Integendeel, hetgeen was voorafgegaan aan het optreden van D. N. was moedig pionierswerk geweest, dat den zoo dorren bodem gereed maakte voor het door D. N. te strooien zaad.

Het belangrijke in D. N.'s optreden was, dat hij niet den aanval ondernam op één enkel punt, maar tegelijk op al hetgeen hij op een gegeven moment verkeerd achtte in onze samenleving. Daardoor kwam hij vaak in botsing met personen, die omtrent een enkele aangelegenheid zijn medestanders waren. Uit de verschillende opstellen in dit Gedenkboek blijkt hoe uitgestrekt het terrein was, waarop D. N. zich bewoog en hoe al zijn werk getuigt van een diepgaande studie over de vraagstukken van den meest uiteenloopenden aard, maar bijeengehouden, door een door D. N. zelf geweven en krachtig in de hand gehouden draad.

Kon het verwonderen, dat D. N., die niet als dorre kamergeleerde, maar als man van studie en practijk beide, de taal wist te vinden, verstaanbaar zelfs voor de destijds nog zoo geheel onontwikkelde volksmassa, bij zijn optreden in de eerste plaats dacht aan de belangen van hen, wier levenslot hem het meest interesseerde? Maar dat had een ongekende beweging tot gevolg. Een belangrijk deel des volks stelde zich partij, de onverschilligheid begon te wijken. Men was gedwongen den strijd door D. N. aangevangen, te aanvaarden, omdat men vreesde voor den suggestieven invloed van den „opruier". Want D. N.'s invloed breidde zich snel uit. Het volk houdt altijd van tegenstellingen; de fijne nuances, de kleine verschilpunten ontgaan — en ontgingen vooral toen nog — zijn aandacht; maar het voelde als onderdrukte massa spoedig dat zijn eigen levensbestaan dan toch wel beter kon worden en het nam gretig kennis van de artike-

len, geschriften, brochures, enz., die van D. N.'s hand uitkwamen.

De grootste kracht van den zoo strijdbaren agitator lag in het door hem gesproken *woord*. In de steden, zelfs in de kleinste dorpen, werden bijeenkomsten gehouden waar D. N. het woord voerde en waar hij sprak, werd met belangstelling, neen, met ontroerenden eerbied geluisterd naar het „Evangelie der onterfden" dat werd gepredikt door den fellen agitator. Het arbeidende volk kon niet onverschillig blijven, wanneer het de bezielende woorden vernam: *Proletariërs aller landen vereenigt U! Gij kunt alles winnen bij den strijd; gij hebt niets te verliezen dan Uwe slavenketenen!*

Men heeft wel eens beweerd, dat de wijze waarop D. N. de massa toesprak, meer invloed had op het gemoed, dan op het verstand van het volk; dat D. N. minder zich bekommerde om de geestelijke ontwikkeling des volks. Deze legende is voldoende weerlegd door het groot aantal werken, welke D. N. heeft geschreven en waarvan aan het slot van dit gedenkboek een wellicht nog niet volledige opgave volgt. Van de meest bekende noemen wij alleen zijn studie: *De Normale Arbeidsdag,* welk boek jarenlang voor de zich ontwikkelende arbeiders de bron was waaruit zij hunne kennis van de productieverhoudingen hebben geput. Het was noodig en is dat ook heden ten dage nog — de ontwikkeling van het verstand gepaard te doen gaan, met de verheffing van het zedelijk bewustzijn. Doch het was juist D. N., die dat zoo helder inzag, die steeds aandrong op *denken,* de arbeiders tot denkende menschen wilde maken en daardoor op den vooruitgang des volks van zoo grooten invloed is geweest. Ieder die zich wendt tot het volk, heeft vooraf te onderzoeken naar het algemeene peil van ontwikkeling der massa, opdat de verkondiging zijner denkbeelden, zoo niet wordt gedeeld, dan toch begrepen. De meest ernstige tegenstander zal moeten erkennen, dat D. N. bij de verdediging zijner denkbeelden nimmer *afdaalde* naar zijn gehoor, hoe populair hij zijn onderwerp ook behandelde, maar steeds er naar streefde het *op te heffen* naar de hoogte waarop hij zich zelf bevond. En daartoe is alleen hij in staat, die met de geestesontwikkeling van dat gehoor volkomen bekend is.

In de geheele arbeidersbeweging van ons land — misschien ook van het buitenland — is in de laatste 40 jaren niemand aan te wijzen die zoozeer alles in zich vereenigde om de aandacht als publiek persoon op zich te vestigen, als D. N., daar zijn machtig woord en zijn voorbeeldig leven den indruk vestigden van een zeldzame verschijning. Vandaar dat het arbeidende volk hem beschouwde als een anderen Christus.

Dat was in de eerste periode van zijn werkzaamheid, toen het in domheid gekluisterde volk meende dat niemand anders dan een Heiland zoo zou vermogen op te treden. Ook daarin is verandering en verbetering gekomen. Het arbeidende volk gelooft in zijn breede lagen niet meer in redding uit zijn toestand door een bovennatuurlijk wezen. Het heeft geleerd — en dat vooral uit de door D. N. gevoerde propaganda, dat het zelf de handen aan den ploeg moet slaan. Het arbeidende volk is langzamerhand tot het inzicht gekomen, dat de man, die den weg naar een gelukkiger maatschappij aanwees, een mensch was, gelijk andere menschen, een mensch met menschelijke eigenschappen — geen bovennatuurlijk of liever onnatuurlijk schepsel — maar toch een mensch zoo edeldenkend, zoo onbaatzuchtig, zoo opofferend, dat hem dit de aanhankelijkheid en de toewijding van tienduizenden in den lande waardig maakte. Voor een niet gering deel is dit ook het gevolg van het rotsvaste in ieder opzicht gerechtvaardigd gebleken vertrouwen, dat D. N. tot zijn arbeid nimmer werd gedreven door zucht naar persoonlijk voordeel of wat sommigen „persoonlijke eer" gelieven te noemen.

Van hoeveel politieke personen kan dit met zooveel waarheid worden getuigd als van F. Domela Nieuwenhuis?

* *
*

Er zijn uit de belangrijke episoden in het aan ervaring zoo rijke leven van D. N. drie feiten te noemen, die elk op zich zelf kunnen worden beschouwd als beëindiging van een oude en begin van een nieuwe periode of nieuwe fase van ontwikkeling. Vooreerst: het breken met de Kerk door den predikant D. N., gevolgd

door zijn optreden voor de arbeiders; vervolgens het sociaal-democratische standpunt van D. N. en zijn Kamerlidmaatschap; eindelijk: zijn strijd tegen het parlementarisme en in verband daarmede: de aanvaarding van de anarchistische levens- en wereldbeschouwing. Uit deze verandering blijkt een telkens zich ontwikkelen tot hoogere opvatting van de levenstaak. De ontwikkeling geschiedde regelmatig. Wie deze ontwikkeling nader wenscht te bestudeeren, leze en beoefene het door F. Domela Nieuwenhuis geschreven werk: *Van Christen tot Anarchist*, waarin de auteur even helder en bevattelijk als altijd, de geleidelijke verandering zijner meeningen beschrijft en verklaart.

HET AFSCHEID VAN DE KERK

Het is voor een ernstig mensch altijd iets tragisch door hem beleden beginselen te moeten laten varen, omdat voor ieder *denkend* individu de grondslagen waarop zijn levens- en wereldbeschouwing berust, ook zijn leven besturen. Het prijsgeven van een enkel onderdeel eener levensbeschouwing geeft reeds tot desillusie aanleiding. Hoeveel dieper treft het, wanneer men door nadenken er toe wordt gedreven datgene los te laten, wat men tot nog toe als juist en waar had gemeend te mogen aanvaarden. Voor den geestelijk hoogstaanden mensch te zwaarder, als deze, ofschoon geen voldoening vindende in louter ontkennen, in zijn zoeken naar Waarheid, tot de erkentenis is gekomen van de ontzettende moeielijkheid om haar te vinden. Dat was ook het lot van den denker D. N. Toen hij bemerkte dat zijne denkbeelden een andere richting uitgingen, dan die zijn positie als predikant hem aanwees, begreep hij dadelijk dat hij als zoodanig niet op den ouden weg kon blijven. De waarde der christelijke kerkleer, welke voor D. N. de grondslag was geweest van zijn moraal, verminderde in zijn oogen; daalde sterker naarmate hij bemerkte dat de Kerk niet in ernst er aan dacht de beginselen door Christus voorgestaan, in de praktijk toe te passen. De humanitaire idée, welke zich krachtig ontwikkelde bij den jongen dominé, vond geen weerklank bij de heerschende begrip-

pen van dien tijd. De Kerk deed niet naar Jezus woorden: „Ik zeg U, gijlieden zijt allen broeders," doch trachtte de maatschappelijke ongelijkheden en menschelijke verkeerdheden te verontschuldigen, desnoods te rechtvaardigen. Dat verdroot den naar waarheid zoekenden strijder die zoowel in als buiten de Kerk daarover zijn misnoegen te kennen gaf.

Echter, wat velen vóór D. N. vergeefs hadden beproefd, zou ook D. N. niet gelukken. De Kerk is een log lichaam; hare muren uit te zetten is een geweldige taak; de kracht van één enkelen mensch, al ware die nog zoo reusachtig, is niet groot genoeg om dat werk te volvoeren. Dat ondervond ook D. N. toen hij in 1878/9 den strijd tegen de Kerk aanbond. Hij moest dien verliezen, verloor dien dan ook en *verliet de Kerk.*

De brief, waarin hij dit meedeelde aan den Kerkeraad, is teekenend voor den gemoedstoestand van den scheidenden predikant; wij nemen uit dit merkwaardige schrijven, enkele regels over:

> „....Als dienaar der Kerk en door haar bezoldigd, mag ik het kerkgebouw niet beschouwen als de openbare spreekplaats, waar ik door mijn prediking ondermijn, wat juist het wezen der Kerk uitmaakt. Met de eene hand afbreken wat men met de andere opbouwt, is een even verdrietig als onbegonnen werk. Welnu, te werken aan de bevordering van het humanisme en dat te doen als voorganger in een Kerk, die staat in beginsel tegenover het humanisme, dat kan en mag ik niet doen, nu het mij helder is geworden. Mijn geweten verbiedt mij dus langer aan het hoofd der gemeente te staan."

Hoeveel „dienaren van Gods Woord" zijn er, die zoo hooge opvatting van hun taak hebben, dat zij hun ambt neerleggen, wanneer dit niet meer in overeenstemming is met hun overtuiging? Maar ook hoe ongelukkig is de samenleving waarin men vaak, uit vrees in den bestaansstrijd te zullen ondergaan, zijn overtuiging geweld moet aandoen?

Bij die gelegenheid werd door D. N. een preek uitgesproken welke als bewijs kan dienen hoe toen reeds D. N.'s hoofdgedachte

was de maatschappij in betere banen te leiden en de humanitaire idée recht te doen wedervaren. De hier volgende woorden vormen het slot van de treffende predikatie waarmede D. N. afscheid nam van zijn Gemeente. Zij bewijzen tevens dat destijds reeds D. N.'s denkbeelden beheerscht werden door het ideaal van het Anarchisme, dat het „Menschzijn" van ieder individu als den noodzakelijken grondslag beschouwt voor het „welzijn" van de geheele samenleving:

> „Tracht mensch te worden, *meer* kan niet, *minder* hoeft niet, maar mensch te zijn, dat is uw bestemming vervullen. Adeldom verplicht! De adel der humaniteit legt U zware verplichtingen op, zwaarder dan een Kerk, waarop toepasselijk is: vergeef haar, want ze weet niet wat ze doet. Met bewustheid de humaniteit te maken tot grondslag onzer levensbeschouwing, geen gebrekkig of halfslachtig werk te leveren — ziedaar ons werk. Laat ons daartoe elkanders lasten dragen, elkander steunen, opdat wij door eendracht machtig worden."

* *
*

DOMELA NIEUWENHUIS IN DE ARBEIDERSBEWEGING

D. N. had door zijn uittreden uit de Kerk sterk de aandacht getrokken op zijn persoon. Men voelde, al wilde men het niet gaarne erkennen, hoeveel moed en zedelijke kracht er noodig was geweest om de oude banden te verscheuren. Toch werd D. N. pas de man van beteekenis, toen hij zich met zijn geheele kracht stelde in den dienst van de opkomende sociaal-democratische beweging, waarmede gepaard ging de stichting van het blad: *Recht voor Allen*, hetwelk spoedig een enormen invloed oefende.

Het was — wij zeiden het reeds — vooral door het persoonlijk optreden van D. N., dat beweging kwam in de massa, dat de vloedgolf aanrolde, die het geheele land overstroomde. Niet het minst was Amsterdam het terrein van den strijd. In de hoofdstad, in het nu reeds sinds lang verdwenen Volkspark, van welke plaats wij hier een kiekje van den ingang opnemen, trad D. N.

bij herhaling op om het „heilige zaad der ontevredenheid" uit te strooien.

Daar kwamen de „onterfden" bijeen; dat complex oude en verweerde gebouwen buiten de Raambarrière was herhaaldelijk het terrein van strijd, wijl de heerschende klasse met geweld trachtte de nieuwe beweging te onderdrukken door haar gewapende macht af te sturen tegen de bezoekers der vergaderingen. Tot de andere middelen behoorde het vervolgen van hen, die als de leiders werden beschouwd. De teekening geeft aan hoe de toestand bijna doorgaans was.

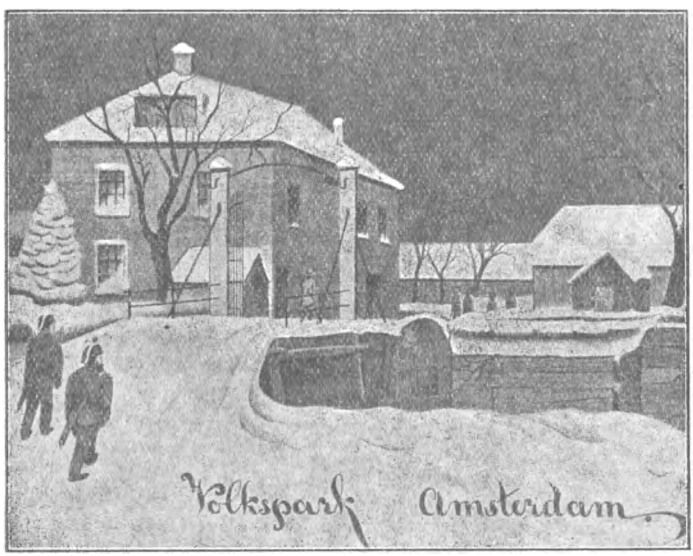

In de vergaderzalen en daarbuiten een aantal politieagenten en vóór de brug, die toegang gaf tot dit „broeinest van opstandelingen", zooals het door de „brave burgerij" werd genoemd, militairen met geladen geweer, om „de heilige orde" te handhaven.

Menigmaal als D. N. daar zou optreden werd getracht hem met geweld het spreken te beletten door op weg naar het Volkspark op de hem vergezellende arbeiders een aanval te doen. Maar de Amsterdammers van die dagen waren niet bereid om

zonder verzet tot het uiterste, den man dien zij beschouwden als hun voorvechter, te laten mishandelen, noch door geuniformde noch door niet-geuniformde „ordebeschermers".

Wat moet er omgaan in hem, wien dit boek is gewijd, wanneer hij deze regelen lezende, terugdenkt aan die dagen, toen door fellen strijd moest worden verkregen, datgene wat men nu reeds bezit en vasthoudt als een recht waaraan niet meer mag worden getornd. Hoevelen die thans van deze rechten genieten hebben geen flauw begrip van wat al geleden is door de arbeiders van voorheen om het zoover te brengen. Maar de strijd is niet vergeefs geweest; en hoever wij nog afstaan van het doel van den grooten strijd — toch staat het vast, dat wij reeds aanzienlijk voorwaarts zijn gegaan, en daaraan moet worden toegevoegd dat F. Domela Nieuwenhuis' arbeid daartoe het leeuwendeel heeft bijgedragen. Hij mag met recht worden beschouwd als de

grondlegger der arbeidersbeweging in Nederland!

* * *

Hetzelfde tooneel als Amsterdam, boden verschillende andere plaatsen, van welke wij hier alleen noemen Den Haag, waar het eerst het centrale punt was gevestigd van de socialistische organisatie in ons land. Onze illustratie is een afbeelding van den toegang tot het oorspronkelijk tot kerk ingerichte gebouw, „Walhalla" en van de drukkerij „Excelsior", met het daar werkend personeel, waarbij enkele bekende personen. Weinig had zeker een der daar staande arbeiders toen kunnen denken, dat hij na verloop van circa 30 jaren zou stijgen tot de „hoogte" van wethouder van Amsterdam. Maar ook dat ware hij nooit geworden zoo hij zich niet had begeven in de beweging van welke D. N. de ziel was.

De Westerbaenstraat te 's-Gravenhage, waar „Walhalla" was gelegen, was herhaaldelijk, evenals het „Volkspark" te Amsterdam, het tooneel van den strijd. Ook hier waren vaak de eerste banken bezet door de politie en stonden in de Westerbaenstraat

de huzaren opgesteld vaak uitsluitend om te beletten, dat eenige honderden menschen uiting zouden geven aan hunne waardeering voor D. N., door hem, onder het zingen van socialistische liederen, naar zijn woning te begeleiden.

1 W. H. Vliegen; 2 W. Havers; 3 J. G. Gestman; 4 L. Abas Sr.

Van de vele gebeurtenissen uit dien tijd, kunnen wij onmogelijk melding maken; het ligt buiten ons bestek, het zou ook te veel ruimte vergen. Een paar feiten slechts in onmiddellijk verband met den persoon van D. N. zelve. In de eerste plaats de veroordeeling van den „eersten leider der socialistische beweging" tot een jaar gevangenisstraf. Men moet hebben medegeleefd de beroering die dat in ons land wekte, om te kunnen beoordeelen, van welk een geweldigen invloed het moest zijn op de beweging der arbeiders.

In *R. v. A.,* van 24 April 1886 was een ingezonden artikel opgenomen getiteld: *De Koning komt.* De bourgeoisie van die da-

gen, bekrompen als altijd, meende dat de opkomende beweging zou worden gefnuikt, wanneer men D. N., die aansprakelijk werd gesteld voor alles wat gebeurde, geruimen tijd onschadelijk maakte. Voor dit artikel werd hij vervolgd.

Het was de oude, maar steeds falende methode, om te trachten een beginsel te onderdrukken, door de dragers daarvan te vervolgen. Steeds bleek het bloed der martelaren te zijn het zaad der Kerk en dit was ook nu het geval.

Nooit was de agitatie heftiger en werd zij met meer succes gevoerd dan toen D. N.'s veroordeeling tot een jaar gevangenisstraf een voldongen feit was geworden. De tocht dien D. N., vóór hij den kerker zou betreden, door een deel van het land maakte, was van zoo groote beteekenis, dat men reeds toen voelde dat het een misgreep was toen men D. N. veroordeelde. En het was D. N. zelf, die in zijne rede die hij hield tot afscheid aan de arbeiders, onder den titel: *Ween niet over mij, maar over U zelf en over uwe kinderen,* niet verzuimde daarop de aandacht te vestigen, door het uit te spreken, dat zij die hem vervolgden behoorden tot de *dwazen, die niet begrepen, dat vervolging een tegenovergestelde uitwerking moest hebben* en hij voegde daaraan toe, de bekende woorden van Pilatus: „òf mijn werk is uit den mensch, en dan zal het vanzelf verdwijnen, òf mijn werk is uit God en dan zal het niet verdwijnen, trots alle vervolging."

....Op 7 Januari 1887 werd D. N. door de politie in Walhalla te 's-Hage gearresteerd. Wat daar plaats had kan niet in woorden worden weergegeven. Genoeg zij het te melden, dat het slechts aan D. N. zelven te danken was, dat die dag betrekkelijk kalm verliep. Misschien heeft daar wel toe bijgedragen het feit, dat men in stede van den „gevangenwagen", een rijtuig had beschikbaar gesteld om D. N. naar het Gerechtshof te rijden, daar de „autoriteiten" het niet aandurfden hem op de „gewone" wijze te laten „oppakken".

Hoewel veroordeeld tot een jaar celstraf, was 31 Aug. 1887 D. N. weder in vrijheid. Een geweldige agitatie was gevoerd geworden voor zijn invrijheidstelling, met het gevolg, dat eindelijk de deuren van de Utrechtsche Bastille werden geopend en D. N.,

aan de zijnen, aan de samenleving, maar vooral aan de arbeidersbeweging werd teruggegeven. Op dit laatste dient de nadruk te worden gelegd, want wanneer ooit de bourgeoisie zich had misrekend, dan was het zeker wel geweest in de veroordeeling van D. N. De omvang der arbeidersbeweging was aanmerkelijk toegenomen, niet alleen, laat het ons erkennen, door begrip van hun toestand maar ook en in groote mate uit verbittering, toen onder de arbeiders bekend werd hoe D. N. in de gevangenis werd behandeld, of, zooals toen algemeen werd aangenomen, gemarteld.

Eerlijkheid gebiedt te verklaren, dat D. N. niet anders werd behandeld dan gewone „misdadigers" en de fout minder lag aan de gevangenisdirectie, dan wel aan de autoriteiten, die verzuimd hadden mildere of andere bepalingen te maken voor hen die om politieke redenen waren veroordeeld. Het knippen van baard en hoofdhaar, het met geweld afnemen van een gouden huwelijksring, waren feiten, die door een deel des volks werden beschouwd als martelingen, met opzet uitgedacht voor den in de cel opgesloten volkstribuun.

Het lijkt thans ietwat komisch dat in die dagen lijsten circuleerden, waarop menschen teekenden, die in de plaats van D. N. zich wilden laten opsluiten. Zelfs werd een poging gedaan, 365 menschen bijeen te krijgen, die ieder een dag wilden „zitten" om D. N. uit de gevangenis te houden. Deze ongewone „leening" werd meermalen volteekend, m.a.w. honderden vrouwen en mannen wilden met liefde zich een dag laten opsluiten om aan de bourgeoisie niet het genot te gunnen haar slachtoffer te kunnen vasthouden. Het lijkt *thans* komisch — maar *toen* was het volle ernst. En zoo nieuwe machthebbers, op het oude voetspoor, wederom tot vervolgingen mochten overgaan, dan zal zonder twijfel opnieuw ernst worden wat te allen tijde ernst is geweest.

. . . . . .

Van de ontvangst, die Nieuwenhuis ten deel viel, toen hij uit de gevangenis kwam, zullen wij niet veel zeggen. Het was een zegetocht, zooals men nog nimmer had aanschouwd, en zelfs de

burgerbladen gaven toe, dat koning Willem III in hoogst eigen persoon, nog nooit zoo was gehuldigd geworden. In Den Haag had de ontvangst plaats op Vrijdag 2 Sept. Men had het aardige idée geopperd om een bloemenversiering aan te brengen voornamelijk bestaande uit potten en potjes van D. N.'s geestverwanten....

....Het is bijna 30 jaren geleden, dat dit geschiedde, en nu nog, bij het schrijven dezer regelen, tintelt ons bloed en wordt het ons vreemd te moede, wanneer wij herdenken, hoe honderden vrouwen, waaronder ook de armsten, met tranen van aandoening in de oogen haar bloempotje kwamen brengen voor „meheer Nieuwenhuis".

Op de hierbij gevoegde plaat, zien wij D. N., mager en bleek, te midden van den Centralen Raad in het versierde „Walhalla", de hulde in ontvangst nemen. Drie van de daarzittenden zijn reeds overleden, n.l. Croll, Baije en Liebers. Maar nog herinneren wij ons hoe ontroerd wij waren door het vlammend en welsprekend betoog waarin Croll het lijden schetste van den man, wiens eenige misdaad hierin bestond dat hij streed voor de geestelijke en materieele verheffing van het arbeidende volk.

Was de ontvangst in Den Haag overweldigend, die in Amsterdam ging eenvoudig alle beschrijving te boven. Op Zondag 4 Sept. ontving Amsterdam den „boef". Van die ontvangst een beschrijving te geven gaat boven onze kracht. Men moet dat gezien hebben! Van de Weesperpoort af tot aan de brug van het Volkspark één opeen gedrongen massa, juichend en jubelend den man omringend, als om op deze wijze hem te troosten voor het hem aangedane leed. Zulk een huldiging heeft Amsterdam na dien dag nimmer meer aanschouwd.

Wij maken ons geen illusies; wij willen aan de uitingen der volksmassa geen grootere beteekenis toekennen, dan ze verdienen, maar veilig mag gezegd worden, dat als D. N. toen had *gewild,* de massa in beroering was gekomen en een oproer was uitgebroken van niet geringe afmeting.

De vraag of dit eenig succes had kunnen opleveren, blijve onbesproken, ook niet de kwestie of niet het bloed in stroomen zou

hebben gevloeid; wij willen het feit konstateeren hoe D. N. een tijdperk in zijn leven heeft gekend, dat hij de macht bezat een groot volksdeel tot daden te brengen, zoo hij wilde dat het die zoude begaan. Dat hij van dezen geheel persoonlijken invloed nimmer gebruik maakte logenstraft hen, die, tegen beter weten in, D. N. hebben voorgesteld als een man die roekeloos het volk blootstelt aan de bajonetten der soldaten.

Zooals het ging in Amsterdam en Den Haag, ging het ook in Groningen, Friesland, Twenthe en elders. Dit droeg niet weinig bij tot verbreeding der socialistische beweging. Zij steeg tot een kracht, waarmede rekening moest worden gehouden, wat daadwerkelijk bleek toen D. N. kort na het verlaten van den kerker tot Kamerlid werd gekozen. Van „gevangenisboef" tot „Hoogmogend Heer", het was een groote verandering in een kort tijdsbestek.

* *
*

DOMELA NIEUWENHUIS IN DE KAMER

In 1888 koos het district Schoterland, in de plaats van nu wijlen B. H. Heldt, met 1167 stemmen Domela Nieuwenhuis, tot lid der Tweede Kamer. Met zijn intrede in de Kamer begon pas de belangstelling van een groot deel van het Nederlandsche volk voor den arbeid van zijn Parlement. De publieke tribune was steeds bezet, wanneer men vermoedde dat D. N. aan het woord zou komen. De belangstelling werd gaande gehouden door de uitgave van de door D. N. in de Kamer gehouden redevoeringen, welke sterk de aandacht trokken. Toch zou spoedig blijken, dat men den invloed overschat had die van den eenigen socialist in het Parlement kon uitgaan. D. N. voelde zich in deze omgeving reeds dadelijk niet op zijn plaats. Van alle Kamerleden was het alleen de heer Keuchenius, die den nieuweling op parlementair gebied de hand toestak, en hem daardoor ietwat meer op zijn gemak bracht, in deze inderdaad voor hem vreemde en tevens drukkende omgeving. De overige afgevaardigden beschouwden den pasgekozene als een indringer, die door zijn aanwezigheid

het deftige van de Kamer in gevaar bracht. Door geboorte en kennis was hij stellig niet de minste onder de Kamerleden. Deze konden dus geen beletsel zijn voor zijne werkzaamheid in den „Heiligen Tempel" maar de omgang met het arbeidende volk en niet het minst de strijd dien hij voerde tegen het kapitalisme, waren motieven genoeg om D. N. buiten deze „hooge" vergadering te houden waar tot heden slechts had geklonken de stem van hen, die meenden dat ieder volk van nature uit twee deelen moest bestaan, het eene om te bevelen het andere, (ook het grootste) om te gehoorzamen.

Door zijn optreden als Kamerlid heeft D. N. belangstelling gewekt voor de wijze waarop in de Kamer de volksbelangen werden „behandeld". Maar hij was te weinig parlementair aangelegd, dan dat van hem groote kracht zou kunnen uitgaan om door het indienen van nieuwe wetten verandering te brengen in den toestand, vooral nu hij in een college was gekomen, waar op elk zijner woorden werd gelet en de kleinste onjuistheid op parlementair gebied, tot een geweldige domheid werd uitgemeten. Dat bleek niet het minst, toen D. N., na een werkstaking in de veenen, een wetsvoorstel indiende, waarbij de veenarbeid aan wettelijke bepalingen zou worden onderworpen. Het was altijd de vorm waaraan de Kamerleden het meest hechtten, en de vorm beteekende juist voor D. N. het minst.

Een typisch staaltje daarvan gaf Domela Nieuwenhuis, toen hij voor het eerst in de Kamer het woord zou voeren. Het is gewoonte dat de Kamerleden hun rede aanvangen met de woorden „Mijnheer de Voorzitter". Dat vond D. N. dwaas want de afgevaardigden spreken niet tot den voorzitter maar tot de geheele vergadering en daarom ving hij zijn rede in strijd met den vorm, aldus aan: „Mijne Heeren!" De Kamerleden wilden van zulk een onvormelijkheid niet hooren en tot den huidigen dag houden allen zich stipt aan dien mallen vorm die terecht door D. N. irrationeel wordt genoemd, dat wil zeggen: in strijd met de waarheid. Dat zijn zoogenaamde „hoffelijkheden" altijd.

Overigens was zeker niemand meer verheugd dan D. N. zelf, toen de Schoterlandsche kiezers het mandaat van hun afgevaar-

digde niet hernieuwden. D. N. was, zooals later, zeker niet tot zijn oneer, werd opgemerkt, niet „plooibaar genoeg", om met succes aan de parlementaire werkzaamheden te kunnen deelnemen. Onverzoenlijk en militant bleef D. N. den weg begaan, dien hij zelf zich had aangewezen. Nooit zou hij, vertegenwoordiger van het arbeidende proletariaat, zich verlaagd hebben om bijv. een minister president — vertegenwoordiger van de heerschende klasse — voor te stellen als iemand wien hulde en eer toekomt van wege het geheele volk; zeker niet ten opzichte van een ministerpresident die door wetsvoorstellen zoowel als door daden getoond heeft een vijand der arbeidende klasse te zijn. Ook daarom was voor D. N. de Tweede Kamer niet de rechte plaats om te arbeiden. Toen, als voorheen bij zijn uittreden uit de Kerk, bleek dat zijn geestesrichting ging naar het Anarchisme; toen echter pas zou dit in al zijn duidelijkheid aan het licht treden.

Een geestige schets van de wijze waarop D. N. in de Kamer werd ontvangen en van de toen bij velen heerschende meening omtrent de ware beteekenis van zijn optreden in het Parlement, is vervat in de hier opgenomen teekening uit *De Lantaarn,* waar het wordt voorgesteld alsof de komst van D. N. in de Kamer onmiddellijk gevolgd zou worden door een aanval op de brandkasten van de bezittende klasse in den meest gewonen zin. Zeker zou D. N. er niet aan gedacht hebben die brandkasten te sparen; immers wie de waarheid erkent van de stelling: „Eigendom is diefstal", die kan, zonder met zijn beginsel in strijd te geraken, niet medewerken aan maatregelen ter bescherming van den „Eigendom". Maar dat is heel iets anders, dan wat de bourgeoisie bedoelde en zoo karakteristiek in de illustratie is weergegeven.

* * *

DOMELA NIEUWENHUIS ALS ANARCHIST

Gedurende het Kamerlidmaatschap hadden zich de denkbeelden van D. N. omtrent de middelen waarmede het proletariaat den klassenstrijd moet voeren, belangrijk gewijzigd. In zijn geheele leven was D. N. nimmer plooibaar geweest, een eigenschap,

SCHOTERLAND
2e KAMER
SOCIALISME
NEDERLANDSCHE BANK AMSTERDAM
GOD ZIJ MET ONS!!

zoo noodig voor den beroepspolitieker. Veeleer was hij stug van aard. De Kamer-atmospheer oefende grooten invloed op zijn inzichten. Hij bemerkte spoedig dat in die omgeving en in het keurslijf der wetgeving voor de hoogste belangen der arbeidende klasse niets te doen viel.

Al sterker en sterker werd zijn afkeer van de werkzaamheden in de Tweede Kamer, naar mate de overtuiging inniger in hem werd van hoe weinig invloed het werk in het parlement moest worden geacht voor de verheffing des volks. De anarchistische idée, die aan alle handelingen van D. N. steeds richting had gegeven, ontwikkelde zich nu tot een hoogeren trap van volkomenheid.

Er ontstonden botsingen tusschen D. N., die ontkende dat door middel van actie in het parlement de strijd tusschen bourgeoisie en proletariaat tot een goed einde gebracht kon worden en hen die meenden dat de arbeiders eerst de politieke macht in handen moesten krijgen om den economischen strijd met grooter kracht en meer kans op succes te kunnen voeren.

D. N. en de anarchisten beweerden niet dat het Parlement geen wetten zou kunnen maken, omtrent loon, arbeidsduur enz., doch zij ontkenden dat de strijd welken het proletariaat heeft te voeren met het doel zich te bevrijden van de „loonslavernij", dat deze strijd door middel van het Parlement ook maar in eenig onderdeel bevorderd zou worden. Zij stelden juist het tegendeel vast, dat n.l. de „klassenstrijd" door de werkzaamheid van het Parlement verzwaard wordt voor het proletariaat. Wat verkregen wordt, kan niet anders verkregen worden dan door medewerking van de vertegenwoordigers der bourgeoisie en alleen voor zooverre deze het niet tegen haar eigen belang acht. Maar bovendien wordt door dit meedoen aan werkzaamheden in het Parlement door het proletariaat zelf een nieuwe heerschende klasse gevormd, die zich niet gelijk stelt *met* maar zich plaatst *boven* de arbeiders, tusschen hen en de bourgeoisie. De politieke macht overbrengen van de bourgeoisie naar het proletariaat is slechts veranderen van den naam der heerschende klasse. Ook in de tegenwoordige samenleving heeft de bourgeoisie — als zoodanig

— geen feitelijke zelfstandigheid. Voor en namens en over haar wordt alles bestuurd en beheerscht door een groep van personen die zich zelven de macht toeëigenen en deze, eenmaal verkregen, handhaven door middel van de instellingen, die zij voor dat doel hebben opgericht. Dat zelfde zal plaats hebben bijaldien het zou gelukken de *politieke macht* in handen te leggen van het proletariaat, of wat juister is van zijne vertegenwoordigers.

Daarom bestrijden D. N. en de anarchisten de parlementaire actie van de arbeiders even krachtig als die der bourgeoisie, wijl beiden hetzelfde resultaat hebben; beiden den bestaanden toestand niet opheffen, maar slechts wijzigen. Bevrijding van het proletariaat uit loonslavernij kan alleen bedoeld worden als „economische vrijmaking". De bestaansvoorwaarden regelen het geheele denken en doen van den mensch; ze zijn de grenzen en de grondslagen van zijn persoonlijke vrijheid. Welke veranderingen — men noeme het verbeteringen — ook door middel der wetgeving mogen worden aangebracht in loon en andere met den arbeid verband houdende omstandigheden — de *loonslavernij* wordt slechts bevestigd door eene wettelijke regeling en daardoor tevens de economische vrijmaking van het proletariaat verhinderd.

Door dit ontzaglijk verschil van opvatting omtrent de taak der arbeidersbeweging brak in de socialistische beweging in Nederland een heftige strijd uit. De gevolgen daarvan waren ongetwijfeld verstrekkend en het kon natuurlijk niet anders of D. N. was ook nu weer de ziel der geheele beweging. In ieder opzicht. Want terwijl hij met zijn koenen geest, onbedwingbare strijdvaardigheid en onovertroffen werkkracht, zoowel tegen vroegere medestrijders als tegen de bourgeoisie zijn standpunt verdedigde: trachtten de nieuwe tegenstanders in zijn optreden de motieven te vinden voor hunne aanvallen op hem en zijn beginselen. *Hij zelf* gaf hun richting aan en zoozeer was hij onmiskenbaar de spil waarom alles en allen draaiden, dat velen zijner vroegere medestanders hem tot onverzoenlijke, verbitterde vijanden werden, toen het hun niet gelukte hem weg te dringen uit de arbeidersbeweging.

Wel slonk de socialistische organisatie waarvan D. N. de ziel

was geweest, wel wies de nieuwe partij welke in 1894 werd opgericht zeer snel; wel boekte deze vele successen op parlementair gebied; wel steeg zij zelfs zoo „hoog" dat haren leiders plaatsen in de regeering werden aangeboden; dat zij Burgemeesters en Wethouders in hare gelederen kreeg, maar dat alles slechts met dit onvermijdelijke gevolg, dat het door haar vertegenwoordigde proletariaat hoe langer zoo verder van de „vrijmaking" wordt afgevoerd en dit reeds daardoor in de noodzakelijkheid komt om andere wegen in te slaan. En dit toont de juistheid van D. N.'s propaganda.

Op het Congres te Rotterdam in 1897 gehouden, trad D. N. uit de georganiseerde beweging van ons land en tevens af als redakteur van het blad hetwelk tot den bloei van de socialistische beweging in Nederland zooveel had bijgedragen: *Recht voor Allen.* Het was door D. N. op 1 Maart 1879 opgericht en al die jaren was hij de geestelijke leider van dit orgaan.

D. N. ging dus uit den Socialistenbond, trad af als redakteur van *Recht voor Allen,* maar.... hij bleef geen werkloos toeschouwer bij den te voeren strijd, zooals sommigen dit later wenschten te doen voorkomen. Integendeel kwam zijn krachtige figuur nu in nog sterker mate uit.

Gewend aan het zware werk om „tegen den stroom op te roeien", wist hij spoedig zijn invloed op het publieke leven van ons land te herwinnen, hetwelk in de laatste jaren van het bestaan van den Socialistenbond belangrijk was verzwakt. Het partijverband was voor D. N. meer en meer ballast geworden, welke hij niet aan boord van zijn vaartuig wenschte. Het „onder de massa slingeren van denkbeelden," zooals hij dit uitdrukte, moest de hoofdzaak zijn bij het voeren der propaganda. En nauwelijks was de redakteur van *Recht voor Allen,* volgens eigen wil als zoodanig afgetreden, omdat hij zich niet meer kon vereenigen met meeningen van de organisatie, welker leider hij was geweest of, zonder zich te bekommeren om de enorme daaraan verbonden moeielijkheden, stichtte hij een nieuw blad: *De Vrije Socialist,* welk blad nog altijd door hem met onverminderde werkkracht wordt geredigeerd. *Recht voor Allen* hield spoedig

op te verschijnen, en de eenmaal zoo krachtige socialistische organisatie verdween even spoedig. Voor een organisatie tusschen de anarchisten en de sociaal-democraten was geen plaats. De S. D. A. P. was de organisatie voor laatstgenoemden geworden.

De trek naar het Anarchisme, welke in de belangrijkste tijdperken van Domela Nieuwenhuis' leven steeds het stempel gaf aan zijn handelingen, had hoe langer zoo meer op zijn levens- en wereldbeschouwing, invloed gekregen en bij een zoo consequent man als hij kon dit niet anders leiden dan tot een volkomen breken met wat daarmede in strijd kwam.

Men heeft wel eens beweerd, dat D. N. in staat was, te blijven veranderen van geestesrichting, zoo lang hij meende dat daartoe aanleiding bestond en dit overeenkwam met den vooruitgang zijner geestelijke ontwikkeling, zijn aanleg en den aard van zijn karakter.

Het zou zeker moeielijk vallen een schitterender getuigenis van iemands karakter af te leggen.

En zonder eenig voorbehoud gelooven we, dat thans nog, de man aan wien deze regelen zijn gewijd, ondanks zijn 70-jarigen leeftijd, werkelijk, zoo hij door eigen studie en nadenken tot een andere meening kwam, niet zou schromen te doen wat een man van karakter in dat geval behoort te doen. Hij zou die nieuwe meening aanvaarden en dat wat hij dan onjuist acht, opgeven. Maar voor een dergelijke verandering van opvatting ontbreekt thans het motief, daar, zooals wij meenen aangetoond te hebben, de diepste grondslag van D. N.'s denken en doen te allen tijde gevestigd was op de Anarchie.

* * *

SLOTBESCHOUWING

„De naam Domela Nieuwenhuis klinkt als een nagalm uit een afgeloopen tijdperk," „men hoort dien niet meer noemen in verband met de onderwerpen van den dag." In dezen zin schreef jaren geleden, iemand die meende geroepen te zijn als geschied-

schrijver op te treden ,iemand die van zichzelven getuigde, hoog genoeg te staan om feiten en toestanden objectief te kunnen beschouwen en personen te kunnen beoordeelen zonder daarbij te worden beïnvloed door sympathie of antipathie. Die objectiviteit was echter afwezig, anders ware het niet mogelijk om een historische figuur van zoo groote beteekenis, als D. N. die op bijna elke geestelijke beweging in ons land zijn stempel drukte, zóó te beoordeelen. Niet alleen in Nederland, maar tot ver over de grenzen, oefende D. N. niet geringen invloed. Wie de internationale congressen van socialisten of vrijdenkers heeft bijgewoond, en dan de uitspraak van dezen „geschiedschrijver" leest, zal wel vreemd aangedaan worden, en zonder eenigen twijfel de historische waarde van een werk, waarin zulk een uitspraak voorkomt, niet hoog stellen. Wie heeft ooit, zelfs al ware hij iemand van een zoo het kon bovennatuurlijke beteekenis, zonder onderbreking, immer en altijd, de aandacht getrokken of gelegenheid gehad belangrijke daden te verrichten? Maar dat is het kenmerkende van den waarlijk grooten mensch, dat hij zoodra de omstandigheden zich voordoen, terstond een voorname plaats inneemt.

Slechts een totaal onkundige of hij die door partij-fanatisme verblind is kan den invloed van D. N. op het publieke leven onderschatten of zelfs geheel ontkennen. Feiten van zeer jongen datum zijn daar om dit aan te toonen.

Wij zullen niet spreken over zaken, die meer betrekking hebben op de algemeene ontwikkeling en de verheffing van het peil van ons volk, als: onderwijs, drankbestrijding, vrijheid van meeningsuiting, kinderarbeid, arbeidersuitbuiting, enz., vooral ook omdat over verschillende zaken in de voorgaande bladzijden afzonderlijk de aandacht is gevestigd; maar slechts enkele punten releveeren van de vele die zouden kunnen worden genoemd.

Welke waarde te hechten is aan het Algemeen Kiesrecht bespreken wij niet — maar wij vragen: Wie is het geweest, die de actie voor dit volksrecht heeft ingeleid en het krachtigst verdedigd. Welke „stem" drong het meest tot het volk door om het tot inzicht te doen komen van het onredelijke om kiesrecht te koppelen aan census? Er zijn vele kiesrecht-brochures geschre-

ven. Is er een van die reusachtige massa die zulk een invloed had als de bij tienduizenden verspreide brochure: *Vier jaren klasseregeering?*

Zoo, eindelijk in 1916, een zoogenaamd algemeen kiesrecht in de wet is opgenomen, waarbij toch nog in dwaze zelfverheerlijking het uit mannen bestaande Parlement gelijkstelling van vrouw en man waarvoor D. N. steeds ijverde, weigerde, moet dan niet erkend, dat een van de krachtigste pioniers voor deze beweging was de man, van wien thans een verwaten „geschiedschrijver" beweert, dat zijn stem klinkt als een „nagalm".

Kan iemand de geschiedenis der Meibeweging schrijven, zonder daarbij te denken aan den man, die teruggekomen van het in 1889 te Parijs gehouden congres, met al zijn kracht en talent zich aan de nieuwe propaganda wijdde? En wel met zoo groot succes, dat tegen 1 Mei 1891 de geheele Nederlandsche bourgeoisie haast ineenkromp van angst?

Wie was het die geestdrift wist te wekken bij het overgroote deel van het Nederlandsche volk voor de Hoogerhuiszaak? met het gevolg dat eindelijk de drie broeders uit den kerker kwamen?

Wie roerde zich zoo krachtig als D. N. ten gunste van de invrijheidstelling van Geel?

Over de beteekenis van D. N. voor de anti-militairistische beweging, is het niet gemakkelijk een oordeel te vellen. De „grooten die afgleden," die meegesleept werden door de hartstochten welke de in 1914 uitgebroken wereldoorlog ontketende, zijn talrijk. Hoe vreemd schijnt het zelfs dat een hunner blijft innemen het standpunt reeds zoo lang door hem verdedigd, en blijft propageeren de inzichten, door hem vroeger voorgestaan. Wanneer, na jaren, de geschiedenis van dezen oorlog zal worden geschreven, dan behoort met gulden letteren de naam van den man daarin vermeld te worden, die in het hachelijkste tijdperk bleef volhouden, dat voor de arbeidende klasse geen enkele aanleiding kan bestaan, zich voor de machthebbers te laten vermoorden. Welk een onvergelijkelijke kracht van karakter, welk een verbazende logica van den geest is noodig om onder al de ram-

pen van den oorlog zich niet te laten afleiden van den rechten weg.

In 1891 verdedigde D. N. op een Internationaal Congres een motie, om te ijveren voor een gemeenschappelijk optreden van de arbeiders uit alle landen, om door werkstaking en dienstweigering den oorlog onmogelijk te maken.

Het waren vooral de Duitsche sociaal-democraten die hem bestreden. Deze waren voorstanders van scheidsgerechten. In 1914 bleek hoe weinig een scheidsgerecht beteekent. Als de machthebbers den oorlog willen, dan storen zij zich niet aan scheidsgerechten. Daarom was het zoo juist gezien om de actie uitsluitend te voeren voor dienstweigering en werkstaking in geval er oorlog dreigt.

Het sterkst kwam uit, hoe D. N. nog steeds een figuur is van beteekenis en hoe nog steeds de groote massa bereid is zich aan hem toe te vertrouwen, toen in 1903 de groote spoorwegstaking was uitgebroken. Wij zullen over dit belangrijke feit hier niet meer schrijven; over die gebeurtenis, eenig in de geschiedenis der Nederlandsche arbeidersbeweging en zoo beteekenisvol dat de destijds aan het roer zijnde regeeringspartij er een groot werk over liet opstellen „Actestukken der Samenzwering". Toen de arbeiders weigerden te arbeiden.... *het gansche raderwerk stil stond,* toen opnieuw bleek de machtige invloed van D. N. In dat hachelijke oogenblik, waarin zoogenaamde propagandisten van den arbeid, om nog altijd onopgehelderde redenen, de arbeiders trachtten te misleiden en over te leveren aan hun uitzuigers.

....D. N. heeft veel droevige ervaringen opgedaan in zijn leven; vaak werd zijn streven tegengewerkt door hen, die hij wilde verheffen en was zelfs zijn leven in gevaar. Het noemen van plaatsen als Baarn en Rotterdam vertolken voldoende onze bedoeling. Toch gelooven wij, dat er geen moment in zijn leven is geweest, zóó spannend als dat waarop in 1903 de verraden arbeiders hem als hun Redder, met recht als den eenige beschouwden die voor hun belangen desnoods zijn leven zou geven. Vraagt het D. N. zelven en hij zal u antwoorden: „Dien dag vergeet ik

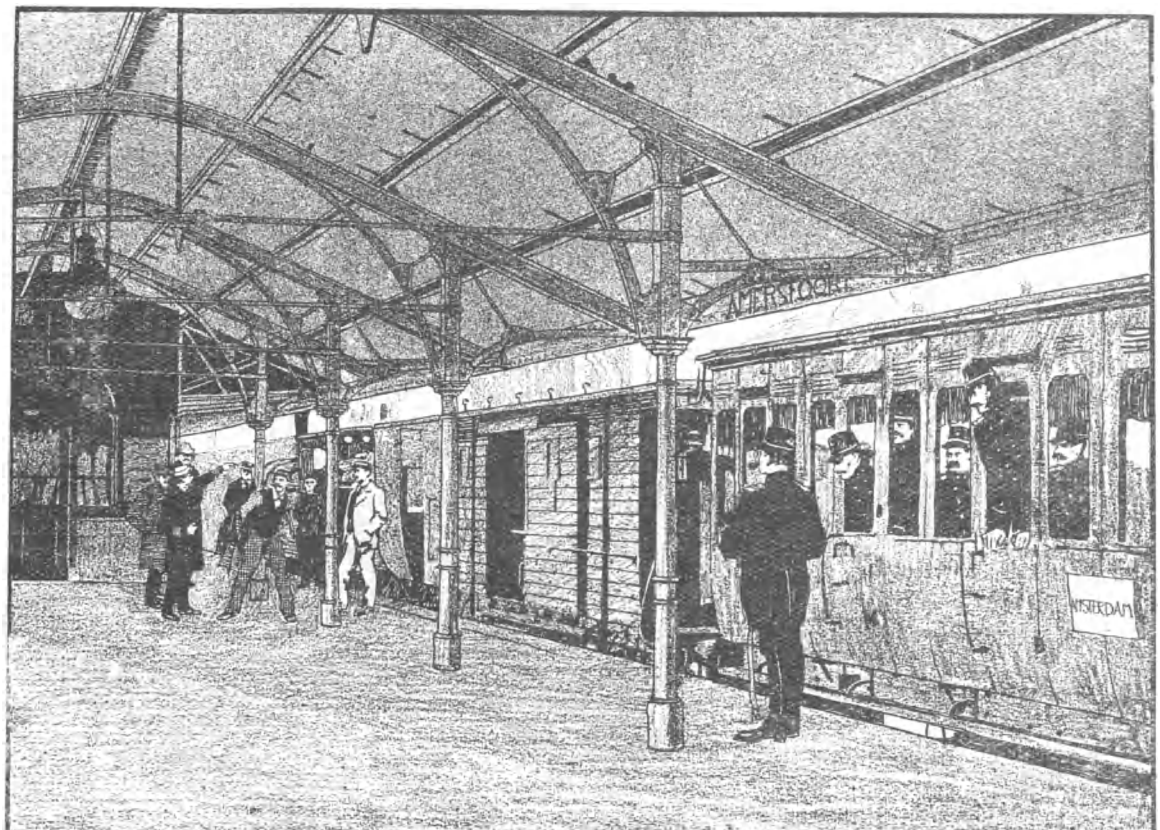
AMSTERDAM

niet gewaagd, dat zoolang D. N. de kracht bezit om invloed te oefenen op een beweging, hij terstond zal worden geroepen om te strijden voor hen, voor wier verheffing en ontvoogding hij gedurende een menschenleeftijd arbeidde en dan stellig op hem kan rekenen.

Moge zijn werkkracht nog lang voor het lijdende en strijdende proletariaat behouden blijven.

W. HAVERS
SAM. W. COLTOF

GESCHRIFTEN VAN F. DOMELA NIEUWENHUIS

Een nieuw leven van Jezus, Een historisch-kritische studie. — Leiden bij E. J. Brill, 1876.

De Godsdienst der rede, door Ulrich, bewerkt door F. D. N. — Haarlem bij W. C. de Graaff. 1877.

Een „vrije" stem uit de Gemeente tot „de vrije Gemeente te Amsterdam." — Amsterdam bij Jan D. Brouwer, 1878.

Nog Godsdienst? Reeds Godsdienst? Toespraak gehouden in de Ev. Luthersche kerk te 's-Gravenhage. — 's-Gravenhage bij Mensing en Visser. 1878.

Toespraak gehouden in de Vrije Gemeente te Amsterdam. 1878.

Mijn afscheid van de kerk. Twee toespraken. — Haarlem bij W. C. de Graaff. 1879.

De godsdienst der menschheid. Spreuken uit geschriften van Chineezen, Indiërs, Perzen, Joden, Christenen, Grieken, Romeinen, Germanen. Haarlem bij W. C. de Graaff, 1879.

Algemeen stemrecht. — Haarlem bij W. C. de Graaf. 1879.

Algemeen Stemrecht in beginsel en toepassing. — Haarlem bij W. C. de Graaff. 1880.

Vrijheid — Blijheid! Een voordracht. — Haarlem bij W. C. de Graaff.

Grond en bodem in gemeenschappelijk bezit. Gent.

De Fransche burgeroorlog van het jaar 1871. Een historische studie. — Haarlem bij W. C. de Graaff. 1881.

Kapitaal en Arbeid. Bewerking van „Das Kapital", van Marx. — 's-Hage, B. Liebers. 1881.

Het Kommunisme en de Officiele Wetenschap. Een weer en verweerschrift. — Den Haag bij B. Liebers. 1882.

St. Nicolaas of Kerstmis? Een voordracht. — Amsterdam bij Allert de Lange. 1882.

Een Tentoonstelling van Paaschvieringen. Een voordracht. — Amsterdam bij Allert de Lange. 1882.

Is het leven de moeite waard? Twee toespraken. — 's-Gravenhage bij B. Liebers. 1882.

De Iersche landvraag of het Eigendomsrecht op grond en bodem. — Gent bij Ad. Hoste. 1883.

Stenografisch verslag van de Openbare discussie tusschen ds. A. J. Westhoff, pred. te Amsterdam en F. D. N. 1885.

Mijn afscheidsgroet aan de arbeiders. — Den Haag bij B. Liebers. 1887.

De Normale Arbeidsdag. Een historisch-ekonomische studie. — Den Haag bij B. Liebers. 1887.

Schetsen en tafereelen der Fransche omwenteling (geillustreerd). — Den Haag bij B. Liebers. 1889.

„Generaal" Booth van het Heilsleger en zijn „plan". — Amsterdam bij J. A. Fortuyn. 1891.

Die Bibel. Ihre Entstehung und Geschichte. Eine historisch-kritische Abhandlung zur Aufklärung des arbeitenden Volkes. — Bieleveld. G. Slomke. 1892. (Ook in het Hollandsch verschenen bij J. Hoekstra te 's-Gravenhage).

Das Leben Jesu. Eine historisch-kritische Abhandlung. — Bielefeld. Slomke, 1893. (Ook in het Hollandsch verschenen bij Ph. Oudkerk te Amsterdam).

Der Gottesbegriff. Seine Geschichte und Bedeutung in der Gegenwart. — Bielefeld. G. Slomke. 1895.

De werkloosheid een teeken des tijds. — Amsterdam bij Ph. Oudkerk. 1895. (Vijftienduizendtallen).

Le socialisme en danger. — Paris chez Stock. 1897.

Het eigendom en zijn oorspronkelijke vormen. Een vrije, zelfstandige bewerking van Laveleye's Propriété. Internationale Bibliotheek. — Amsterdam bij S. L. van Looy. 1898.

Een vergeten hoofdstuk (geill.). — Amsterdam, S. L. van Looy. 1898.

Vredes-stemmen. Internationale Bibliotheek. — Amsterdam bij S. L. van Looy. 1899.

Is het Atheisme onwetenschappelijk?

Is het Atheisme onzedelijk?

Is het Atheisme gevaarlijk?

(Drie voordrachten, uitgegeven door de afdeeling Amsterdam van de vereeniging De Dageraad.)

De Vrijdenker en zijn Ongeloof. — Amsterdam. Dageraadsboekhandel.

L'éducation libertaire. — Paris. Temps Nouveaux 1900. (Ook in het Hollandsch verschenen: De libertaire opvoeding).

Le militarisme. — Paris. Temps Nouveaux 1900. (Ook in het Hollandsch verschenen onder den titel: Oorlog aan den oorlog).

Twee boeken der koningen (David, Salomo, Keizer Augustus, Konstantijn de Groote, Karel de Groote, Lodewijk IX de heilige, Ivan de Verschrikkelijke, Hendrik VIII, Frans I, Karel V, Filips II, Elisabeth, Hendrik IV, Prins Willem I, Lodewijk XIV, Willem I van Oranje, Peter de Groote, Lodewijk XV, Frederik II, Katharina II, Jozef II). — Den Haag bij B. Liebers.

La débâcle du Marxisme. — Paris, l'Humanité nouvelle. 1900.

Hoe ons land geregeerd wordt op papier en in werkelijkheid. — Amsterdam. (Twee tienduizendtallen).

De Piramide der tirannie. — Amsterdam. Excelsior. (Twee tienduizendtallen).

Is diefstal eigendom? door dr. Sagittarius. — Dordrecht bij D. Reidel. 1901.

Geschiedenis van het Socialisme. 3 deelen. — Amsterdam bij S. L. van Looy. 1901.

Typen. Karakterstudies. — Amsterdam bij S. L. van Looy, 1903.

De revolutionaire dr. A. Kuyper contra den reaktionairen minister Kuyper. — Amsterdam, bij L. de Boer. 1903.

De Algemeene Werkstaking van 1903, — wat zij was en wat zij ons leert. — Amsterdam, bij L. de Boer. 1903.

Project de Propagande Antimilitarisme.

In diesem Zeichen wird der Sieg Ihnen! (In het Hollandsch verschenen onder den titel: In dit teeken zult gij overwinnen).

Een 25-jarige veldtocht. Bloemlezing uit de 25 jaargangen van Recht voor Allen en De Vrije Socialist. 1904.

Het Monisme of de Eenheidsleer. Een voordracht. — Amsterdam bij L. J. Vermeer. 1905.

Een eenige Preek over Neemt en Eet. — Antwerpen. 't Kersouwken. 1905.

Stenografisch Verslag van het Openbaar Debat tusschen de heeren dr. de Hartog, pred. te Heemstede en F. D. N. 1910.
Vertellingen voor het volk. 2 deelen.
Het Parlementarisme in wezen en toepassing.
Multatuli als ketter.
De Nieuwe Plutarchus, deel I (Levensbeschrijvingen van Robert Owen, Kropotkine, Michaël Servetus en Michaël Bakunine). — Hilversum, bij J. M. Storch.
Van Christen tot Anarchist. Gedenkschriften van F. D. N. — Amsterdam, van Holkema en Warendorf.

VLIEGENDE BLAADJES.

I. Arbeiders, aan u een woordje.
II. Wat we allemaal willen.
III. Is de paus ook al socialist?
IV. Hoe de boeren er onder zijn gekomen en tot ellende vervallen.
V. Spier- en Hersenarbeid of wie is de meeste? door dr. J. Rutgers.
VI. Kamers van arbeid.
VII. De 1 Mei-betooging.
VIII. Geen leerplicht, maar leer-, eet- en speelrecht, (door J. v. d. Berg).
IX. De algemeene werkstaking.
X. Wat de anarchisten willen.
XI. Arbeiders! Zietdaar uw lot.
XII. Helpt uzelven.
XIII. Bellen blazen. (Een verkiezingsblaadje).
XIV. Wat de revolutie in Rusland ons leert.
XV. Geweld en Geweldloosheid.
XVI. Het arbeidscontrakt.
XVII. Weg met den oorlog!
XVIII. Onze Acht (De martelaren van Chicago).
XIX. Francesco Ferrer.

Pro en Contra het Anarchisme. — Baarn. Hollandia-drukkerij.
Over Zedelijke Opvoeding. — Amsterdam, Dageraadsboekhandel.

Behalve deze geschriften verschenen van D. N.'s hand verschillende artikelen in de navolgende tijdschriften: Onze Tijd, De Banier, Bibliotheek voor Moderne Theologie, Vragen des tijds, Nederlandsch Museum, De Dageraad, Morgenrood, Levensrecht, Van Nu en Straks, Ontwaking, Spiegel van den Vooruitgang, Neue Zeit, Lichtstrahle, Jahrbuch für Sozialwissenschaft, Archiv für Sozialwissenschaft, Revue Socialiste, Société Nouvelle. La Question, Temps Nouveau.

Voorts D. N.'s Redevoeringen door hem in de 2e Kamer gehouden pl. min. 2 deelen vormend, benevens *Recht voor Allen* en later als voortzetting hiervan *De Vrije Socialist,* Sociaal-Anarchistisch Orgaan, verschijnend 2 malen per week.